ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
YAYINLARI

HAREZM TÜRKÇESİ

Doç.Dr. Recep TOPARLI

Erzurum-1992

Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No : 147
Edebiyat Kesimi Yayınları No : 103
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınları No : 25

1-Baskı :
Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri
Erzurum - 1992

ÖNSÖZ

Harezm Türkçesi adlı bu eser, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okutulmakta olan Orta Türkçe Dersi için hazırlanmıştır.

Daha önceden hazırlanan ders notlarının birleştirilmesiyle oluşturulan bu çalışma; öğrencilerin derste karşılaştıkları zorlukları bir dereceye kadar gidermek, onların metin temini hususundaki sıkıntılarını ortadan kaldırmak amacı taşımaktadır.

Gramer kısmında fazla detaylara girilmeden ilgi çekici örneklerin sıralanmasına özen gösterilmiştir.

Harezm Türkçesi ile yazılan beş eserden seçilen metinler gramer kısımından sonra sunulmuştur. Yalnızca Rabgûzî'nin eserinin latin harfleriyle transkripsiyonu tarafımızdan yapılmış, diğerleri bibliyografyada belirtilen kaynaklardan aynen alınmıştır.

Çalışmanın son tarafındaki "Lügatçe", metinlerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için anlamlarına gerek duyulabilecek kelimeleri ihtiva etmektedir.

Bu çalışmanın, Türk Dili ile ilgilenenlere yararlı olmasını dilerim.

Erzurum, 29 Şubat 1992 — Doç.Dr. Recep TOPARLI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ III
BİBLİYOGRAFYA V
HAREZM'İN TARİHİ 1
HAREZM TÜRKÇESİ 4
HAREZM TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ ESERLER 4
1. RABGÛZÎ'NİN KISÂS-I ENBİYÂSI 4
2. İSLÂM'IN MU'ÎNÜ'L-MÜRİD'İ 5
3. KUTB'UN HÜSREV Ü ŞİRİN'İ 6
4. HAREZMÎ'NİN MUHABBETNÂMESİ 8
5. KERDERLİ MAHMUT'UN NEHCÜ'L-FEDÂDİS'İ 8

HAREZM TÜRKÇESİNİN GRAMER YAPISI
İMLÂ ÖZELLİKLERİ 10
SES ÖZELLİKLERİ 13
ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 21
A. YAPIM EKLERİ 21
B. İSİM 23
C. SIFAT 25
Ç. ZAMİR 27
D. ZARFLAR 29
E. EDATLAR 30
F. FİİL ÇEKİMLERİ 31
I. Basit Zamanlar 31
II. Birleşik Zamanlar 40
G. BİLDİRME 43
Ğ. ZARF-FİİLLER 44
H. SIFAT-FİİLLER 45
İ. BİRLEŞİK FİİLLER 45

ÖRNEK METİNLER 47
RABGÛZÎ'NİN KISÂS-I ENBİYÂSI 49
İSLÂM'IN MU'ÎNÜ'L-MÜRİD'İ 56
KUTB'UN HÜSREV Ü ŞİRİN'İ 64
HAREZMÎ'NİN MUHABBETNÂMESİ 70
KERDERLİ MAHMUT'UN NEHCÜ'L-FEDÂDİS'İ 82

LÜGATÇE 103

BİBLİYOGRAFYA

HACIEMİNOĞLU, Necmettin : Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri, İstanbul.1968. s. 181-186.

NEHCÜ'l-FERADİS I, Tıpkıbasım, Türk Dil Kurumu Tıpkıbasımlar Dizisi 35, Ank, 1956, s. 282-293.

NEHCÜ'L-FERADİS, II, Metin, (Çevriyazı Janos Eckmann, Yayınlayanlar Semih Tezcan-Hamza Zülfikar), Türk Dil Kurumu Yayınları : 518, s. 19

RABGUZİ, Kısas-ı Enbiya, 1321/1903 tarihli taş basma nüsha, 178-181.

SERTKAYA, Osman, "Harezmî Muhabbetnâmesi'nin İki Yeni Yazma Nüshası Üzerine", Türkiyat Mecmuası, C. XVII, s. 185-207.

TOPARLI, Recep, Mu'înü'l-l-Mürid, Erzurum 1988, s. 58-63.

HAREZMİN TARİHİ

Milâdî X. yüzyıla doğru Orta-Asya'daki Türk yayılma harekâtının önemli yönlerinden birini de Harezm teşkil etmeye başlamıştı. Burası, öteden beri, Bozkır halkı ile sıkı bir ticaret ilişkisinde bulunması nedeniyle, Türk kabilelerinin etkisinden uzak kalmamıştır. Günden güne kendini hissettiren bu nüfuz ve etki, ister istemez, X. yüzyıldan itibaren Harezm'de yeni yeni kurulmaya başlayan şehir ve merkezlere, iktisâdî ve kültür bakımından yeni bir gelişme yönü kazandırmıştır. Hele XIII. yüzyıllarda Selçukluların egemenliğinden kurtulmaya muvaffak olan Harezm, Doğu İslâm dünyasının en çok refaha kavuşmuş bir sahası ve en büyük bir devleti haline gelmiştir. Bu çağ Harezminin sınırları Gürcistan'dan Fergana'ya, Hindistan'dan kuzey Avrupa steplerine kadar uzanmıştır. Bu yüzden Harezm, doğu yazar ve düşünürlerinin de ilgisini çekmeye başlamıştır.

Memleketin başkenti olan Ürgenç şehri de, refah ve düzeni ile çağının en önemli Türkistan merkezini teşkil etmekte idi. Büyüklüğü ve kültür yüksekliği doğu edebiyatında yer almıştır.

Ürgenç ve dolayısıyla Harezm, aynı refahı ve iktisadî durumunu Moğol istilası döneminde de korumuştur. Hatta daha da ileri gidilerek denilebilir ki Moğol fetihleri, Türk Harezmi için bir bakıma kalkınma çağı olmuştur. Çünkü bu istilaya kadar Batı Avrupa, Uzak Doğu ile ilgilenmemişti. Moğol istilası ise, aksine Uzak Doğu'yu Batı Avrupa'ya bağlayan kervan yolunu daha fazla uzatarak ta Rusya'nın içlerine kadar götürmekle Avrupa'yı bir dereceye kadar Orta-Asya'ya bağlamış ve dolayısıyla Rusya ile Orta Asya'daki ticareti kuvvetlendirmiştir.

Cengiz'in ölümünden sonra Harezm tamamiyle Çuçi ulusuna katılmıştır. Çuçi ulusunun bu zamanlarda merkezi Saray şehri idi. Böyle bir durumda da Harezm ancak merkezden idare edilmiş ve burasının Çuçiler yönetimi altındaki hayatı, Harezm'de bastırılan sikkelerden de anlaşılacağı üzere, ikiyüz elli yıla yakın bir süre olmuştur. Bununla birlikte Harezm, hangi devlet ve sülale idaresi altında olursa

olsun, kültür ve iktisadî gelişmeler bakımından en parlak dönemini Türklerin hakimiyeti esnasında yapmıştır. Türk idaresi sayesinde döneminin yüksek ve medeniyetli ülkelerine parlak bir örnek teşkil etmiştir. Bu yüzden Ürgenç, vaktiyle Türkistan'ın en büyük iktisadi merkezlerinden biri olarak meydana getirdiği sanat eserleriyle, Altınordu ve en eski medeniyet ocaklarından biri sayılan Maveraünnehr'in maddi medeniyetine yeni bir canlılık katmıştır. Çünkü muhtelif Türkistan merkezlerine bozkırlardan gelip yerleşen Türk kavimleri, yerli kültür etkilerine kapıldıkları gibi, sahanın yerleşikleri durumuna geldikten sonra, yalnız kendi kültür ve dillerini korumakla kalmamış, sahanın halkı arasında da yayılmasına çalışmışlardır. Özellikle Türk istila ve fetihleri Moğollarınkine oranla daima farklı olup, Türk boylarının ve kabilelerinin yeni yeni sahalarda yerleşmesi gibi çok önemli bir gayeyi takip etmiştir. Bu yüzden Türklerin her yerde fethedilen ülke veya sahaya oldukça yoğun bir kalabalıkla gelip yerleşmeleri, Türk dili ve edebiyatının gelişmesine hizmet etmiştir (Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tarihi II, s. 104-106).

XIII. yüzyılda Harezm ve Aşağı Siriderya kıyılarında görülen kültür faaliyetleri, XIV. asırda Saray ve Kırım şehirlerine de sıçramıştır. Bu da Harezm'den birçok bilgin, şair, yazar ve sanatkarın Altınordu topraklarına göç etmesi sayesinde olmuştur. Böylece Harezm'deki Türk yazı dili Altınordu sahasına da yayılmıştır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. IV, s. 109).

Orta-Asya sahasında Türklerin büyük bir nüfus yoğunluğuyla yeni ülkeleri kendi ellerine geçirmeleri ve aynı zamanda güçlü bir siyasî iktidara malik olmaları, Türklerin yerleştiği sahaların da Türkleşmesini sağlamıştır. Harezm bu Türkleşme işlemini ve olgunlaşmasını geçirmiş, Ora-Asya merkezlerinden belki de en önemlilerinden biri olmuştur. İslâmiyetin ilk çağlarında burada konuşulan dil şüphesiz İran dilinin bir şivesi olmuş ve diğer İran kavimleri tarafından anlaşılmamasına rağmen, XI. yüzyıla kadar bu saha ahalisinin hakim bir anlaşma vasıtası olmuştur. Bozkırların Türkleşmesi sonucunda aynı işleme tabi olan Harezm üzerinde de Türk dili nüfuzu hissedilmeye başlamıştır. Asıl itibariyle İran şivelerinden biri sayılan Harezm dili kelimeleri içerisinde, halis İran kelimeleri olarak sayılan-

lardan birçoğu, aslında Türkçe oldukları halde uzun süre Türkçe sayılmamışlardır. Yanlış bir kaynağa bağlanan bu Türkçe kelimeler, bugün artık kesin olarak öz kaynaklarına bağlanmıştır. Bunlar, Harezm'in hakiki Türkleşmesinden öncesine ait olduklarından Bozkırlarda yaşayan Türklerin böyle bir nüfuz sağlayabilecekleri, tamamıyla dikkat nazarına alınmamıştır. Bu ilk çağ Türkçe kelimelerinin azlığı da, şüphesiz bu durumu doğurabilirdi. Bununla birlikte tarihî kaynaklar, Harezm'deki Türk dilinin hakiki gelişmesinin başlangıcını XI. yüzyıl olarak göstermektedirler. Aynı dönemden itibaren, burası Türk yoğunluğunun yerleştiği bir saha olmuş ve buralarda Türk şehirleri meydana gelmeye başlamıştır. Bu Türkleşme ile birlikte Türk Dili ve Edebiyatı daha sağlam bir yön alarak "Müşterek Orta-Asya Türkçesi"nin Harezm şivesini doğurmuştur.

Harezm şivesinin ilk unsurlarını, buranın Türkleşmesinden önceki ticarî münasebetler dolayısıyla Harezm'in İran şivesine dahil olan muhtelif Türkçe kelimeler ve terimler teşkil etmektedir. Bunlar, büyük bir ihtimalle, ticaret ve resmî muamelerele ait kelimelerden başka şey olmasalar gerektir... (Caferoğlu, a.g.e., s. 107).

XI. yüzyıldan bu yana başlayan Harezm'in Türkleşmesi, aşağı yukarı XIII. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu iki yüzyıl zarfında Orta-Asya'nın İran şivelerinden biri sayılan Harezm şivesi, Türk dilinin baskısı altında, kendi yerini aynı İran diline bırakmaya mecbur olmuştur. İran ve Türk dilleri çekişmesi bu suretle burada cereyan etmiş, sonuçta Türkçe ile yanyana Arap ve Fars dilleri de kendi faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Türk medeniyeti altında yaşayan Harezm, Türklerden önceki devrine nisbeten hiç de gerilememiştir. Tersine, muhtelif konulara ait Arap, İran ve Türk dillerinde yazılmış olan eserlerin çokluğu, burasının çok yüksek bir kültür merkezi olduğunu göstermektedir... (Türk Dili Tarihi II, 108). Türkçenin bu dönemde elde ettiği ehemmiyete ve mevkie rağmen Arap ve Fars dillerinin de aynı muhitte kullanılışı, Türk dilinin tam ve kesin bir hakimiyet kuramadığını göstermektedir. Nitekim bu dönemde Türk dili, İslâm dünyasında kullanılan hakim dillerin ancak üçüncüsü olarak telakki edilmiştir. Bu fikri doğuran

başlıca sebeplerden biri, Harezm'de kullanılan Türkçe'nin Arap ve Fars dillerine nazaran daha sade ve hal ruhuna yakın bir karaktere malik oluşudur. Bu nitelikleri ile Türkçe, Farsça'ya karşı olan mücadelesinde, Türk beyleri ile göçebe Türk zümresi üzerinde o kadar müessir olmuştur ki gerek Türk dili, gerek Milli Türk an'aneleri aynen kendini muhafaza edebilmiştir... (Caferoğlu, a.g.e., s. 109).

HAREZM TÜRKÇESİ

13. yüzyıldan itibaren Harezm ve Siriderya'nın aşağı kesimlerinde kısmen Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak yerli ağızlarının etkisi altında Karahanlıca'dan teşekkül eden Orta-Asya Türkçesi edebiyat dilinin gelişme merhalesine *Harezm Türkçesi* adını veriyoruz.. XIII.-XIV. yüzyıllar arasında kullanılan bu isimden sonra bu sahaya Çağatay Türkçesi hakim olmuştur.

HAREZM TÜRKÇESİ İLE YAZILAN ESERLER

1. RABGUZİ'NİN KISASU'L-ENBİYASI

Harezm Türkçesi döneminin ilk eseri, Nasıruddin b. Burhaneddin er-Rabguzi yahut kısaca Nasır Rabguzî tarafından Ribât-ı Oğuz kasabasında Çağatay hanlarından Tarmaşir'in büyük beylerinden Nasıreddin Tok Boğa adına Farsça bir tercümeden Türkçe'ye adapte edilen bir siyer-i nebî derlemesi olan *kısasu'l-enbiya* adlı eserdir.

Eser, 710/1310-11 yılında tamamlanmıştır. Yazılış tarihi eserde;

Yiti yüz on erdi yılğa kim bitildi bu kitāb

cümlesinde ifade edilmiştir.

Avrupa ve Rusya kütüphanelerinde eserin muhtelif yazmaları vardır. Yazılış tarihi en eski nüsha Londra British Museum'da bulunmaktadır. Bu nüsha diğerlerine göre daha iyidir. (K.Grönbech tarfın-

dan tıpkı-basım olarak 1948 yılında Kopenhang'da yayınlanmıştır.)

Eser ilk kez İlminskiy tarafından, Petersburg ve Kazan'daki nüshalarla özel şahısların ellerinde bulunan nüshalar üzerinde yapılan karşılaştırmalardan sonra 1859 yılında yayınlanmıştır. Daha sonraki baskılar, zamanla müstensihlerin yaptığı yanlış düzeltmeler yüzünden büyük yanlışlarla doludur.

Kısâsu'l-Enbiyâ, dini bir mahiyette olduğu için sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Eser mensur olmakla birlikte, az çok bir sanat gayesi gözetilerek yazıldığı için içinde gazeller, Arapça ve Türkçe mülemmalar yer almaktadır. Rabguzi'nin Arap ve Fars edebiyatlarına da vukufunu gösteren bu eserdeki şiirler, genellikle kuru ve lirizmden uzak olmakla birlikte güzel mısralar da yok değildir.

Müellif, eserini yazarken aynı konuda daha önce yazılmış İslâmî eserleri de gözden geçirmiştir. Kendisinin çok iyi Arapça bildiği, dinî ilimlere vakıf olduğu eserinden anlaşılmaktadır.

Eserde, Kur'an-ı Kerim'de adları geçen peygamberlere ait ilgi çekici menkıbeler anlatılmış, Hz. Muhammed'in hayatını süsleyen güzel ve anlamlı olaylar hikâye edilmiş, bu arada olağanüstü menkıbelere, bunların oluşlarına inanan ve inandıran bir üslûpla yer verilmiştir.

2. İSLAM'IN MUİNÜ'L-MÜRİD'İ

XV. asırda Harezm sahasında yazılan ve yerli şive özelliklerini ihtiva eden eserlerden biridir. Ebu'l-Gazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime adlı eserinde, eserin Türkmenler arasında çok muteber ve yaygın olduğunu ve onların da bu kitabı çok okuduklarını yazmaktadır. Bundan hareketle Muinü'l-Mürid'in yazma nüshalarının çok olduğu düşünülürse de adı geçen eserin tek yazma nüshası Bursa Kütüphanesi Orhan yazmaları arasında yer alan bir manzumenin içinde bulunmaktadır. Bu yazmanın fotoğrafları Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde mevcuttur. 51 sahife olan bu yazmanın her sahifesinde 16-17 satır bulunmaktadır. Yaklaşık 900 beyit olan eser, konu itibariyle

dinî şiirlerden meydana gelmektedir. Arapça bilmeyen göçebe Türkmenlere fıkıh ve tasavvufla ilgili bilgiler vermek amacıyla yazılan eserde sade bir dil kullanılmıştır.

713/1313 yılında telif edilmiş olan nüshada yalnızca eserin adının Muinü'l-Mürid olduğu ve telif tarihi yazılıdır. Eserin sonunda şairin adının da İslam olduğu belirtilmektedir.

Edebî açıdan değeri olmayan eserde yazar, tamamıyla öğretici mahiyette ve Türkmenler arasında tutunacak, alışılmış bir söyleyişle dinî, tasavvufî bilgiler veren bir kitap meydana getirmiştir.

Eserin Türk edebiyatı bakımından dikkâti çeken bir özelliği dörtlüklerle yazılmış olmasıdır. Baştanbaşa Kutadgu Bilig ve Atebetü'l-Hakâyık vezniyle (feûlün feûlün feûlün feûl) vezniyle yazılan bu dörtlüklerde aruz başarılı bir biçimde kullanılmıştır.

Eseri, Dr. Recep Toparlı 1988 yılında Atütürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları arasında neşretmiştir.

Eserin sahife kenarlarında yazılmış bulunan Cevahirü'l-Esrar da yine dinî, tasavvufî bir manzumedir. Muinü'l-Mürid'le aynı vezinle ve dörtlükler halinde söylenmiştir. Kitaba yalnızca altı dörtlüğü alınmış olmakla birlikte Cevahirü'l-Esrar'ın daha büyük bir eser olması muhtemeldir. Eserin kim tarafından ve nerede yazıldığı konusunda bilgimiz yoktur. Yalnız dili, konusu, şekil ve vezin özellikleri itibariyle Muinü'l-Mürid'le aynılık göstermesi, onun Muinü'l-Mürid'den biraz önce veya sonra yazılmış olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Eserin yine Harezm sahasında yazılmış olabileceğini kabul edebiliriz. Bu eser, bize XIV. yüzyılda Harezm'de dinî-tasavvufî mahiyette bir klâsik edebiyatın kuvvetle geliştiğini göstermektedir.

3. KUTB'UN HÜSREV Ü ŞİRİN'İ

Hüsnev ü Şirin mesnevisi, Kutb mahlaslı bir şair tarafından Nizami'nin aynı addaki mesnevisinin Türkçeye tercümesi olup tek

yazma nüshası Paris Bibliotheque Nationale'de bulunmaktadır. Bu nüsha telifinden 42 yıl sonra 1385 yılında Berke Fakih adlı bir kıpçak fakihi tarafından İskenderiyye'de Altın Boga adına istinsah edilmiştir.

Kutb'un bu eseri, Altınordu hükümdarı Tini Bek Han ile onun eşi Melike Hatun adına tercüme edilmiştir. Çeviri tarihi 1341'dir Nizami'nin mesnevisindeki hikayenin kuruluşu ve sonucu ile aynılık gösteren eser, 4370 beyitten ibarettir.

Kutb, eserine yer yer kendi çevresinden de çizgiler katmıştır. Eserde ayrıca Kutb'un şahsiyetini ve şahsî değerini gösteren çeşitli sanat çizgileri de vardır Kendisinin de hünerli bir şair olduğu eserin baş tarafına eklediği 271 beyitten açıkça anlaşılan Kutb, Nizami'nin mesnevisini Türkçeye başarı ile çevirmiştir.

Nizami'ninki ile aynı vezinde kaleme alınan bu eserdeki vezin hatalarının Kutb'a değil, müstensihe ait olması kuvvetle muhtemeldir. Müstensih tarafından esere eklenen 66 beyit bu düşüncemizi doğrular mahiyettedir.

Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i, Türk edebiyatında yazıldığı tesbit edilen 21 Hüsrev ü Şirin veya Ferhad ü Şirin mesnevisinin ilki olup bu kıymetli dil yadigarımızın müellifi Kutb hakkında ise bilgimiz yoktur.

XIV. yüzyılda Kutb'un bu eseri Türkçyee çevirmesi önemli bir olaydır. Çünkü böyle bir aşk mesnevisini Türkçe ifade etmekle o devir Türkçesinin bütün imkanlarını ortaya koyan Kutb, dil hazinesinde bulunup da yazı diline geçmemiş birçok Türkçe sözü de edebî dile kazandırmıştır. Gerçekten de Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i, zengin bir Türkçe kelimeler sözlüğüne sahiptir.

Eser, öneminden dolayı önce A. Samoyloviç'in dikkatini çekmiş, daha sonra A. Zajaczkowski tarafından Varşova'da 1958 yılında yayınlanmıştır. Bu yayın oldukça değerlidir.Necmettin Hacıeminoğlu eseri doktora tezi olarak hazırlamış (Metin-gramer özellikleri ve indeks), metin ve gramer özelliklerini ihtiva eden kısım 1968 yılında İstanbul Üniversitesi yayınları arasında neşredilmiştir.

4. HAREZMİ'NİN MUHABBETNAMESİ

Harezmî mahlaslı bir şair tarafından 754/1352 yılında Hoca Bey adlı birinin arzusu üzerine manzum olarak kaleme alınan Muhabbetnâme'nin biri uygur yazısıyla, diğerleri de Arap yazısıyla olmak üzere dört nüshası bulunmaktadır. Uygur harfli nüsha ile Arap harfli nüshalardan biri British Museum'da, diğer iki nüsha da İstanbul Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Türk edebî çevrelerinde uzun süre okunmuş olan Muhabbetnâme yalnız Türkçe değil, çok güzel Farsça şiirler de yazan Harezmî mahlaslı bir şair tarafından onbir küçük nâme halinde tertip edilmiş olup mesnevî tarzında ve (mefâîlün/mefâîlün/feûlün) vezninde yazılmıştır. İçinde çok az olarak kıta adı altında gazeller ve çok sayıda da Farsça beyitler bulunmaktadır.

Şair, eserinde Türkçeyi çok güzel ve temiz bir biçimde kullanmıştır. Arada bir kendi hayatına da temas eden beyitler de yazan şair eserini kuvvetli bir nazım tekniğiyle, duygulu ve sanatlı bir söyleyişle terennüm etmiştir.

Kıpçak şairi Seyf-i Sarayî, Harezmî'nin bir gazeline nazire söylemiştir. Bu, Harezmî'nin şöhretinin Mısır'a kadar yayıldığını göstermektedir. Hucendî, Letâfetnâme adlı mesnevisinde Harezmî'nin adı geçen eserinden övgüyle bahsetmektedir.

Muhabbetname'nin Uygur harfli nüshasını T. Gündjei, A.M. Şçerbek; British Museum'daki Arap harfli nüshayı E.N.Nadjib ve İstanbul Millet kütüphanesindeki Arap harfli iki nüshayı da Osman F.Sertkaya neşretmişlerdir.

5. KERDERLİ MAHMUT'UN NEHCÜ'L-FERADİSİ

Harezm Türkçesi için çok önemli bir kaynak olan eser, Kerderli Mahmut tarafından 1357 yılında kaleme alınmıştır.

Nehcü'l-Feradis, İslam edebiyatında bir dinî edebiyat çeşidi olan 40 hadis çeşidinden olup onar fasıllı dört bab içinde;

1. bab Hz. Peygamber , 2. bab : Dört halife,

3. bab : Ehl-i beyt ve Allah'a hoş gelen amelle
4. bab : Allah'a hoş gelmeyen işler

hakkındadır. Her fasıl Arapça bir hadisle başlar. Bunun Türkçesi verildikten sonra tanınmış İslam bilginlerinin eserlerinden o hadisin anlamını aydınlatan yorum ve olaylar tanık olarak gösterilir. Bu arada müellif, bazı tanınmış hikayeleri de amacına göre kısaltıp uzatarak eserine almıştır.

Eserinden anlaşıldığına göre Kerderli Mahmut b. Ali, dönemin dinî bilgilerine sahip olmakla birlikte tam anlamıyla bir alim değildir.

Eser, dünya ve ahirette mutlu olmayı arzu eden mü'minler için öğrenilmesi gerekli müslümanlık bilgilerinin el kitabı mahiyetindedir. Üslübu gayet sade ve açıktır. Müellif, herhangi bir sanat gayesi gütmeksizin okuyucularında din duygusunu uyandırmak ve onlara yararlı öğütler ermek arzusuyla hareket etmiştir. Bütün bunlara rağmen eser hiç de kuru ve sıkıcı değildir.

Eserin sade bir Türkçe ile yazılmış olması onun bir halk kitabı olarak çok yayılmasına ve daha müellifin sağlığında Türk dünyasının muhtelif merkezlerinde kopye edilmesine yardım etmiştir.

Eser, edebî yönden fazlaca değerli değildir. Bugün için kıymeti, herşeyden önce Türk dilinin önemli bir yadigârı olmasındandır. Ayrıca, Yeni Cami nüshasının da harekeli olması dil tarihi açısından önemini bir kat daha artırmaktadır.

Eserin üçü Kazan, biri Yalta (Kırım), biri de İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Yeni Cami nüshası) olmak üzere beş nüshası bilinmektedir. İki nüshasının daha olduğu söylenmektedir.

Süleymaniye'deki nüsha Janos Eckmann tarfından tıpkıbasım olarak 1956 yılında Ankara'da yayınlanmıştır. Ali Fehmi Karamanlıoğlu da eserin dil özellikleri üzerinde durarak İstanbul nüshasının bir kısmının transkripsiyonlu metnini Türk Dili ve Edebiyatı dergisinde dört makale halinde yayınlamıştır.

Süleymaniye nüshasının transkripsiyonlu metni, 1984 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında neşredilmiştir.

HAREZM TÜRKÇESİNİN GRAMER YAPISI

İMLÂ ÖZELLİKLERİ

1. Ünlülerin Yazılışı Türkçe kelimelerin ünlüleri genellikle yazılmıştır. Ancak, ilk hecede ünlülerin büyük bir çoğunlukla yazılmadıkları da görülmektedir. Hareke de yer yer kullanılmıştır.

a. , e ünlülerinin yazılışı :

Kelime başında a, e elifle (ا) yazılmış, medli elifle (آ) yazılan örnekler de tesbit edilmiştir :

ata	اتا	ağır	اغير	ezgü	اذكو
emgek	امكاك	ak	آق	aġa	آغا

Kelime ortasında da yine elif (ا) ile yazılmışlar, yazılmadıkları da olmuştur :

yay	ياى	bar	بار	kerek	كراك
karşu	قرشو				

Bu ünlüler kelime sonlarında daima elif (ا) ile yazılmışlardır.

ana	انا	ata	اتا	erte	ارتا

ı,i ünlülerinin yazılışı :

Başta daima elif-ye (ای) ile : ız- ايذ iş ايش

Kelime ortasında ve sonunda ye (ی) ile :

kıldım	قيلديم	bir	بير	iki	ايكى
tekı	تقى				

o, ö, u, ü ünlülerinin yazılışı :

Başta elif-vav (أو) ile :

oğlan اوغلان	uluğ	اولوغ	öñg	اونك
uyağ اوياغ				

Orta ve sonda vav (و) ile :

boy بوى	otuz	اوتوز	köp	كوب
burun بورون	ordu	اوردو	birü	بيرو
borğu بورغو	börü	بورو		

2. Ünsüzlerin Yazılışı :

ç ünsüzünün yazılışı : Türkçe kelimelerde cım (ج) ile :

çakır-جاقير	çanak	جناق	çerig	جريك

p ünsüzünün yazılışı : be (پ) ile :

yap ياپ	ḳapuğ	قبوغ	yapuş-	يابوش

ñg ünsüzünün yazılışı : nun kef (نك) ile

miñg مينك	öñg	اونك	soñg	سونك

s ünsüzünün yazılışı : daima sin (س) ile :

süñgük سونكوك	soñg	سونك	suw	سف

t ünsüzünün yazılışı : at 'beygir' kelimesinin dışında te (ت) ile :

teğ تاغ	altun	التون	

Türkçe kelimelerdeki w (ف) ile gösterilmiştir :

suw سف	yawu-	يفو	

3. Eklerin Yazılışı : Harezm Türkçesinde eklerin yazılışı belirli bir esasa bağlı değildir. Aynı ek bazen bitişik bazen de ayrı yazılmaktadır.

a. İsim çekim eklerinin yazılışı :

aa. Yükleme hali eki : نی

altun-nı	التون نی	kişi-ni	کیشی نی

ab. İlgi hali eki : نونك / نینك

aṭ-nıñg	اط نینك	ḳuş-nuñg	قوش نونك

ac. Yönelme hali eki : کا / غا / قا

aṭ-ḳa	اط قا	bağ-ğa	باغ غا
tört-ke	تورت کا	il-ge	ایلکا

aç. Bulunma hali eki : دا

ḳılıç-da	قیلیچ دا	il-de	ایلدا

ad. Ayrılma hali eki : دین

ayaḳ-dın	ایاق دین	kişi-din	کیشی دین

ae. Eşitlik eki : جا

saç-ça	ساج جا	bir-çe	بیرجا

af. Vasıta eki : لا / ون / ین

yañgı-la	یانکی لا	tün-le	تونلا
az-ın	ازین	küç-ün	کوجون

ag. Yön gösterme hali eki : رو / را

as-ra	اسرا	taş-ra	تاشرا
iç-re	ایچرا	tapa-ru	تبارو

b. Fiil çekim eklerinin yazılışı :

ba. Geniş zaman ار / ور

art-ar	ارتار	kit-er	كيتار
aḳtar-ur	اقتارور	ay-ur	ايور

bb. Anlatılan geçmiş zaman eki : مش

otur-mış	اوتورمش	bol-mış	بولش

bc. Gelecek zaman eki : غای / کای

yıġla-ġay	ييغلاغای	iç-gey	ايجکای

bç. Şart eki : سا

iç-se	ايجسا	ayıt-sa	ايتسا

4. Yabancı kelimelerin yazılışı : Yabancı asıllı kelimeler genellikle kendi imlâlarına uygun olarak yazılmışlardır. Yalnız, Farsça'daki (ç,g,p) sesleri belirtilmemiştir.

peyġāmber	ييغامبر	çeşme	جشمه
eger	اکر		

SES ÖZELLİKLERİ

1. ÜNLÜLER :

Harezm Türkçesinde de halen Türkiye Türkçesindeki sekiz ünlü bulunmaktadır : a e ı i o ö u ü

e/i meselesi

Kelime köklerindeki bütün (i) ler aslî durumlarını korumuşlardır. İlk hecedeki (e) seslerinin de çoğunlukla (i) ye dönüştüğü tesbit edilmiştir. Yalnız e/i yazılışında belirli bir kural bulunmamaktadır. Aynı kelime hem (e) hem de (i) ile yazılmaktadır :

eren-iren erdem-irdem

Yabancı kelimelerde de bu durum söz konusudur :

emîn-îmîn ten-tîn

Yuvarlaklaşma

Dudak ünsüzlerinin yanındaki ünlüler yuvarlaklaşmaktadır :

a. Kelime kök ve gövdelerinde :

minâre-münâre	zimâm-zümâm
ṣabır-ṣabur	ḳapıġ-ḳapuġ
yabız-yawuz	temir-temür

Dudak ünsüzü ihtiva etmeyen bazı kelimelerde de bu olay görülmektedir : boġaz-buġuz ḳarılġaç-karulġaç

böri-börü takı-taku

b. Eklerde :

ba. İlgi hali eki : -nıñ/-nuñ

ʿarab-nuñ	bâb-nuñ	atam-nuñ
Âdem-nüñ	nefs-nüñ	

bb. İsimden isim yapım eki : -luġ/-lüg

ṣevâb-luġ	kisb-lüg

bc. İsimden isim yapım eki : -lıḳ/-lik, luḳ/-lük

ḫarâb-luḳ	ġarîb-luḳ
ża'îf-luḳ	bî-edeb-lük

bç. İsimden isim yapım eki : -sız/-siz, -suz/süz

kebâb-suz	edeb-süz

c. Yardımcı ünlülerde :

ca. İyelik eklerinde :

1. Teklik Şahıs :	ʿaẕâb-um	rabb-üm
2. Teklik Şahıs :	ʿayb-uñ	ḫâtem-üñ
1. Çokluk Şahıs :	selâm-umuz	ew-ümüz

2. Çokluk Şahıs : rabb-ünğüz

cb. Zarf-fiil eki : -p çap-up tap-up ew-üp

cc. Fiilden isim yapım eki : -ığ/-uğ, -ig/-üg

tap-uğ sew-üg

cç. Fiilden isim yapım eki : -inç /ünç : sew-ünç

cd. Fiilden fiil yapım eki : -ıl-/-ul- : tap-ul-

ce. Fiilden fiil yapım eki : -ın-/-un- : tap-un-, sew-ün-

cf. Fiilden fiil yapım eki : -ış-/-uş- : ḳaw-uş-, yap-uş-

Ünlü Değişmesi

1. a > ı : ağaç> ığaç ağla-/ığla-

2. ü > e : sünğük>sünğek töpü>töpe

törü>töre körgüz->körgez-

Ünlü Düzleşmesi

Çok az görülen bir olaydır :

ḳoğ->ḳov->ḳaw- sowuḳ>sawuḳ

Ünlü Düşmesi :

Bu olay şu durumlarda ortaya çıkmaktadır :

1. Ünlü ile sona eren bir kelime ünlü ile başlayan diğer bir kelime ile yeni bir kelime meydana getirdiklerinde ya ilkinin başındaki ünlü yahut da ikincinin başındaki ünlü düşmektedir :

ne-erse> nerse şu-ol> şol niçe-ök> niçük

2. Ünlü ile biten fiil köklerine 1. çokluk şahıs emir eki geldiğinde araya (y) ünsüzü girmeyip iki ünlüden biri düşmektedir :

izde-eliñg> izdeliñg tile-eliñg>tileliñg

3. Birleşik zamanlarda kullanılan i- cevherî fiilinin başındaki ünlü bazı örneklerde çekim sırasında düşmektedir.

bolsa-idi> bolsadı urur-idi>ururdı

4. Türkçede orta hece vurgusuz olduğundan bu hecenin ünlüsü, kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde bazen düşmektedir : ilig-i>ilgi burun-ı>burnı alın-ı> alnı

5. Ünlü ile biten herhangi bir söze ünlü ile başlayan herhangi bir ek geldiğinde ya kelimenin sonundaki ünlü veya ekin başındaki ünlü düşmektedir : ḳara-ar->ḳarar- sarı-ar->sarar-
iki-egü> ikegü

Ünlü Türemesi :

Çift ünsüzlü yabancı kelimelerin bu seslerini gidermek için bu ünsüzlerin arasında bir ünlü türetilmektedir :

ṣabr> ṣabır şükr> şükür

Ünlü Uyumu :

Türkçe kelimelerde dil uyumu tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Arapça ve Farsça kelimeler de çoğunlukla art damak ünsüzlü ekler alırlar : buṯḫāna-ġa ʿālam-ḳa Fāṭıma-ḳa
minbar-ḳa ziyāda-raḳ kāfir-lıḳ

Öndamak sesleri Harezm Türkçesinde Çağatayca'ya nazaran daha sık kullanılır : Mekke-ge minnet-ke esir-ge

Yardımcı ünlülerin ve eklerin dudak uyumu

1. Dudak uyumuna giren yardımcı ünlüler ve ekler :

a. İyelik ekleri : -ım/-um; -ıñ̃ğ/-uñ̃ğ; -ımız/umuz; -ıñ̃ğız/-uñ̃guz
b. İlgi hali eki : -nıñ̃ğ/-nuñ̃ğ
c. Vasıta hali eki : -ın/-un
ç. Görülen geçmiş zaman eki :
-dım/-dum; -dıñ̃ğ/-duñ̃ğ; -dıñ̃ğız/-duñ̃guz

d. Emir 2. çokluk şahıs eki : -ınğ/-uğ, -ınğız/-uğuz

e. Partisip eki : -ığlı/-uğlu

f. Zarf-fiil eki : -ıp(an/-up(an)

g. İsimden isim yapım eki : -lığ/-luğ

ğ. İsimden isim yapım eki : -lık/-luk

h. İsimden isim yapım eki : -sız/-suz

ı. Fiilden isim yapım eki : -ığ/-uğ

i. Fiilden isim yapım eki : -ım/-um

k. Fiilden isim yapım eki : -ış/-uş

l. Fiilden fiil yapım eki : -ık-/-uk-

m. Fiilden fiil yapım eki : -ın-/-un-

n. Fiilden fiil yapım eki : -ış-/-uş-

o. Fiilden fiil yapım eki : -ıt-/-ut-

2. Dudak uyumuna girmeyen yardımcı ünlüler ve ekler :

a. Yalnız dudaksı olmayan ünlü ile :

aa. İyelik 3. teklik şahıs eki : -(s)ı

ab. Yükleme hali eki : -nı/-ni

ac. Ayrılma hali eki : -dın/-din

aç. Görülen geçmiş zaman 3. teklik şahıs eki : --dı/-di

ad. Emir 2. teklik şahıs eki -gıl/-gil

ae. Anlatılan geçmiş zaman eki : -mış

af. Zarf-fiil eki : -ğınça

ag. İsimden isim yapım eki : -çı

ağ. Sıra sayı sıfatı eki : -ınçı/unçı (yalnız ikinci ünlü)

ah. İsimden isim yapım eki : -lı

b. Sadece dudak ünlüsü ile :

ba. Yön eki : -ru/-garu

bb. Partisip eki : -duk

bc. Fiilden isim yapım eki : -gu

bç. Fiilden isim yapım eki : -ur/-yur

bd. Zarf-fiil eki : -u/-yu

be. Fiilden isim yapım eki : -ğun

bf. İsimden isim yapım eki : -mtul

bg. Fiilden isim yapım eki : -muḳ

bğ. Fiilden fiil yapım eki : --dur-/-tur-

bh. Fiilden isim yapım eki : -uḳ

bı. Görülen geçmiş zaman 1. çokluk şahıs eki: -duḳ

bi. Fiilden fiil yapım eki : -ğur-

bj. Fiilden fiil yapım eki : -güz-

bk. Fiilden fiil yapım eki : -ur-

bm. Soru eki : mu/mü

2. ÜNSÜZLER

a. b > v-w meselesi

Kelime içinde ve iki ünlü arasında (b) lerle kelime sonundaki (b) ler, çoğunlukla (w) ye dönüşmüştür :

ab>aw	eb> ew	seb->sew-
tabar>tavar	tebe>tewe	tilbe>telve (deli)
yabluḳ>yawluḳ	yabız>yawuz	yalabaç>yalawaç

(w) bazen (v) ye dönüşür : çewúr->çevür- ḳaw->ḳov-

b. t > d meselesi

Önsesteki (t) tamamen korunmuştur; ancak tik/dik (gibi), ti->di- ve butaḳ>budaḳ, kintik>kindik (göbek) gibi kelimelerde t>d değişmesi görülmektedir.

Bulunma hali eki -ta/-te ve ayrılma hali eki -tın/-tin çok az kullanılır : ṭaraf-ta nuḥüt-tın

Görülen geçmiş zaman eki -dı/-tı ünsüz uyumuna tabidir. Ünlülerden ve sadalı ünsüzlerden sonra -dı, diğerlerinden sonra ise -tı kullanılmaktadır : oḳı-dı ; ög-di; iç-ti; baḳ-tı

Faktitif eki, sadalı ünsüzlerden sonra -dur-, sadasızlardan sonra -tur-, ünlülerden ve (l) den sonra -dur-, veya -tur- gelir :

em-dür-; sın-dur-, kel-dür-, ye-tür-, aç-tur-, kes-tür-

c. d > y meselesi :

-d-/-d sesi genellikle korunmuş olup(y) ile yer değiştirdiği de tesbit edilmiştir. Muhabbetname'de ise tamamen (y) olmuştur :

adaḳ	adıḳ (ayık)	adır-(ayır-)
edgü (iyi)	bedük	bod (boy)
budun	ıd- (göndermek)	idi (sahip)
ked (iyi)	kedim (sonra)	küd-(beklemek)
küdegü	küdez-(güt-)	ödlek (zaman)
ḳadaş (akraba)	ḳadğu	ḳod (koyun)
ḳod-	ḳudruḳ (kuyruk)	ḳuduğ (kuyu)
ud (inek)	ıdıġ (koku)	

ç. ḳ > ġ meselesi :

(ḳ) içseste korunmuştur :

çaḳır-; ḳıḳırt- (çagırtmak) ; saḳın-; sıḳa- (okşamak); taḳı, adaḳ-ı, toprak-ı

Aidiyet eki -ḳı, -ġı olmaktadır : yarın-ġı ; bıldur-ġı

d. ḳ > ḫ meselesi :

aḳsaḳ > aḫsaḳ	oḳşa- > oḫşa-	aḳşam > aḫşam
aḳtar- > aḫtar-	yaḳşı > yaḫşı	yaḳtu > yaḫtu

e. ḳ-ğ > w meselesi :

soğıḳ > sawuḳ	taḳıḳu > tawuḳ	yağuḳ > yawuḳ

f. Süreklileşme :

içtiler > iştiler ḳaçtılar > ḳaştılar

g. -z/-s meselesi :

tanımaz > tanımas tükenmez > tükenmes

ğ. ünsüz Düşmesi :

(g) ünsüzü şiirde vezin ve kafiye zorunluluğundan dolayı düşer, nesirde ise bu durum az görülür :

sasıg > sası türlüg > türlü ḳuruğ > ḳuru

-l- ünsüzü : keltúr- > ketür- oltur-> otur-

-r- ünsüzü ir- > i- berk > bek ḳurtul-> ḳutul-

ḳurtar- > ḳutar- ḳardaş > ḳadaş

h. Ünsüz Türemesi :

y ünsüzü :

ığaç > yığaç ırak > yırak ığla-> yığla-

igren-> yigren- ilik > yilik inçke> yinçke

inçi > yinçü ip > yip ipek > yipek

İkizleşme iki > ikki, yeti > yetti, toḳuz > toḳḳuz, otuz> ottuz

ı. Ünsüz Benzeşmesi :

Harezm Türkçesi'nde ünsüzler arasında tam bir uyumun olduğundan bahsetmek son derece güçtür. Ancak bazı sadasız ünsüz ile sona eren kelimelere gelen eklerin ünsüzlerinin de sadasız olması bir benzeşme olayı olarak açıklanabilir :

āḫiret-te	tevrīt-te	toğmış-ta
eşit-tim	bıraḳ-tım	bit-tük
aç-ḳaylar	tap-ḳaylar	çıḳ-ḳanım
ayıt-ḳa		

ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1. YAPIM EKLERİ

a. İsimden İsim Yapan Ekler

aa.	-an/-en	oğ(u)l-an	er-en
ab.	-çı/-çi	oyun-çı	ikin-çi
ac.	-çük	örüm-çük	
aç.	-daş/-deş:	ḳarın-daş	emük-deş
ad.	-lı/-li,-lü	at-lı körk-li	tür-lü yük-lü
ae.	-lıġ/-lig	at-lıġ	bilig-lig
	-luġ/-lüg	altun-luġ	körk-lüg
af.	-lıḳ/-lik	ḫarāb-lıḳ	tirig-lik
	-luḳ/-lük	uluġ-luḳ	tüz-lük
ag.	-mtul	ḳara-mtul (siyahımtırak)	
ağ.	-muḳ	bulaḳ-muḳ (un lapası)	
ah.	-sı/-si	aġır-sı (ağırca)	artuḳ-sı
aı.	-sız/-siz	īmān-sız	til-siz
	-suz/-süz	tuz-suz	edeb-süz

b. Fiilden İsim Yapan Ekler :

ba.	-a/-e	ḳat-a (defa)	kiç-e
bb.	-aḳ/-ek	ḳon-aḳ	iw-ek (acele)
bc.	-ç	ḳıl-ı-ç	işan-ç (inanç)
bç.	-ça	avun-ça (teselli eden)	
bd.	-dü	ög-dü (övgü)	
be.	-ġ/-g	aġrı-ġ	öl-ü-g
bf.	-ge	bil-ge	
bg.	-ġaḳ	bas-ġaḳ (vali)	
bğ.	-gi	bil-gi	
bh.	-ġu/-gü	aç-ġu	ḳör-gü
bı.	-ġun	uç-ġun (kıvılcım)	

bı. -ı/-i,-u/-ü : yaḳış-ı teg-i tutuş-u ötür-ü

bj. -ḳ/-k aḳsa-k tile-k

bk. -ḳu uy(u)-ḳu

bl. -ḳun ḳaç-ḳun

bm. -m iç-i-m öl-ü-m

bn. -maḳ/-mek ara-maḳ öl-mek

bo. -me sür-me tig-me

bö. -miş yimiş

bp. -mur/-mür yağ-mur kö-mür

br. -n ek-i-n bük-ü-n

bs. -sığ yat-sığ

bş. -ş bil-i-ş ur-u-ş

bt. -z boğ-u-z sö-z

c. İsimden Fiil Yapan Ekler :

ca. -a-/-e- boş-a- küç-e-

cb. -ad- uluğ-ad- (büyümek)

cc. -al-/-el- yoḳ-al- yinçg(e)-el-

cç. -ar- ḳar(a)-ar- aḳ-ar-

cd. -da-/-de- al-da- ün-de-

ce. -la-/-le- ḳonaḳ-la- bir-le-

cf. -lan-/-len- ḳut-lan- yürek-len-

cg. -r- belgü-r- ḳadğu-r

cğ. -sa- suw-sa-

ç. Fiilden İsim Yapan Ekler :

ça. Faktitif Ekleri

çaa. -ar-/er- çıḳ-ar- kit-er-

çab. -dur-/-dür- : al-dur- kül-dür-

çac. -gür- bit-gür-

çaç. -gez- kör-gez-

çad. -ġuz-/-ġüz-: oltur-ġuz- kör-ġüz-
çae. -t- ḳopar-t- ünde-t-
çaf. -tur-/-tür-: aḳ-tur- kil-tür-
çag. -ur-/-ür- art-ur- biş-ür-
çb. Pasiflik eki -l- aç-ı-l- boz-u-l-
çc. Dönüşlülük eki -n-: alda-n-
çç. Müşareket eki -ş- kör-ü-ş-

B. İSİM

a. İsimlerde Çokluk -lar/-ler ekleriyle yapılır.
arslan-lar eren-ler

Bu ekler, yabancı asılı kelimelere de getirilir:
düşmān-lar ʿālim-ler

Bazı arapça çoğul kelimelerin sonlarına tekrar çoğul eki getirilerek çoğulun çoğulu yapılmıştır:
ʿulemā-lar ḫalāyıḳ-lar

b. İyelik Ekleri:

1. Teklik Şahıs: -m, -ım/-im, -um/-üm
ata-m adaḳ-ım big-im oġl-um yüz-üm

2. Teklik Şahıs: -ñg, -ıñg/-iñg, -uñg/-üñg
ana-ñg baş-ıñg ʿādet-iñg soñg-uñg söz-üñg

3. Teklik Şahıs: -ı/-i, -sı/-si
adaġ-ı ʿādet-i ana-sı küzgü-si

1. Çokluk Şahıs: -mız/-miz, -ımız/-imiz, -umuz/-ümüz
ata-mız edgü-miz ḳarındaş-ımız
iş-imiz ḳul-umuz öz-ümüz
(-umız/-ümiz şekilleri de kullanılır)

2. Çokluk Şahıs : -ŋ͡gız/-ŋ͡giz, -ıŋ͡gız/-iŋ͡giz,
-uŋ͡guz/-üŋ͡güz (-uŋ͡gız/-üŋ͡giz şekilleri de kullanılır)

ana-ŋ͡gız	cümle-ŋ͡giz	baş-ıŋ͡gız
erenler-iŋ͡giz	ḳul-uŋ͡guz	ʿömr-üŋ͡güz

3. Çokluk Şahıs : -ları/-leri

ḳuş-ları	emgek-leri

Şahıs zamirlerinin ilgi halinden sonra 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri bazen kullanılmaz : biziŋ͡g peyġāmber Muḥammed;
bizim ev ḳatında; siziŋ͡g çerig

c. Hal Ekleri

1. İlgi Hali Eki : -nıŋ͡g/-niŋ͡g, -nuŋ͡g/-nüŋ͡g

aṭ-nıŋ͡g	kişi-niŋ͡g	ḳul-nuŋ͡g	kök-nüŋ͡g

Eksiz ilgi hali : yār ḳaḏ̲ġusı , düşmānlar ālı

2. Yükleme Hali Eki : -nı/-ni

yol-nı	atam-nı	bitig-ni	yükler-ni

Bazı 3. şahıs iyelik ekli sözlerden sonra (-n) :

at-ı-n	ḳol-ı-n	cümle-si-n	emgek-leri-n

Eksiz yükleme hali :
emgek taḳı ḫorluḳ birgen Taŋ͡grı Teʿālā turur

3. Yönelme hali : -ḳa/-ke, -ġa/-ge

arslan-ḳa	it-ke	yol-ġa	kün-ge

İyelik ekli kelimelerden sonra :

ʿaḳlım-ḳa	çüftüm-ke	ilim-ge
ḳanıŋ͡g-ḳa	yanıŋ͡g-ġa	yüzüŋ͡g-ge
ilin-ge	ümmetiŋ͡g-e	başın-ġa
ḳulun-ġa	oġlı-ḳa	ilgi-ne

4. Bulunma Hali : -da/-de, -ta/-te

ara-da çerig-de çıḳmış-ta devlet-te

İyelik ekli sözlerden sonra :

işlerim-de	yanım-da	aramız-da
ḳatın͡g-da	sözün͡g-de	adaḳın͡g-da
cümlesi-nde	közleri-nde	yolları-nda

5. Ayrılma Hali : -dın/-din, -tın/-tin

açlıḳ-dın	börü-din	noḫūt-tın

İyelik ekli sözlerden sonra :

ḳatım-dın	atamız-dın	atan͡g-dın
keremün͡g-din	arası-ndın	ḳabīlesi-ndin
başı-dın		

6. Vasıta Hali : --ın/-in, -un/-ün, -la/-le

ün-ün tün-le vaḳt-ın

7. Eşitlik Hali : -ça/-çe

artın-ça suw-ça yeterin-çe

8. Yön Bildirme : -ra/-re, -ru, -garu/-gerü

taş-ra	son͡g-ra	iç-re	tapa-ru
art-garu	il-gerü		

9. Aidiyet eki : -ḳı/-ki, -gı

burun-ḳı bıldur-gı içinde-ki

10. Karşılaştırma : -raḳ/-rek yaḫşı-raḳ köp-rek

C. SIFAT

1. İşaret Sıfatları :

bu (ḳad̲ğu)	ol (ʿamel)	oluḳ (dem)
uşbu (ʿālem)	uşol (tün)	

2. Niteleme Sıfatları : açuḳ (yüz) aḳ (tüş) ḳapḳara

3. Renk Adları :

aḳ (közlüg)	al (yangaḳ)	ḳara(tün)
kök (benefşe)	sarıġ (ḫulle)	yaşıl (çimgen)

4. Sayı Sıfatları :

a. Asıl Sayı Sıfatları :

bir, iki (ikki), üç, tört, beş, altı, yeti (yetti), sekiz (sekkiz), toḳuz (toḳḳuz), on, yigirmi, otuz (ottuz), ḳırḳ, illig, altmış, yetmiş, seksen, toḳsan, yüz, miñġ, tümen

yüz taḳı on : 110 miñġ taḳı altı yüz 1600
ellig eksük miñġ : 950

b. Sıra Sayı Sıfatları:

birinç (ilk, eng, avvalḳı), ikinç (ikinçi), üçünç (üçünçi), törtinç (törtünçi), beşinç (beşinçi), altınç (altınçı), yetinç (yetinçi), seksinç (seksinçi, sekizinçi), toḳsınç (toḳuzunçı), onınç (onunçı), on birinç (on birinçi) ... yigirminç (yigirminçi), otuzınç (otuzınçı), ḳırḳınç (ḳırḳınçı).....

c. Üleştirme Sayı Sıfatları : -ar/-er, -şar/-şer

bir-er on-ar iki-şer altı-şar

ç. Topluluk Sayı Sıfatları : -aġu/-egü, -elesi

bir-egü alt(ı)-aġu üç-elesi

d. Kesir Sayı Sıfatları :

üç-te bir tört-de bir yüz-de bir

5. Soru Sıfatları

ḳayu (yer) ḳayubir (iş) ni (fāyda)

6. Belirsizlik Sıfatıaları :

bir pāre (süt)	barça (ḫalāyıḳ)	ba'żı (iş)
bir (kimerse)	birḳaç (söz)	her (kiçe)
ḳamuġ ('ālem)	köp (nişānlar)	niçe (rāz)
ni (aṭnı)	öküş (antlar)	tegme (ḳuşnuñg)

Ç. ZAMİR

1. Şahıs Zamirleri :

1. Teklik Şahıs men; meniñg (menim, minim); maña; mende (minde) ; mendin (mindin); mençe (minçe); mensiz (minsiz); meniñgle (menimle, minimle)

2. Teklik Şahıs : sen (sin); seniñg (siniñg); seni (sini); saña; sende (sinde); senden (sinden); sençe (sinçe); sensiz (sinsiz); seniñgle (siniñgle)

3. Teklik Şahıs : ol, anıñg, anı, añgar, anda, andın, ançe, ansız, anıñgla

1. Çokluk Şahıs :
biz(bizler); biziñg (biznig, bizim, bizlerniñg, bizleriñg); bizni (bizlerni); bizge (bizlerge); bizde (bizlerde); bizdin (bizlerdin)

2. Çokluk Şahıs :
siz (sizler); siziñg (sizniñg, sizlerniñg, sizleriñg); sizni (sizlerni); sizge (sizlerge); sizde (sizlerde); sizdin (sizlerdin)

3. Çokluk Şahıs :
alar (anlar); alarnıñg (anlarnıñg); alarnı(anlarnı); alarġa (anlarġa); alarda (anlarda); alardın (anlardın)

2. İşaret Zamirleri :

bu : munuñ; munı; muña (muñar/; munda; mundın; munça; muntek; munuñ tig; mundağ; mundağoḳ

ol anıñ; anı; añga (añar); anda; andın; ança, anıñla

bular bularnıñ (munlarnıñ); bularnı (munlarnı); bularğa (munlarğa); bularda (munlarda); bulardın (munlardın)

olar (anlar, alar) ; alarnıñ (olarnıñ, anlarnıñ); alarnı (olarnı, anlarnı); alarğa (olarğa, anlarğa); alarda (olarda, anlarda); alardın (olardın, anlardın)

3. Soru Zamirleri :

kim (kimniñ, kimnüñ, kimni, kimge, kimde,kimdin)

ne (boldı)

ḳayusı (ḳayusınıñ, ḳayusını, ḳayusınga, ḳayusında, ḳayusındın)

neme, nimè (ne)

ḳayu (hangi)

4. Belirsiz Zamirler :

barçası : barçasınıñ, barçasınğa, barçasını, barçasında, barçasından

barçaları : barçalarınıñ, barçalarını, barçalarınğa, barçalarında, barçalarından

baʿżısı baʿżısınıñ, baʿżısını, baʿżısınğa, baʿżısında, baʿżısından

baʿżıları : baʿżılarınıñ, baʿżılarını, baʿżılarınğa, baʿżılarında, baʿżılarından

biri birinıñ,birini, biringe, birinde, birindin

birisi birisinıñ, birisini, birisinge, birisinde, birisindin

cümlesi : cümlesinıñ, cümlesini, cümlesinge, cümlesinde, cümlesindin

kimerse kimersenıñ, kimerseni, kimersege, kimersede,kimersedin

adın adınnıñ, adınnı, adınğa, adında,adından

ḳamuğ ḳamuğnıñ, ḳamuğnı, ḳamuğğa, ḳamuğda,

ḳamuġdın

ḳamuġı ḳamuġınıñg, ḳamuġını, ḳamuġınġa, ḳamuġında, ḳamuġındın

ḳamuġları : ḳamuġlarınıñg, ḳamuġlarını, ḳamuġlarınġa, ḳamuġlarında, ḳamuġlarındın

5. Dönüşlülük Zamirleri :

öz ; özüm, özüñg, özi; özümüz; özüñgüz, özleri

kendü; kendüm, kendüñg, kendüsi, kendümüz, kendüñgüz, kendüleri

6. Nisbet Zamiri :

kim : ol Tañgrı turur kim fîlni çöktürdi

D. ZARFLAR

1. Yer Zarfları :

artḳaru, asra, astın, birü, ilgerü, ḳarşu, kirü, taşra, üstün, yaḳın, yawuḳ, yıraḳ v.s.

2. Zaman Zarfları :

āḫir, burun, bukün, dā'im, imdi, erte, evvel, ḳaçan, kim, nāgeh, nāgehān, soñgra

3. Nasıllık-Nicelik Zarfları :

Türkçe'de durum ve tavır ifade eden her isim nasıllık-nicelik zarfı olarak kullanıldığı için bunları burada saymaya gerek yoktur.

4. Azlık-Çokluk Zarfları :

artuḳ, biraz, hîç, ġāyet, iñgen, köprek, niçe, öküş, telim, ziyāde

E. EDATLAR

1. Bağlama Edatları :

Cümle başında bulunanlar : ḳaçan, ḳaçan kim, niçe, niçe kim, niteg, niteg kim

İki cümle arasında bulunanlar : ni kim, tiyü, yoḳsa

Yabancı asıllılar : çün, eger, ger, illā, meger, elī, velīkin, yaʿnī

Sıralama edatları : ma, me, u, ü, ve, vü

2. Çekim Edatları :

aḏın, aşa, başḳa, bile, birle, birü, içre, ḳadar, ḳarşu, kibi, kiçe, kiḏin, köre, meñgiz, meñgizlig, öñg, öte, ötrü, öze, özge, sarı, sıñgaru, soñg, soñgra, tapa, taparu, tig, tigi, tigre, tigrü, üçün, yañglıg, yarı

3. Kuvetlendirme Edatları : da, deġi, ma, me, ni, oḳ, ök, taḳı
Yabancı asıllılar : ḫod, hem

4. Karşılaştırma Edatları : hem

5. Denkleştirme Edatları : kerek, ni, yā, yāhūd

6. Soru edatları :

ḳanı, ḳanda, ḳandın, ḳayda, nelük, ni, niçe, nidin, niçük, niye, niteg

Yabancı asıllılar : ʿaceb

7. Ünlem Edatları : ah, vah, vay

Yabancı asıllılar āferīn, dirīġ, dirīġā, ḫayf, hāy, ḫayyā, şābāş, zihī

8. Seslenme Edatları : eyā, ey, yā

9. Cevap Edatları : belī, ārī, evet, ḫayır, hele

10. Temenni ve Dua Edatları : āmīn, bārī, kāşki

11. Gösterme Edatları : uş, tā

12. Tekrarlama Edatları : ḳata, ḳayra, ḳatla, ḳurla, kez, yana, yine, yolı

F. FİİL ÇEKİMLERİ

I. Basit Zamanlar :

1. Görülen Geçmiş Zaman :

1. Teklik Şahıs :

-dım/-dim	al-dım	kil-dim
-dum/-düm	bol-dum	kül-düm
-tım/-tim	aç-tım	kiç-tim
-tum/-tüm	tut-tum	öp-tüm

2. Teklik Şahıs :

-dıŋ/-diŋ	al-dıŋ	bil-diŋ
-duŋ/-düŋ	bol-duŋ	kül-düŋ
-tıŋ/-tiŋ	aç-tıŋ	kiç-tiŋ
-tuŋ/-tüŋ	tut-tuŋ	tüş-tüŋ

3. Teklik Şahıs :

-dı/-di	al-dı	bil-di
-tı/-ti	ḳop-tı	iç-ti

1. Çokluk Şahıs :

-duḳ/-dük	al-duḳ	bil-dük
-tuḳ/-tük	aç-tuḳ	öp-tük
-dımız/-dimiz :	ḳıl-dımız	kil-dimiz

2. Çokluk Şahıs :

-dıŋgız/-diŋgiz	ay-dıŋgız	bil-diŋgiz
-duŋguz/-düŋgüz	ķon-duŋguz	kül-düŋgüz
-tıŋgız/-tiŋgiz	aç-tıŋgız	iç-tiŋgiz
-tuŋguz/-tüŋgüz	tut-tuŋguz	tüş-tüŋgüz

3. Çokluk Şahıs :

-dılar/-diler	al-dılar	izle-diler
-tılar/-tiler	at-tılar	kiç-tiler

2. Anlatılan Geçmiş Zaman:

1. Teklik Şahıs :

-mış men/-miş men	al-mış men	bil-miş men

2. Teklik Şahıs :

-mış sen/-miş sen	oltur-mış sen	kir-miş sen

3. Teklik Şahıs :

-mış/-miş	ay-mış	tizil-miş

1. Çokluk Şahıs :

-mış miz(biz)/-miş miz(biz) : ķaç-mış miz (biz)
bil-miş miz (biz)

2. Çokluk Şahıs :

-mış siz/-miş siz	bol-mış-siz	bil-miş siz

3. Çokluk Şahıs :

-mışlar/-mişler	ay-mışlar	ti-mişler

3. Belirli Geçmiş Zaman : -p turur + şahıs zamiri

Örnek Çekim :

başla-p turur men	al-ıp turur men
başla-p turur sen	al-ıp turur sen
başla-p turur	al-ıp turur
başla-p turur biz (miz)	al-ıp tururbiz (miz)

başla-p turur siz	al-ıp turur siz
başla-p tururlar	al-ıp tururlar

Olumsuz Çekim :

başla-madın turur men	başla-may turur men
başla-madın turur sen	başla-may turur sen
başla-madın turur	başla-may turur
başla-madın turur biz(miz)	başla-may turur biz (miz)
başla-madın turur siz	başla-may turur siz
başla-madın tururlar	başla-may tururlar

4. Geniş Zaman :

1.Teklik Şahıs :

-r men	başla-r men	
-ar men/-er men	tap-ar men	sew-er men
-ur men/-ür men	bol-ur men	bil-ür men

2. Teklik Şahıs :

-r sen	başla-r sen	
-ar sen/-er sen	tut-ar sen	kör-er sen
-ur sen/-ür sen	ayt-ur sen	bil-ür sen

3 .Teklik Şahıs :

-r	yaşa-r	
-ar/-er	aḳ-ar	kör-er
-ur/-ür	ayt-ur	çewrül-ür

1. Çokluk Şahıs :

-r miz(biz)	başla-r miz (biz)
-ar miz (biz)/-er miz(biz)	sor-ar miz (biz)
	kör-er miz (biz)
-ur miz(biz)/-ürmiz(biz)	ḳal-ur miz (biz)
	kir-ür miz (biz)

2. Çokluk Şahıs :

-r siz (sizler)	başla-r siz (sizler)
-ar siz (sizler)/-er siz (sizler)	sor-ar siz (sizler)
	kit-er siz (sizler)
-ur siz (sizler)/-ür siz (sizler) :	ḳıl-ur siz (sizler)
	keltür-ür siz (sizler)

3. Çokluk Şahıs :

-rlar (anlar)	başla-rlar (başla-r anlar)
-arlar (anlar)/-erler (anlar)	çıḳ-arlar (çıḳ-ar anlar)
	tök-erler (tök-er anlar)
-urlar (anlar)/-ürler (anlar)	ḳal-urlar (ḳal-ur anlar)
	bil-ürler (bil-ür anlar)

5. Gelecek Zaman :

1. Teklik Şahıs :

-ġay men/-gey men :	bol-ġay men	yitür-gey men
-ḳay men	çıḳ-ḳay men	
-ġa men/-ge men	tut-ġa men	bilge men

2. Teklik Şahıs :

-ġay sen/-gey sen	tap-ġay sen	tüş-gey sen
-ḳay sen	çıḳ-ḳay sen	
-ġa sen /-ge sen	ur-ġa sen	kil-ge sen

3 .Teklik Şahıs :

-ġay /-gey	al-ġay	bil-gey
-ḳay	ayt-ḳay	
-ġa /-ge	toğ-ġa	kil-ge

1. Çokluk Şahıs :

-ġay miz (biz)/-gey miz (biz)	al-ġay miz (biz)
	bil-gey miz (biz)
-ḳay miz (biz)	çıḳ-ḳay miz (biz)

-ğa miz (biz)/ -ge miz (biz) ḳal-ğa miz (biz)
kör-ge miz (biz)

2. Çokluk Şahıs :

-ğay siz/-gey siz tap-ğay siz bil-gey siz
-ḳay siz çıḳ-ḳay siz
-ğa siz/ -ge siz tut-ğa siz yi-ge siz

3. Çokluk Şahis :

-ğaylar/-geyler ḳaç-ğaylar kiç-geyler
-ḳaylar yat-ḳaylar
-ğalar/-geler çap-ğalar bit-geler

6. Belirli Gelecek Zaman

1. Teklik Şahıs :

-ğum turur/-güm turur al-ğum turur bil-güm turur

2. Teklik Şahıs :

-ğuñ turur/-güñ turur : al-ğuñ turur bil-güñ turur

3 .Teklik Şahıs :

-ğusı turur/-güsi turur al-ğusı turur bil-güsi turur

1. Çokluk Şahıs :-ğumuz turur/-gümüz turur
al-ğumuz turur bil-gümüz turur

2. Çokluk Şahıs :-ğuñuz turur/-güñüz turur
al-ğuñuz turur bil-güñüz turur

3. Çokluk Şahıs :-ğuları turur/-güleri turur
al-ğuları turur bil-güleri turur

Belirli Gelecek Zamanın olumsuzu (yoḳ)ile yapılır.
al-ğum yoḳ turur, bil-güm yoḳ turur vs.

7. Kesin Gelecek Zaman

1. Teklik Şahıs : -mış bolğay men/-miş bolğay men
bar-mış bol-ğay men bil-miş bolğay men

2. Teklik Şahıs : -mış bolğay sen/-miş bolğay sen
bar-mış bol-ğay sen bil-miş bolğay sen

3 .Teklik Şahıs : -mış bolğay /-miş bolğay
bar-mış bol-ğay bil-miş bolğay

1. Çokluk Şahıs : -mış bolğay miz (biz)/-miş bolğay miz(biz)
bar-mış bol-ğay miz(biz) bil-miş bolğay men miz(biz)

2. Çokluk Şahıs : -mış bolğay siz/-miş bolğay siz
bar-mış bol-ğay siz bil-miş bolğay siz

3. Çokluk Şahıs : -mış bolğaylar/-miş bolğaylar
bar-mış bol-ğaylar bil-miş bolğaylar

8. Şimdiki Zaman :

1. Teklik Şahıs :

-a turur men/-e turur men	bar-a turur men
	kiç-e turur men
-u turur men/-ü turur men	ķıl-u turur men
	bil-ü turur men
-yu turur men/-yü turur men	başla-yu turur men
	tile-yü turur men

2. Teklik Şahıs :

-a turur sen/-e turur sen	bar-a turur sen
	kiç-e turur sen
-u turur sen/-ü turur sen	ķıl-u turur sen
	bil-ü turur sen

-yu turur sen/-yü turur sen	başla-yu turur sen
	tile-yü turur men

3 .Teklik Şahıs :

-a turur /-e turur	bar-a turur
	kiç-e turur
-u turur /-ü turur	ḳıl-u turur
	bil-ü turur
-yu turur /-yü turur	başla-yu turur
	tile-yü turur

1. Çokluk Şahıs :

-a turur miz (biz)/-e turur miz (biz) :

bar-a turur miz (biz)

kiç-e tururmiz (biz)

-u turur miz (biz)/-ü turur miz (biz) :

ḳıl-u turur miz (biz)

bil-ü turur miz (biz)

-yu turur miz (biz)/-yü turur miz (biz) :

başla-yu turur miz (biz)

tile-yü turur miz (biz)

2. Çokluk Şahıs :

-a turur siz/-e turur siz	bar-a turur siz
	kiç-e turur siz
-u turur siz/-ü turur siz	ḳıl-u turur siz
	bil-ü turur siz
-yu turur siz/-yü turur siz	başla-yu turur siz
	tile-yü turur siz

3. Çokluk Şahıs :

-a tururlar/-e tururlar	bar-a turular
	kiç-e tururlar
-u tururlar/-ü tururlar	ḳıl-u tururlar
	bil-ü tururlar
-yu tururlar/-yü tururlar	başla-yu tururlar
	tile-yü tururlar

9. Gereklilik :

1. Teklik Şahıs :
   -ğu men/-gü men : bar-ğu men bil-gü men

2. Teklik Şahıs :
   -ğu sen/-gü sen bar-ğu sen bil-gü sen

3 .Teklik Şahıs :
   -ğu /-gü bar-ğu bil-gü

1. Çokluk Şahıs :
   -ğu miz(biz)/-gü miz(biz):bar-ğu miz(biz) bil-gü miz(biz)

2. Çokluk Şahıs :
   -ğu siz/-gü siz : bar-ğu siz bil-gü siz

3. Çokluk Şahıs :
   -gular/-güler : bar-gular bil-güler

10. Emir :

1. Teklik Şahıs :

-ayın/-eyin	al-ayın	bil-eyin
-ayım/-eyim	al-ayım	bil-eyim
-ğayın/-geyin	al-ğayın	bil-geyin
-ğayım/-geyim	al-ğayım	bil-geyim

2. Teklik Şahıs : ø, -gıl/-gil, -gul/-gül
   al al-gıl bil-gil kop-gul kör-gül

3 .Teklik Şahıs : -sun/-sün, -su/-sü
   al-sun bil-sün al-su bil-sü

1. Çokluk Şahıs :

-alıng/-eling	al-alıng	bil-eling
-ğalıng/-ğeling	al-ğalıng	bil-geling
-alım/-elim	al-alım	bil-elim
-alıḳ/-elik	al-alıḳ	bil-elik

2. Çokluk Şahıs :

-ñğ, -ıñğ/-iñğ	başla-ñğ	al-ıñğ	bil-iñğ
-uñğ/-üñğ	ḳop-uñğ	kör-üñğ	
-ñğız-/-ñğiz	başla-ñğız	ye-ñğiz	
-ıñğıḳ/-iñğiz	al-ıñğız	bil-iñğiz	
-uñğız/-üñğiz	ḳop-uñğız	kör-üñğiz	
-ñğlar/-ñğler	başla-ñğlar	ye-ñğler	

3. Çokluk Şahıs :

-sunlar/-sünler	al-sunlar	bil-sünler
-sular/-süler	al-sular	bil-süler

11. Şart

1. Teklik Şahıs : -sam/-sem, -sa men/-se men

al-sam bil-sem al-sa men bil-se men

2. Teklik Şahıs : -sañğ/-señğ, -sa sen/-se sen

al-sañğ bil-señğ al-sa sen bil-se sen

3. Teklik Şahıs : -sa/-se, -sa ol /-se ol

al-sa bil-se al-sa ol bil-se ol

1. Çokluk Şahıs : -sa biz (miz)/-se biz (miz), -saḳ/-sek

al-sa biz (miz) bil-se biz (miz)

al-saḳ bil-sek

2. Çokluk Şahıs :

-sañğız/-señğiz alsañğız bil-señğiz

3. Çokluk Şahıs :

-salar/-seler	al-salar	bil-seler
-sa anlar/-se anlar	alsa anlar	bil-se anlar

II. Birleşik Zamanlar :

1. Görülen Geçmin Zamanın Hikâyesi :

kördüm erdi	kördüng erdi	kördi erdi
kördük erdi	kördüngüz erdi	kördiler erdi

2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı :

kördüm erse	kördüng erse	kördi erse
kördük erse	kördüngüz erse	kördiler erse

3. Anlatılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi :

körmiş erdim	körmiş erding	körmiş erdi
körmiş erdük	körmiş erdingiz	körmiş erdiler

4. Anlatılan Geçmiş Zamanın Şartı :

körmiş ersem	körmiş ersen̂g	körmiş erse
körmiş ersek	körmiş ersen̂giz	körmiş erseler

5. Belirli Geçmiş Zamanın Hikâyesi :

körüp turur erdim	körüp turur erding
körüp turur erdi	körüp turur erdük
körüp turur erdingiz	körüp turur erdiler

6. Belirli Geçmiş Zamanın Rivâyeti :

körüp turur ermiş men	körüp turur ermiş sen
körüp turur ermiş	körüp turur ermiş miz(biz)
körüp turur ermiş siz	körüp turur ermişler

7. Belirli Geçmiş Zamanın Şartı :

körüp turur ersem	körüp turur ersen̂g
körüp turur erse	körüp turur ersek
körüp turur ersen̂giz	körüp turur erseler

8. Geniş Zamanın Hikâyesi :

körer erdim	körer erdiŋ	körer erdi
körer erdük	körer erdiŋiz	körer erdiler

9. Geniş Zamanın Rivâyeti :

körer ermiş men	körer ermiş sen	körer ermiş
körer ermiş miz(biz)	körer ermiş siz	körer ermişler

10. Geniş Zamanın Şartı :

körer ersem	körer erseŋ	körer erse
körer ersek	körer erseŋiz	körer erseler

11. Şimdiki Zamanın Hikâyesi :

köre turur erdim	köre turur erdiŋ
köre turur erdi	köre turur erdük
köre turur erdiŋiz	köre turur erdiler

12. Şimdiki Zamanın Rivâyeti :

köre turur ermiş men	köre turur ermiş sen
köre turur ermiş ol	köre turur ermiş biz(miz)
köre turur ermiş siz	köre turur ermişler

13. Şimdiki Zamanın Şartı :

köre turur ersem	köre turur erseŋ
köre turur erse	köre turur ersek
köre turur erseŋiz	köre turur erseler

14. Gelecek Zamanın Hikâyesi :

körgey erdim	körgey erdiŋ	körgey erdi
körgey erdük	körgey erdiŋiz	körgey erdiler

15. Gelecek Zamanın Rivâyeti :

körgey ermiş men	körgey ermiş sen	körgey ermiş
körgey ermiş miz(biz)	körgey ermiş siz	körgey ermişler

16. Gelecek Zamanın Şartı :

körgey ersem	körgey ersen̂g	körgey erse
körgey ersek	körgey ersen̂giz	körgey erseler

17. Belirli Gelecek Zamanın Hikâyesi :

bolġum turur erdi	bolġun̂g turur erdi
bolġusı turur erdi	bolġumuz turur erdi
bolġun̂guz turur erdi	bolġuları turur erdi

18. Belirli Gelecek Zamanın Rivayeti :

bolġum turur ermiş	bolġun̂g turur ermiş
bolġusı turur ermiş	bolġumuz turur ermiş
bolġun̂guz turur ermiş	bolġuları turur ermiş

19.Belirli Gelecek Zamanın Şartı :

bolġum turur erse	bolġun̂g turur erse
bolġusı turur erse	bolġumuz turur erse
bolġun̂guz turur erse	bolġuları turur erse

20. Kesin Gelecek Zamanın Hikâyesi :

tutmış bolġay erdim	tutmış bolġay erdin̂g
tutmış bolġay erdi	tutmış bolġay erdük
tutmış bolġay erdin̂giz	tutmış bolġay erdiler

21. Kesin Gelecek Zaman Şartı :

tutmış bolġay ersem	tutmış bolġay ersen̂g
tutmış bolġay erse	tutmış bolġay ersek
tutmış bolġay ersen̂giz	tutmış bolġay erseler

22. Şartın Hikayesi :

körse erdim	körse erdin̂g	körse erdi
körse erdük	körse erdin̂giz	körse erdiler

23. Şartın Rivayeti :

körse ermiş men	körse ermiş sen	körse ermiş
körse ermiş biz(miz)	körse ermiş siz	körse ermişler

G. BİLDİRME

Harezm Türkçesinde bildirme şu şekilerde yapılmaktadır :

1. er- fiili ile :

bek erür mer (irür men)
sen bizim Rabbümüz erür sen (irür sen)
az erür (irür) genç erür miz (erür biz)
iḫtiyār erür siz (irür siz) ehl irürler

2. tur- fiili ile :

men Ādem turur men sen esrük turur sen
ol fārīġ turur biz Tengri ferişteleri turur miz
siz kim turur siz artuḳ tururlar

3. Şahıs zamirleri ile :

men ża'īf men sen kim sen
kimler siz anlar 'āciz anlar

Olumsuz bildirme :

ermez(ermes,irmez,imes,imez) + şahıs zamiri :

irmez men esrük
sen maŋga hācet irmez sen
ol iş menim ilgimde ermez
sendin hīç ḫoşnūd ermez biz
rāżī ermez siz
'āşık ermezler

Bildirmenin Hikayesi

men bay irdim bay irmez irdim
sen bay irdiŋ bay irmez irdiŋ
ol bay irdi bay irmez irdi
biz bay irdük bay irmez irdük
siz bay irdiŋiz bay irmez irdiŋiz
anlar bay irdiler bay irmez irdiler

Bildirmenin Rivayeti :

bay irmiş men	bay ermez irmiş men
bay irmiş sen	bay ermez irmiş sen
bay irmiş ol	bay ermez irmiş ol
bay irmiş biz(miz)	bay ermez irmiş biz (miz)
bay irmiş siz	bay ermez irmiş siz
bay irmişler	bay ermez irmişler

Bildirmenin Şartı :

bay irsem	bay irmez irse men
bay irseñg	bay irmez irse sen
bay irse	bay irmez irse
bay irsek	bay irmez irsek
bay irseñgiz	bay irmez irseñgiz
bay irseler	bay irmez irseler

Bildirmenin soru şekli mu/mü edatıyla yapılır :

bay mu sen? çığay mu miz?

Ğ. ZARF-FİİLLER

1. -a/-e, -u/-ü, -yu/-yü
   aç-a kör-e akıt-u eşit-ü yarlıka-yu izde-yü
2. -ğalı/-geli kıl-ğalı öl-geli
3. -ğaç/-geç kal-ğaç sürt-geç
4. -ğınça/-ginçe : yum-ğınça yet-ginçe
5. -p, -ıp/-ip, -up/-üp
   ti-p kaç-ıp bil-ip tap-up iw-üp
6. -madın/-medin, -mayın/-meyin
   bol-madın bil-medin sor-mayın kil-meyin
7. -pan tut-u-pan
8. erken : devleti bar erken, yürür erken, kirmes erken

H. SIFAT FİİLLER :

1. Geniş Zaman Bildirenler :

a. -ğan/-gen : oltur-ğan kiç-gen

b. -r, -ar/-er, -ur/-ür, -yur/-yür

yaşa-r (oğlan) yan-ar (köz) kör-er /bol-) bar-ur (bol-)

c. -ığlı/-igli, -uğlı/-ügli : bir-igli, oḳu-ğlı, sew-üğli

ç. -maz/-mez, -mas/-mes : toğ-maz (oğlan) kör-mes (ādem)

d. -ğuçı/-güçi ḳıl-ğuçı bil-güçi

2. Geçmiş Zaman Bildirenler :

a. -mış/-miş ḳal-mış (iş) biril-miş (māl)

b. -duḳ/-dük ḳıl-duḳ-um (iş) tir-dük-i (māl)

3. Gelecek Zaman Bildirenler :

a. -ası/-esi : ḳıl-ası baḳ-ası

b. -ğu/-gü oltur-ğu(yer) yi-gü (aş)

I. BİRLEŞİK FİİLLER :

1. İki Fiilden Meydana Gelenler :

a. Yeterlik fiili : bil- fiili ile yapılır : at-a bil-, kör-e bil-

b. Çabukluk, kolaylık, anlık bildirenler :

bar-	alıp bar-
kil-	çıḳa kil-
ḳop-	öre ḳop-
ḳoy-	ölüp ḳoy-
kör-	baḳa kör-
tur-	örü tur-

c. Süreklilik ifade edenler :

tur- işitü tur-

ḳal- beḳa kal-

ç. Yaklaşma ifade edenler :

yaz- yıḳılu yaz-

2. Bir isimle bir fiilden meydana gelen birleşik fiiller :

a. bol- ile : āgāh bol-, artuḳ bol-, ẓāhir bol-

b. it- ile : aḳ it-, terk it-, āsān it-

c. ḳıl- ile : namāz ḳıl-, ḳarındaş ḳıl-, ʿafv ḳıl-

ÖRNEK METİNLER

altınçı ḳıṣṣa Yūsuf-ı Ṣıddīḳullāh ʿaleyhi's-selāmnı vāḳıʿalarıdur. Rivāyet ḳılıbdurlar kim Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selām münācātlarını icābeti bilen on iki oġulnı atası boldılar. Ḥaḳ سبحانه و تعالى bularnı arasıda Yūsuf ʿaleyhi's-selāmnı mümtāzraḳ ḳıldı. Ḳıṣṣalarnı arasıda نحن نقص عليك احسن القصص dip yād ḳıldı. Bu ḳıṣṣanı cemīʿ ḳıṣṣalarnı yaḫşıraḳı didi. Aydı kim: İy Muḥammed ! ḫaber birey sanga ḫaberlerni bihraḳıdın. Suʾāl aḥsen'l-ḳaṣaṣ dimaḳda bāʿiṣ nedür? Aḥsen'l-ḳaṣaṣlikiġa niçe cevāb bardur? Birinçi cevāb ol ki bu ḳıṣṣa avvalıdın āḫırıġaça Yūsuf ʿaleyhi's-selāmnı ḳıṣṣalarıdur anı üçün aḥsen'l-ḳaṣaṣ atandı dirler. İkinçi cevāb bu ḳıṣṣa cemīʿ ḳıṣṣalarnı tansuḳraḳıdur. Üçünçi cevāb özge ḳıṣṣalar her bir āyeti her bir sūreḍe kildi ammā bu ḳıṣṣa avvalıdın āḫırıġaça bir sūrede kildi. Törtünçi cevāb özge ḳıṣṣalar yat kişiler arasıda kildi. Ammā bu ḳıṣṣa ata oġul aġa ini arasıda kildi. Bişinçi cevāb bu ḳıṣṣada üç hālet bardur. Avval Ḥaḳ سبحانه و تعالى nı ʿibādetini bitkermaḳlik ikinçi ḫalāyıḳlar bile yaḫşı muʿāmele ḳılmaḳlik üçünçi kinġ ve tarlikde ḳolını açuḳ tutmaḳ. Altınçı cevāb yamanlik ḳılġan ḳarındaşlarge yaḫşılıḳ ḳılġan bu ḳıṣṣadadur özge ḳıṣṣalarda yamanlıḳġa ḳısās bardur. Yitinçi cevāb bu ḳıṣṣanı avvalı hem tüş ortası hem tüş āḫiri hem tüşdür. Sekizinçi cevāb bu ḳıṣṣa avvalıdın āḫırıġaça ʿāşıḳ ve maʿşūḳ vāḳıʿasıdur. Toḳuzunçı cevāb Ānhażret صلى الله عليه و سلم aydılar: her kim ḳatıġ belāge mübtelā bolsa sūre-i Yūsufnı yetti merātibe oḳusun. Cemīʿ müşkilleri āsān bolġusıdur. Onunçı cevāb bu ḳıṣṣanı oḳumaḳnı şevābı köpdür, özge ḳıṣṣalardın. ḤİKĀYETde aytıpdurlar kim Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selāmnı bir rivāyetde tört yana bir rivāyetde altı ḫatunları bar irdi. Uşbu ḫatunlardın on iki oġul toġuldı... Yūsuf ʿaleyhi's-selām on birinçi oġulları irdiler. Ḥaḳ Teʿālā Yūsuf ʿaleyhi's-selāmge on nimerse kerāmet ḳıldı. Birinçi ḥüsn, ikinçi ḫatne ḳılıġlıḳ üçünçi ḫaṭā kiçürmek törtünçi tüşke taʿbīr aytmaḳ bişinçi ʿāḳıbet-endīşlik altınçı peyġamberlik yitinçi pādişāhlik sekizinçi şecāʿatlıḳ toḳuzunçı ḫoşḫūylıḳ onunçı pāklik. ḤİKĀYETde andaġ kiltürüpdürler kim Mışırda yetti yıl ḳahṭlik boldı. Heme merdüm māl ve mülk esbābların ḳul ve çörilerin Yūsuf ʿaleyhi's-selāmge satıp aşlıġ alıp yir irdiler. Vaḳtī boldı ki Yūsuf ʿaleyhi's-selāmda hem aşlıġ ḳalmadı. Ādemler āh nān dip

cān birdiler. Yūsuf ʿaleyhi's-selām cemāl-i cihān-ārālarını ḥalāyıḳ-ke körsettiler. Ḥudāyteʿālānı ḳudreti bile bu ḥalḳ tört ayġaça bu ḥüsn ü cemāl-i Yūsuf ʿaleyhi's-selārnge bīhūş bolup ṭaʿām yimesdin ṭaʿām yigendin ziyāderaḳ bolup yürüdiler. Bişinçi ayda zirāʿatge yittiler. Yūsuf ʿaleyhi's-selām andaġ çıraylik irdiler kim eger niḳābların köterseler aynı nūrı ḳalmas, kün hem ḫīre bolur irdi. Şehr ḥalḳı bilür irdiler ki Yūsuf ʿaleyhi's-selām niḳāb köterdiler anı üçün künni nūrı ḫīre boldı dip eger bir kimerse yüzleriġa baḳsa ṭāḳat ḳılıp turalmas irdi. Ḳaysı ḥayl ṭaʿām yiseler aḳ yā ḳızıl boġuzlarıdın ötkende körünür irdi. Yüzlerini rengidin şaḳāyıḳu'n-nuʿmān digen gül uyalur ird. İki çeñeleriġa ḳırḳ örüm saçları bar irdi. Yigirmesi öñġde yigirmesi çepde irdi. Uşbu saçlarıdın müşg ü ʿanber būy alur irdi. Ḫoşḫūylıklarıdın ḥalāyıklarnı dimāġı muʿaṭṭar bolur irdi. Yüz miñg taʿrīf ḳılġan birle ṣıfatları revā bolmas. Ādemī ki bir şehr ḥalḳı cemālidin bir körüp öz ḫāllerini bilmey ṭaʿām yimey ḥayrān bolup yürseler men andaġ Ādemni ḳandaḳ taʿrīf ḳılur men. NAḲLİdür kim ʿālemde biş nimerseni Ḥudāyteʿālā on ḥiṣṣe ḳılıp toḳuz ḥiṣṣesini bir kimersege naṣīb ḳılıpdur. Avval şerm ü ḥayānı on ḥiṣṣe ḳılıp toḳuz ḥiṣṣeni irkeklerge bir ḥiṣṣeni ḥatunlarge birdi. İkinçi ʿaḳlnı on ḥiṣṣe ḳılıp toḳuz ḥiṣṣeni irkeklerge bir hiṣṣeni ḥatunlarge birdi. Üçünçi āvāz-ı ḫoşnı on ḥiṣṣe ḳılıp toḳuzını Dāvūd ʿaleyhi's-selāmġa birini tamām ʿālemge birdi. Törtinçi ḫoşḫūylıḳnı on ḥiṣṣe ḳılıp toḳuzını Resūl-i Ekrem صلى الله ġa birdi. Bişinçi ḥüsn ü leṭāfetni yüz ḥiṣṣe ḳılıp toḳsan toḳuzını Ḥażret-Ḥavvā anamızġa birdi ḳalġan bir ḥiṣṣeni on ḥiṣṣe ḳılıp toḳuzını Yūsuf ʿaleyhi's-selāmge birini cemīʿ ʿālemge birdi, dipdür. NAḲLİdür kim Ḥudāyteʿālā Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selām uylarıda bir top dıraḫt öndürdi. Hīç şāḫ ve buteġı yoḳ irdi. Her bar ḥatunları oġul toġsa bir şāḫ peydā bolur irdi. Oġul bu şāḫ bile tiñg güte bolur irdi. Ol şāḫnı kisip ol oġulge ʿaṣā ḳılıp birür irdiler. Vaḳtī ki Yūsuf ʿaleyhi's-selām mütevellid boldılar bu dıraḫtdın bir şāḫ peydā boldı tiñg güte boldılar kisip ʿaṣā ḳılıp birdiler. Bu ʿaṣānı ḳayan barsalar hemrāh alıp yürür irdiler. Ammā ol vaḳtda Yūsuf ʿaleyhi's-selāmge aġaları be-ġāyet mihribān irdiler. Her ḳayan alıp barıp oynatıp kilür irdiler. Vaḳtī ki Yūsuf ʿaleyhi's-selām yetti yaşge kirganda bir tüş

kördiler kim ağaları bile bir şaḥrāge çıḳıpdurlar. Her ḳaysıları tayaḳlarını yirge sançtılar ağalarını tayaḳları kökerü yuḳarı örlemedi. Yūsuf ʿaleyhi's-selāmnı tayaḳları avvalġı āsmānġa örledi. Ağalarını tayaḳlarıġa sāye ḳıldı. Bī-ḥadd ü bī-ḥisāb meyve ḳıldı. Irġatıp tüşürüp yidiler. Hemeleri toydılar. Bu tüşni atalarıġa aytıtlar. Ataları aytıtlar kim iy oġlum tavuşuñġızını çıḳarmañ ağalarıñġızını açığı kilür didiler. Ve yana bir kün tüş körüp ḳorḳup uyġandılar atalarıġa aytıtlar kim bir uluġ şehrde imiş men bir uluġ taḫt üzre olturup imiş men. Başımda tāc-ı murassaʿ bilimde kemer ḳolumda engüşter güte cemʿiyyet-i ḫalḳ ḫıdmetimde olturupdurlar heme dür-dergüş murassaʿ püş. Ol eşnāda āsmānlarnı işigi açuḳ bir nūr-ı münevver heme deryālarnı suyı revān balıġları şenā-ḫān irdiler. Aldımda bir ridā heme ʿālem ol ridānı nūrıdın rūşen ve münevver irdi. ʿĀlemdeki heme gencler kilīdi meni aldımda irdi. Bu işlerge taʿaccüb ḳılıp turur irdim. Nāgāh on bir yulduz ay ve kün manga secde ḳıldı dip tüşlerini atalarıġa aytıtlar. Ol yulduzları ki secde ḳılıp irdi. Ol ʿutārid ve mûşterī mirrīḫ züḥal zühre şems ḳamer mīzān cedy delv şevr cevzā irdi dipdürler. Ve yana bir kün tüş kördiler kim ol böri kilip Yūsuf ʿaleyhi's-selāmġa ḳıṣṣa ḳıldı yana bir böri kilip bu börilerni ḳavlap irdi. Uşol sāʿat yir yarıldı Yūsuf ʿaleyhi's-selām yirge kirip ġāyib bolup uyġandı. Ve yana bir kiçe tüş kördiler on ağaları bir tifeġa çıḳıp her ḳaysıları bir ḳuduḳ ḳazdılar suyı çıḳmadı Yūsuf ʿaleyhi's-selāmnı ḳuduḳlarıdın su çıḳtı Her ne bar ḳuduḳlar toldı. Yana bir kiçe tüş kördiler heme ağaları bile otunġa bardılar Ağalarnı otunı ḳara Yūsuf ʿaleyhi's-selāmnı otunları aḳ irdi. Bir kişi terāzū kiltürüp ağalarını otunını bir yelesiġe Yūsuf ʿaleyhi's-selāmnı otunlarını bir yelesiġe salıp tarttı yalġuz Yūsuf ʿaleyhi's-selāmnı otunları aġır kildi. Bu körgen tüşlerini atalarıġe aytıp irdiler ataları aydılar: İy ferzend-i dilbend ! Yaḫşı tüş körüp siz. Hergiz ağalarıñġızġa aytmañ sizġa yaman seġınurlar. Ādemġa şeyṭān düşmendür didiler. Bu sözni anası işitip Rebîl'ġa aytıtı. Rebîl özge ağalarıġa aytıtı. Ağaları ittifāḳ bile aytıtlar kim rāhileni oġlı atamızge yaḫşı

یئه یهوذانی بیارسون ایمانغه دعوت قیلسون یهوذا بارغای ای عملاق اتغیل لا آله الا الله یعقوب
رسول الله عملاق ذ اجی کیلدی یوزیکیرمه تورت مینگ کیشی بیله کنعان اون سیکا اتلاندی
کنعان غه ایکی یغاج لیک بیرکا کیلیب قوندی یعقوب علیه السلام کا خبر بولدی خدا تعالی گه
مناجات قیلدیلار جبرئیل علیه السلام کیلدیلار ای لارای یعقوب خدای تعالی سلام یبارده
بوکیچه یعقوب ذ اول ملعون دین نجات بیرکوم دوردیدی خشم بولدی شمال بورکی شمال برله
اوت کیلدی خدای تعالی قدرتی برله عملاق ذ لشکری برله کویدوردی جبرئیل علیه السلام کیلیب
ای لارای یعقوب عملاق ذ مالین وخزینه سین آغیل اوزکا لارذ مالی ذ کویدورغیل یعقوب علیه السلام
قرطوم شهریغه بارب پادشاه ذ مالی ذ وخزینه سی ذ آلدیلار اوزکا لارنی بضاعتی ذ کویدوردیلار
جبرئیل علیه السلام کیلیب اول شهر ذ یقدی لار همواره قیلدیلار والله اعلم بالصواب اون
التنچی قصه یوسف صدیق الله علیه السلام ذ واقعه لاری دور
روایت قیلیب دورلارکیم یعقوب علیه السلام مناجات لاری ذ اجابتی بیلان اون ایکی اوغول ذ
اتاسی بولدیلار حضرت حق سبحانه وتعالی بولارغا رسیده یوسف علیه السلام ذ ممتاز راق قیلدی
قصه لارنی ارسیده نحن نقص علیک احسن القصص دیب یاد قیلدی بو قصه ذ جمیع
قصه لار ذ بخشیراقی دیدی ایدیکیم ای محمد خبر بیرای سن کا خبرلار ذ بهراقیدین سوال احسن
القصص دیمق ده باعث ذ دور احسن القصص لیکینه نیچه جواب بار دور بیر نیچی جواب اولکه
بو قصه اولیدین آخر اینچه یوسف علیه السلام ذ قصه لاری دور اذ اوچون احسن القصص اتاندی
دیرلار ایکنچی جواب بو قصه جمیع قصه لار ذ تبسوق ایقیدوراوچون خوب جواب اوزکا قصه لار هر بر
ایتی هر بر سوره ده کیلدی امابو قصه اولی دین آخر اینچه هر سوره ده کیلدی تورتونچی جواب
اوزکا قصه لار یات کیشی لار ارسیده کیلدی امابو قصه اتا اوغول اغا اینی ارسیده کیلیب
بشنچی جواب بو قصه ده اوچ حالت بار دور اول حق سبحانه وتعالی ذ عبادت ذ بینکار ماق اینچه
ایکنچی خلایق لار سیله بخشیر معامله قیلماق اوچونچی کینک دنار لیکده قولی آچوق تومق

آلتینچی جواب یمان لیک قیلغان قرنیه اش لارکا بخشی لیک قیلغان بو قصه ده دور اورکا
قصه لار ده یمان لیق غه قصاص بار دور تینچی جواب بو قصه نه اولی هم توش اورنا سی
هم توش آخری هم توشدور سکزینچی جواب بو قصه اولی دین آخرینچه عاشق و معشوق واقعه لری
توقوزونچی جواب آنحضرت صلی الله علیه وسلم ایدیلار هر کیم قتیغ بلا کا مبتلا بولسه سوس یوقه
تی مراتبه او قوسون جمیع مشکل لاری آسان بولغوسیدور اونونچی جواب بو قصه نه
او قومق نه ثوابی کوب دور اورکا قصه لار دین حکایتده اتیب دیلار کیم یعقوب
علیه السلام نه بر روایت ده تورت یه بر روایت ده آلتی خاتون لاری بار ایردی
اوشبو خاتون لار دین اون ایکی اوغول توغولدی رویبل آدیه دانه شمعون یهوذا جاد دان
نفتال شجر زیالون قاذ دور ایوسف بنیامن یوسف علیه السلام اون بیرنجی اوغول
لاری ایردیلار حق تعالی یوسف علیه السلام کا اون نیم سه کرامت قیلدی بیرنجی حسن انکنر
خته قیلیغ لیق او چونچی خطا کچورمک تورتونچی توشکا تعبیر اتمق بشنچی عاقبت اندیش
لیک التنچی پیغمبر لیک یتنچی پادشاه لیک سکزنچی شجاعت لیق توقوزونچی خوشخوی کیق اونچی
باکلیک جکایتده اندغ کیلتورب دور لارکیم مصر ده یتی یل قحط لیک بولدی همه مردم
مال و ملک سبابلارین قل و چوری لارین یوسف علیه السلام کا ساتیب شلیغ آلیب بیر ایردیلار
وقتی بولدیکه یوسف علیه السلام ده هم شلیغ قالمادی آدم لار آه نان دیب جان بیر دیلار
یوسف علیه السلام جمال جهان آرا لاری نه خلایق کا کورسانی لار خدا یتعالی نه قدرتی بیله خلق
تورت آیغچه بو حسن و جمال یوسف علیه السلام کا بیهوش بولوب طعام یمس دین طعام یکان
دین زیاده راق بولوب یوره دیلار بشنچی آیده زراعت کا یتی لار یوسف علیه السلام اندغ
جیرا بیک ایردیلار کیم اکر نقاب لاری نه کوتارسه لار آی نه نوری قالماس کون هم خیره بولور
ایردی شهر خلقی بیلور ایردیلار که یوسف علیه السلام نقاب کوتاردیلار آی و کون نه
نوری خیره بولمدیب اکر بر کیم سه یوز لاریغه باقسا طاقت قیلیب تورالماس ایردی

قیسی خیل طوم بیسه لار آق یاقیزیل بوغز یلاریدین اوتکان ده کورو نور ایردی یوز لاری نی ریکیدین
شقایق النعمان دیکان کل اویا لور ایردی انکی جکه لار یغه قرق اورم ساج لاری بار ایردی یکرمی بیکی
اونک ده یکیرمی سی جب ده ایردی اوشبو ساج لاریدین مشک و عنبر بوی آلور ایردی خوشخوی لیق
لاریدین خلایق لارنی دماغی معطر بولور ایردی یوزمینک تعریف قیلغان بر له صفت لار
ادا بولماس آدمیکه بر شهر خلقی جمله سین بر کوروب اوزحال لاری نی سیماسی طوم سیمای حیران بولوب
بو رسه لار من ابداع آدم نی قندای تعریف قیلورمن نقلی دورکیم عالم ده بیش نیمرسنی خدای
تعالی اون حصه قیلیب توقوز حصه سینی بر کیمرسه کا نصیب قیلیب دور اول شرم وحیانی
اون حصه قیلیب توقوز حصه سینی ایرکک لارکا بر حصه سینی خاتون لارکا بیردی انجنی عقل نی
اون حصه قیلیب توقوز حصه سینی ایرکک لارکا بر حصه سینی خاتون لارکا بیردی آواز خوش نی
اون حصه قیلیب توقوز نی داود علیه السلام غه بیردی تمام عالم کا بیردی تورتنچی خوشخوی لیق نی
اون حصه قیلیب توقوز نی رسول اکرم صلی الله غه بیردی نیمه عالم کا بیردی شنچی حسن وملاحت نی
یوز حصه قیلیب توقان توقوز نی حضرت حوا انا میز غه بیردی قالغان بر حصه نی اون حصه
توقوز نی یوسف علیه السلام کا بیردی جمیع عالم کا بیردی دیب دور نقلید و رکیم خدا ایلچی
یعقوب علیه السلام اوی لاریدین بر توب درخت اوندوردی هیچ شاخ و بوتاغی یوق ایردی بر
خاتون لاری اوغول توغسه بر شاخ پیدا بولور ایردی اول اوغول بوشاخ بیله تینکتی بولور ایردی
اولشاخ نی کیسیب اول اوغول کا عصا قیلیب بیرور ایردی لار وقتیکه یوسف علیه السلام متولد
بولدیلار بو درخت دین بر شاخ پیدا بولدی تینکتی بولدیلار کیسیب عصا قیلیب بیردیلار بو عصانی
قبان بارسه لار همراه آلیب یورور ایردیلار آما اول قدره یوسف علیه السلام کا اغلار سز نعمات
مهربان ایردیلار هر قیان آلیب بارسه اونیا تیب کیلور ایردیلار وقتیکه یوسف علیه السلام
بتی یاشکا کیرغان ده بر توشکورد یلار کیم اغلاری بیله بر صحرا کا جقیب دورلار هر قیسی لار
تیا قلاری نی بر غه سانجتی لار اغلاری نی تیا قلاری کی کوکاری یوقاری اورلامدی یوسف علیه السلام نی

286

18a/17 Ṭarīḳat yolında ḳulavuz edeb
Ḳulavuzsuzun yolġa kirmek ʿaceb
Kerek irse yetmek maḳāmġa sanga
Edeb beklegil sini bekler edeb

287

18b/2 Ḳulaḳ bolġu evvel açılġınça til
Açılsa ayıtġıl ʿamel aşnu ḳıl
Ḥadīs naṣṣ bu ilhām-ı rabbānīdin
Sözi bolmaġay taş murīd bolsa bil

288

18b/4 Kelür bolsa şeyḫ ḫıdmatınġa murīd
Selām şeyḫdın ister bolur köp murīd
Körüşmişde şeyḫnı ḳatıġ ḳısmaġu
Körüşmek bilür şeyḫ selīm tur murīd

289

18b/6 Şişip bilni andın körüşkü kerek
Körüşse köküzni sürüşkü kerek
Arıġ iʿtiḳād körklü ādāb bile
Kiriben bu yolġa yürüşkü kerek

290

18b/8 Elinġ tutmışda elinġ ırmaġa
Kim ırġasa töklür bu yazuḳ time
Murīd şeyḫnı yazuḳlu tip bilmegü
Bu maʿnīdin utru elin ırġama

291

18b/10 Ḳaçan kim murīd şeyḫ ḳatınġa kilür
Ḳadem ḳılsa sol yan yaṅġaḳnı ḳılur
Taḳı barmışında bu saġ yan yaṅġaḳ
Kim alın bile ḥaḳḳa secde ḳılur

292

18b/12 Bu taḳṣīr yā baḫşīş murīdnıṅ ḥāli
Ḳadem ikki maᶜnīdin irmes ḫālī
Muḳaṣṣır ḳadem sol yaṅġaḳ üzre ḳıl
Taḳı saġ yaṅġaḳ bolsa baḫşīş ḫālī

293

18b/14 Murīd kelmişinde muḳaṣṣır irür
Ḳaçan kim naẓardın ıraḳ ol yürür
Naẓar buldı baḫşīş bu ṣoḥbet kelip
Ḳadem saġ yaṅġaḳ birle ḳıldı barur

294

18b/16 Murīd yönsüzün pes ḳadem ḳılmaġıl
Murād maḳṣūduṅġnı ıraḳ ḳalmaġıl
Ḳadem būd vücūdnı fidā ḳılmaḳ ol
Munuṅġ birle ḥaḳdın öṅġin ḳolmaġıl

295

19a/1 Edeb beklegil sen edebni bilip
Fütūḥ yoḳ edebsüz tapuġ köp ḳılıp
Bilig bir tapuġ yig tümen miṅġ tapuġ
Bolur nīst biliṅġ bī-edeblük kelip

296

19a/3 Müsāfirniŋg aḥvāli bilmek sorup
Selām ṣofradın soŋg irür olturup
Üze keçse üç kün sorar irdiler
Bukün sorsa bolur üçin keltürüp

297

19a/5 Ṭa^{c}ām yimek içre sünen ol turur
Ṭa^{c}ām yigüçi saġ tizin ḳaldurur
Zikir tuz bile başlamak sünnet ol
Yimek öz öŋgindin ṣafā keltürür

298

19a/7 Uşaḳ ḳılġu loḳma öküş çeynegü
Naẓar öz öŋginde tutuban yigü
Yimekdin öŋg el yup taḳı soŋgra hem
Tatıp tuz soŋg elḥamdülillah tigü

299

19a/9 Suw içmişde üç iç turup rāst köni
Edeb irmes ol bil ewürmek yöni
Ḳamuġ neŋg töḳülse barur suw bile
Ḳatıġ imgetür suw tökülse sini

300

19a/11 Murīd kirse mescid yā ḫānkāhḳa ol
Burun saġ aḏaḳ ḳat çıḳar bolsa sol
Kerek iw ziyāreti maḳāmlarıŋga
Biliŋg kirgü muntig yürügli bu yol

301

19a/13 Kiwür sol adaḳ müsterāḥḳa üze
Sol elgiñg bile sil işit bu söze
Çıḳarda çıḳar sag̀ adaḳıñg burun
Edeb birmişinçe uş aydım size

302

19a/15 Şerī[c]atnıñg aḥkāmların saḳlag̀ıl
Ṭarīḳatnıñg ādābların beklegil
Ḳavulnı [c]amelge [c]amel ḥāl tapa
Niyāz birle tün kün ulap eklegil

BĀBÜN Fİ'L-İḴTİDĀ

303

19b/1 Biliñg kimge uymaḳ kerek ilk munı
Sini uyduruban yüritür köni
Ḥaḳīḳat bilür ḥaḳ velī tig nişān
Bu ma[c]nīdin ilür işitkil yöni

304

19b/3 Sülūk birle mecẕūb bulup muḳtedā
İcāzatlıg̀ irse revā iḳtidā
Yā mecẕūb u sālik kerek uysa sen
Bu ikki biliñg muḳtedā mühtedā

305

19b/5 Velī sāde sālik yā mecẕūb imām
Boluban tigürmes murādg̀a tamām
Yürügli şerī[c]at bile sālik ol
Velī bolsa mecẕūb ḳılumaz ārām

304/ 1 bulup bulur

306

19b/7 Ḳılur cezb anı faẕlı birle bayat
Aṅgar māsivallah bolur cümle yat
Murād buldı ammā yolın bilmedi
Munuṅg atı meczūb birildi bu at

307

19b/9 Revā i^{c}tiḳād bil uyulmas muṅga
Taṣarruf neteg ḳılġu bilmes saṅga
Mürebbā ü mekşūf u ^{c}ārıf kerek
Revā bolsa uymaḳ tamāmet aṅga

308

19b/11 Mürebbā meşāyıḫ ḳılıp terbiyet
Tekellüf yitiben çıḳar meskenet
Mürebbā uṣol demde mekşūf bolur
Açılsa ḳaçan kim muṅgar ma^{c}rifet

309

19b/13 Ta^{c}alümsüz açlur biliṅg ma^{c}rifet
Aḏaḳ el ḳulaḳ köz tiliṅg ma^{c}rifet
Bu yer kök kün ay taġ teṅgizni körüp
Tefekkür ḳılıp ḥaḳ biliṅg ma^{c}rifet

310

19b/15 ^{c}Ārıf ḥaḳḳa bolur ulaşu eṣīr
Muṭī^{c}un lehu ḳudratınġa baṣīr
Ḳażāġa rıżā hem belāġa ṣabır
Ḳılur ni^{c}metiṅge şükürler keṣīr

باب في الآداب

طريقت بولينداقوله وز آدب قوله وز سوزون بولغاكيرماك عجب

سراك آرسانكا مقام غاسشكا اذن بشكلا كيل تشنتى بشكلا زاوق

قوله ق بولغوچى اجلسفيجا مل اجلسا اينفضل عمل آشوقيل

حديث نصر واللهى ربانى دين سوزى بولماغاى تشن مريد بولسا اهل

كلور بولسا شيخ خدمتنغا مريد سلام شيخ دين استار بولور كوب مريد

كورو شمك شيخ نى قتنغ قسما غو كورو شماك بلور شيخ سليم نور مريد

شيشيب بلمى اندين كورو شكو كراك كورو شماكو كوزنى سورو شكو كراك

اوچ اعتقاد كورو كلو آداب بلا كيرياك بولغا يورو شكو كراك

البتك توتمشندا البن ايرغاما كيم ايرغاسا نوكلور بولياز وق تما

مريد شيخ نى ياز ولوتب بسلماكو بومعنى دين اوترو البن ايرغاما

قياس كيم مريد شيخ قتنغا كيلور قدم قلسا سول يان بنكاق نى قيلور

ع برمشندا بوسوغ يان بنكاق كيم آلسن بلا حق وا سعدنا قيلور

بو تقصير يا نخشش مريد ننك حالى قدم اكى معنى دين ايرماس خالى

مقصر قدم سول بنكاق اوزرا قيل يو سوغ بنكاق بولسا نخشش حالى

مريد كلمشندا مقصر ايرور قياس كيم نظر دين ايراق اول بورور

نظر بولماك نخشش بو صحبت كلب قدم سوغ بنكاق برلا قيلماك بزور

مريد بو سوزون پس قدم قلماغيل مراد مقصود وكا دين ايراق قالماغيل

قدم بوذ وجود نى فنا قيلماق اول مو نوكا برلا حق دين اوتكن قولماغيل

ادب سکلہ کیلماس ادب بیلسب ۔۔۔ قتوح بوف ادب سوز بوغ اوب قیلسب
بیلسب بر بوغ بیلک توماں بیلک بوغ ۔۔۔ بولوں نسف بیلسنگ ادبلوک کیلسب
مسافر بیلک اھوالی بیلماک سوروب ۔۔۔ سلام صفرہ دین سونگ ایروا اولتوروب
اوزا کجسا اوج کون سورا ادبی لار ۔۔۔ بوکون سورسا بولور اوجس کلتوروب
طعام یماک سنتی اول ثواب ۔۔۔ طعام یکوجی سغ تیزین فالی ورور
ذکر تونز صلا بلا ماق سنتی اول ۔۔۔ یماک اوزا اونکس دین صفا کلتورور
اوشاق قیلغولقہ اوکوش چینا کو ۔۔۔ نظر اوزا اونکین دا تو توبان بیکو
یماک اونک الیوب سوبکرا قم ۔۔۔ نا نیب تونز سونگ الحمد للہ تیکو
سف ایجمک دا اوج ایچ تورا وب ۔۔۔ ادب امر ماس اول بیل امور ماک یولی
قوغ نا نگ تو کولسا بر ورسف بیلہ ۔۔۔ قتغ امکا تو رسف تو کولسا سینی
مرید کبر سا مسجد یا خا نقاہ فا اول ۔۔۔ بورون سغ اذا ق قتصفار بولسا سول
کرا کا ابق زیارت مقام لار سنکا ۔۔۔ بیلسنگ کیرکو مون تنگ بورو کلی بو یول
کیبقور سول اذا ق قتزاج فا اوزا ۔۔۔ سول الکسنگ بیلہ سیل اشبو سوزا
جسا رد اجصفار سغ اذا قبنگ بورون ۔۔۔ ادب بیلشیم جا آوس اندم سیزا
شریعت سنگ احکام لارین سکلہ غسل ۔۔۔ طریقت سنگ آداب لارین سکلہ کیل
قتول عمل کا عمل حال تبیا ۔۔۔ نیاز سرلہ تون کون اولہ ب اکلہ کیل

باب

بسنگ هم کاکراک یلک مونی سینی اویدوروبان بوریتورکونی
صفت بیلورصوزولی تیکنشانان بومعنی دن ابلورا شسنگکلی یونی
سلوکی سرله مجذوب بولوب مقتدا اجازت لیغ ایرسارو اقتدا
یا مجذوب یا سالک کراک اویسا سن بوانکی ملسنک مقتدری مهتدا
ولی ساده سالک یا مجذوب امام بولوبان تکورماس مرادغا تمام
یورو کلی شریعت یولا سالک اول ولی بولسا مجذوب فیلومازآرام
فلور جذب انی فضلی برله بیان انکارما سوی الله بولورهمه یان
مراد بولدی آما بولین بیلمادی مونوک اتی مجذوب بیرلدی بوآت
کروا اعتقاد دل اویولماسمونکا تصرف تاکل فعلغو یاماسسنکا
مرتبی وعارف بولماق کراک روا بولسا اویاق تمامت انکا
مربی مشایخ قلب تربیت تکلف بیتیان جفا رمشکنت
مربی اوشبو اول دم دیمکشوی بولور اجلسا قیان کیم مونکا رغبرفت
تعلم سوزا جلور بیلنک معرفتی اذاف ال تراوی کوزتیلنک معرفتی
بو یرکوکل کوزآی تاغ تکنزه کوروب تفکر قلب حق بیلنک معرفتی
عارف مولا بولور اولا شواسیر مطیع له قرز تنغا بیصیر
قضا غا رضا مز بلا غا صبر فلور نعمتنکا شکرله کتیر
محبت له رنشانه بلا غا رضا فلور له رتسکر کلسا هودن قضا
مرادی مرادی ابحسنا بتیب جفانه توتارله هضعف وفنا

ilāhi ṭevfıḳıŋ ḳapġın aça bir
köŋülge raḥmetiŋ urġın saça bir
köŋül bir kim yaḳınıŋġa yarasun
aḏın ġaflet bu köŋlümdin yırasun
bu köŋlüm közgüsin şayḳal ḳılu bir
ḳamuġ müşkillerimni ḥal ḳılu bir
içimni öz nuruŋ birle yarutġıl
tilimni öz şenaŋ özre yüritgil
dāvūd yaŋlıġ bu köŋlüm tāze ḳılġıl
zebūrumnı beḏük āvāze ḳılġıl
bu söz kim başladım ḫoş kilsü cāŋġa
mübārek ḳıl sözüm barça cihāŋġa
anıŋ tig kim oḳıġan dil açılsun
tilimdin müşk ü ʿanberler saçılsun
ḳarası közni toluġ nūr ḳılsun
işitgen maġzını maḥmūr ḳılsun
maʿānī birle yüksek ḳıl sözümni
sāʿādet birle bār it bu özümni
köŋülleriniŋ müferriḥ nāmesi ḳıl
ḳamuġ müşkil kilidi bolsu bu til
şīrīn ḳıl şāh közinge söz cemālı
kim uş şīrīn irür söz içre fālı
ʿināyet birle ḳıl köŋlümni āgāh
bu söz içre medet ḳıl ḳulġa allah
ināyet kim saŋa uş ḳıldı yarı
ni turduŋ tilge kiltür dilde barı

I

allahu taʿālānıŋ tevḥidin ayur

iḏi atı birle[1] başla sözüŋni
kim ol bar ḳıldı yoḳdın bu özüŋni
uluġ teŋri kim ajunnı yarattı
tutup bik yirni köklerni töretti

tanuḳ barça ḫalāyıḳ barlıḳıŋġa
deliller hem öküş bar birlikiŋge
taʿālāʾllah aŋġa yoḳ oḫşaşıġ bir
yaratur hem yüritür ḫükmi yürir

— 2 —

felekni tezgitip yulduz yüritgen
ḳamuġnı ḫükmi birle hem igitgen
bu munça ʿilm ü ḥikmetler yaratġan
ḳaraŋġḳu tünni kün birle yarutġan
sevinç ve ḳaḏġu korḳunç ve umınç yüz
yarattı tün me kün ay ve yulduz[2]
vücūdı barça mevcūd özre ṭāhir[3]
nişānı barça körgenlerge ẓāhir
kevākib buyruḳından işde yürir
ṭabāyiʿḳa şeref hem şunʿı birür
yitik baḳġanlar andın taptı maḳṣūd
işol ḫalvetde olturġanġa maʿbūd
aŋġar hiç oḫşamaz bu barça neŋgler
saḳınmaŋġ kim kişi fikr itip aŋġlar
münezzeh ẕātı anıŋġ özge neŋgdin
müberrā ḫükmi anıŋġ barça teŋgdin
bu maʿnīni bileyin tiseŋġ iy dil
ḳamuġ sen-sen sen anıŋġ men tiyü bil
özüŋġ yüz pāre ḳıl gül tiġ bu bāġda
kim uş yoḳ tendurustluḳ uşbu taġda
sen andın yügrü kildiŋġ uş bu yirge
yana kiç mundın ött tut anda yirge[4]
anı izdeyü ʿaḳlım kezdi eflāk
bu vehm obrat[t]ı uş naʿlin idrāk
ʿāḳılmen bilgemen tip izde iy yār
munı bildi bilinmez kim bu esrār
körüp ol ḫālin özdin il köterdi
aradın anda şoŋġ özin kiterdi
anı bilmeklik irmez bizge düşvār
velīkin uşbu iş ḫayretke tartar

kimüñg şem'inde körseñg bir yaruḳluḳ
anıñg birlikiñge birür tanuḳluḳ
bilig birdi anı bilmeklik üçün
beşāret birdi eymenmeklik üçün
urup ḫey'etdin uşbu çarḫ-ı eflāk
mühendis tig raḳım-i taḫta-i ḫâk[6]
çiçek tig genç tobraḳdın yarattı
biziñg tig şaḫş hem suvdın töretti
baġırdın suġarıp bu cān bāġını
çerāġ ornıñga birdi köz yaġını
yoḳalġular ḳamuġları yoḳalġay
hem ol barı anıñg tig bar ḳalġay

3

yaratmaḳnı anıñg tig ḳıldı āġāz
kim uş hiç bilse bolmaz fikr itip rāz
irür ol barçalarḳa ḳılġuçı cūd
öñgin kim māyalarnı ḳıldı mevcūd
nişān birdi bu māyalarḳa iḫlāş
bular tigme 'amelde bolsu tip ḫāş
cihetke altı köñglek ol kidürdi
yana bir özre tört gevher[6] ödürdi
biriñge birdi baḫşiş kim bitürgey
birin ḳısḳanç ḳıldı kim yitürgey
ni bitürgen ḫabarlıġ birdükindin
ni yıġıġlan ceḥd itip māl tirdükindin
ni otta bar ḫabar köydürgenindin
ni suv añglar özi söndürgenindin
irür ol kim yaratġan ortaġı yoḳ
ḳamuġ ḥammāl-i fermān biz şeki yoḳ
kimüñg bar zehresi ḥammāllarınġa
ayıtsa uyma tip fermānlarınġa
bu yir toġrur özi dāye tilemez
ketürür yil velī yıḏġın yıylamaz[7]
zihī şāni' kim ol bir muncça şan'at
yaratmış kör zihī ḳuvvtlı ḳudrat

felek seyyāḥları añlar mu sen yār
nidin yir kaʿbesini çevrülürler
bu miḥrāb içre maʿbūdı bularnıñ
ni ol kermekde maḳṣūdı bularnıñ
ni izlerler bu yol tartmaḳ içinde
nikeler bar bu yük artmaḳ içinde
nidin ṯābit bu ol ni munḳalib nām
bu nik yürir añga kim birdi ārām
aġız baġlap çiçek tiġ tāze yüzler
tapunmaḳḳa kemer baġlanmış özler
mañga ḥayret keliür bu işdin iy yār
bütüp bu butḳa bansanı bilde zünnār
bu ḥayret kim tıñılañdurdı[8] dinni
ʿināyet ündedi ḳuṭb-ı ḥazinni[9]
bu munça neñgge baḳma sen taşınġa
kim anlar ḫod tapunmaz öz başınġa

— 4 —

ḳamuġ perger tig baş birle gerdān[10]
bolup öz ḫālıḳın izderler iy cān
āḫır sen hem yiter ilgiñ revān bol
nidin buṯḫāne ḳapġın ḳıldıñ uş yol
sen ibrāhim tig ʿışḳ oyna butġa
kirip buṯḫāne içre köyme otġa
naẓar butġa salıp baġlanma zünnār
ḳadem ur but özre[11] ḳurtuldıñ iy yār
körüngen kökde yirde barça cism ol
ilāhî genç özre[12] munlar ṭılısm ol
bozup alġay ṭılısm astında gencin
ṭılısm açmaḳḳa ol kim tartsa rencin
tabayiʿlarḳa bir bir mīl tartġıl
biliġ közinge bir kez nīl tartġıl

bu kökler naḳşıŋa baḳma ḫayāl ol
bu müşkil baġ irür şeşmek muḥāl ol
maŋa uşbu felek sırrı bilinmez
meger bu naḳş körünür maʿlūm irmez
eger bilmek üçün bolsadı bu rāz
bu naḳşlarda[n] biri ḳılġay irdi āvāz[13]
bu tezgingüçi günbed kim birür nūr
körerbiz tezginür özge ni bilnür
dürüst ol kim bu tezgitgende barı
bar ol tezgitmekinde iḫtiyārı
belī kim tigme ṭabʿ öz bilgeni bar
bu tezgingenniŋ bir tezgitgeni bar[14]
ḳarı ḫatun kim ol çevrür çıḳırnı
ḳıyās it arŋlār sen bu çarḫ yirni[15]
ḫalel tapma sözümde yaḫşı baḳġıl
çevürmese anı çevrülmez uḳġıl
biligligniŋ ili çevrür anı bil
ten içre bolmasa cān sözlemez til
felek devri hemīşe bu ḳıyās ol
biligliġ ḫod bilür bu ni esās ol
eger körgüzmese teŋri saŋa yuḳ
bu usturlāb ve ḥikmetde yaruḳluḳ
ni bilgürgey siniŋ ilgiŋde nāme
ni ḫod ḳılġay asıġ başda imâme
eger ol birse taplur ḫindūda ḫūr
eger birmese körmez ayda köz nūr
ḳayu naḳş özre körġüzse cemālın
ḳılur yulduzlar ol naḳş özre fālın
biri on arpanı miḥrāb ḳılmış
biri tuç birle usṭurlāb ḳılmış
bu çarḫ ārāmı yoḳ kim tınsa sā'at
ḳıyas it tuçdın arpadın ni rāḥat
bu erkān birle belgürgey ḳamuġ yüz
bu allarḳa ḳayu kim uysa uş söz
eger ḳudrat ḫavālet ḳılsaŋan sen
bahāne uşbu ālet ḳılsaŋan sen

eger āletḳa ḳılsaṅg sen ḥavālet
ni ālet bar idi ḳılġanda ni ḥîlet[16]
eger bu ot ve toprak yil birle[17] su
biri bir birle ḫoş bolsa irdi yıġlu[18]
bu yulduzlarda fermān tapmaz irdi
bu peyker lafẓıdın cān bitmez irdi

III

teṅgri taʿālānıṅg münācātı

idi kim bizni balçıḳdın yuġurdı
maṅga ḳulluḳ ḳılıṅg tiyü buyurdı
ḳamuġḳa ḫıdmatını farż ḳıldı
cezāsını özinge ḳarż ḳıldı
biz imdi bu żaʿifluḳ birle iy ḥaḳ
tiler biz kim saṅga ḳulluḳnı ḳılsaḳ
inayetler kim uş munça sinıṅg bar
żaʿif ḳulnı ḳaçan żayiʿ ḳoyar zār
umınçlar kim tutarbiz munça miṅg şāḫ
keremleringe ḳılur bizlerni güstāḫ
yoḳ irse bir aẏunç toprakını ḳılġay
özi ḥaddınça andın iş ḳılġay[19]
ḥalāş bin özümizdin çeẏrelim yüz
taḳı tevfik birle köṅglümüzni tüz[20]
ḳaçan lāyıḳ tapuġ bizdin tapulġay
kim ol ḥażretḳa ḫod şāyeste bolġay
velī küç yitmişince ḳılġu ḳulluḳ
bize ḳulluḳdın özge tigmez fużūlluḳ[21]
eger bolsaṅg aẏuç topraḳda ḫoşnūd
saṅga bolmaz ziyān bizge bolur sūd
uşol sāʿatda kim bolġay ḳıyāmet
baġışla bizni ḳıldurma nedāmet
men ol toprak men uş kim sen yegāne
yaratıp cism tapşurduṅg bu cāne

— ɔ —

yarattıṅg şūretimni ḳatra suẏdın
yaratıġlardın ödrüp birdiṅg uş dîn

1 Uluġ tiñgri-niñg atın yād ḳıldım
Muḥabbet-nāme-ni bünyād ḳıldım

2 İki yaḫtu güher 'ālem-ġa birgen
Muḥabbet gencini ādem-ġa birgen

3 Felek-niñg defterindin nun-nı tuyġan
Cihān bünyādını su üzre ḳoyġan

4 Toḳuz ḳat zer-nigār ayvān-ı vālā
Yarattı altı künde ḫaḳ ta'ālā

5 Havā üzre birür şunḳar-ġa ḳūtı
Tolun ay dik ḳılur bir ḳaṭre sütı

6 Ḳara toprāḳtın sünbül yarattı
Tiken-ler arasında gül yarattı

7 Şınıḳ taştın ḳılur gevherni peydā
(Ḳuru)ġ ney-din ḳılur şekkerni peydā

8 Yir üzre ḳudreti deryā yarattı
Ṣadef-de lü'lü'-i lālā yarattı

9 Arı gül-ni arı-nıñg aşı ḳıldı
Ṣabā yilin çemen ferrāşı ḳıldı

41 Ṣabrdın yaḫşı yoḳtur pīşe ḳılsam
Bu yolda ṣabr yoḳ endīşe ḳılsam

sikisinçi nāme

42 Eyā āhū naẓarlar şehriyārı
Ḥüsün meydānı-nıñg çāpük-süvārı

43 Laṭīf ü nāzik ü zībā ṣanem-sin
Ẓarāfet birle 'ālemde 'alem-sin

44 Ḳılıç ursañg ḳulunñg min cāvidāne
(E)ger oḳ atsañgan baġrım nişāne

45 (Ḳamu)ḳ ʻömrüm siniñg nāzıñg fidāsı
Miniñg köñglüm ḳuşı bāzıñg fidāsı

46 Niçe kim ilmeseñgiz közge bizni
(Kön)gül cān birle asrar mihriñgizni

47 Ġanīmet-dür bu ʻömür nānı bizge
Mübāḥ-dur bu köñgül-ler ḳanı bizge

48 Cemāliñg medḥidin āfāḳ toldı
Sañga köñgül-ler almaḳ ḥatm boldı

49 Açıḳ sözüñg Mışr ḳandına oḫşar
Cemāl eyyāmı gül ʻahdına oḫşar

50 Sini körse kiçer tersā şanem-din
Vücūd-ġa kilmedi sin dik ʻadem-din

86 Uġan Yūsuf cemālin sizge birdi
Muḥabbet kīmiyāsın bizge birdi

87 Bu Ḫʷārezmī muḥabbet-nāmesini
ʻUṭārid kördi saldı ḫāmesini

88 Kil ay sāḳī ḳılalı ḫoş futūḥı
Kim uş bu dem irür cān-nıñg futūḥı

89 İçeliñg bāde kim gül-ler solunsar
Tinimiz ʻāḳibet toprak bolunsar

90 Bu yirge yitti söz taġyīr boldı
Burun on didim uş on bir boldı

91 Şabrdın yaḫşı yoḳtur pīşe ḳılsam
Bu yolda şabr yoḳ endīşe ḳılsam

onunçı nāme
münācāt aytur

127 İlāhī yaḫtu ḳılġıl cānımızını
Ḫalal-din şaḳlaġın īmānımızını

128 Tikendin ḳudretiñg peydā ḳılur gül
Ḫaṭā köp kildi min ḳuldın kiçürgil

129 Sa'ādet-ni hüner-ġa yād ḳıl-ġın
Hünerdin bizni berḫūrdār ḳıl-ġın

130 Sözüm bikrini körgüz şeh-ġa şīrīn
Şehī kim ḳıldı Ḫusrevlerni miskīn

131 Muḫammed ḫᵛāce big Cemşīd-i ṣānī
Cihān-nıñg ārzūsı vü ḫalḳ cānı

132 Eyā ferḫunde tālī' ṭal'atı kün
Sini tiñgri murādıñga tigürsün

133 Ayayın imdi bir ḳıṭ'a işit-gin
Niçük min kim bir aḥvālim-ni bil-gin

ḳıṭ'a

134 Tamuġ dāmında ḳalur ḳuş imes min
Tilim ayvān üze uçḳan hümā min

135 Ḳılıç dik til bile tuttum cihān-nı
Ḳanā'at mülki içre pādişā min

136 Ḫarābāt ile mescidde yirim bar
Kim uş hem rind min hem pārsā min

137 Niçe ḫaşmet ne sulṭān bolsa bolsun
Ayıt-man māl üçün medḥ ü şenā min

138 Ḳıyāmet-ḳa dige ḳalsun dip atım
Siniñg tapġuñgda boldum āşinā min

kitāb ḫātimesi turur

139 Muḫabbet-nāme sözin sizge aydım
Ḳamuġ Sīrin yaḳasında bitidim

140 Naẓar birle öküş sin ay mükellef
Muḫabbet-nāmeni ḳılsañg müşerref

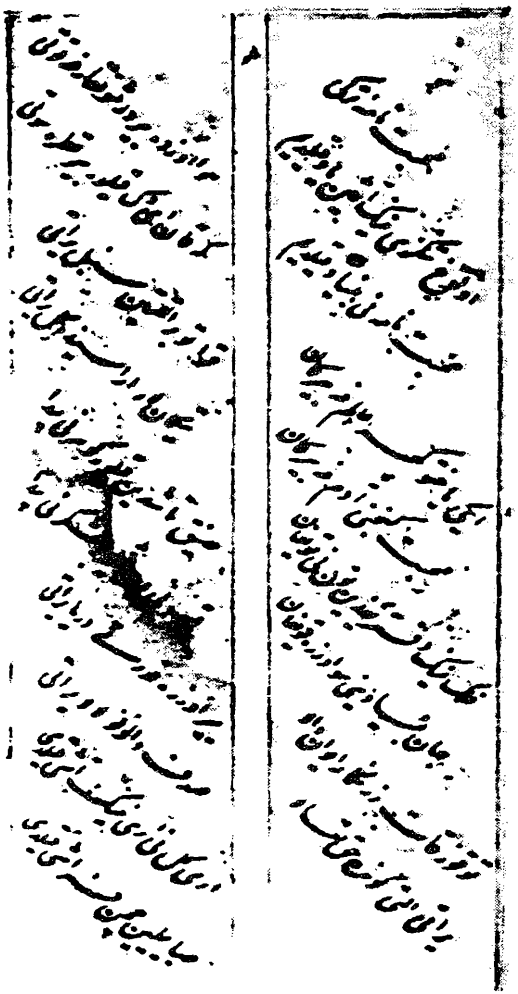
141 Oḳıpan fātiḥa ür ḳıble yanı
Sivünsün bende Ḫᵛārezmī revānı

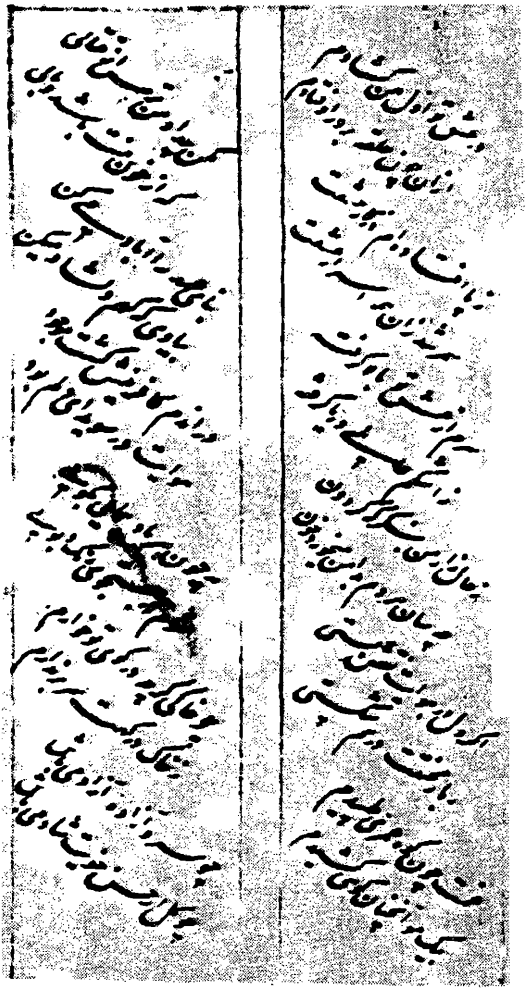
142 Bu defter kim bolup-dur Mışr ḳandı
Yiti yüz yıl tört içre tükendi

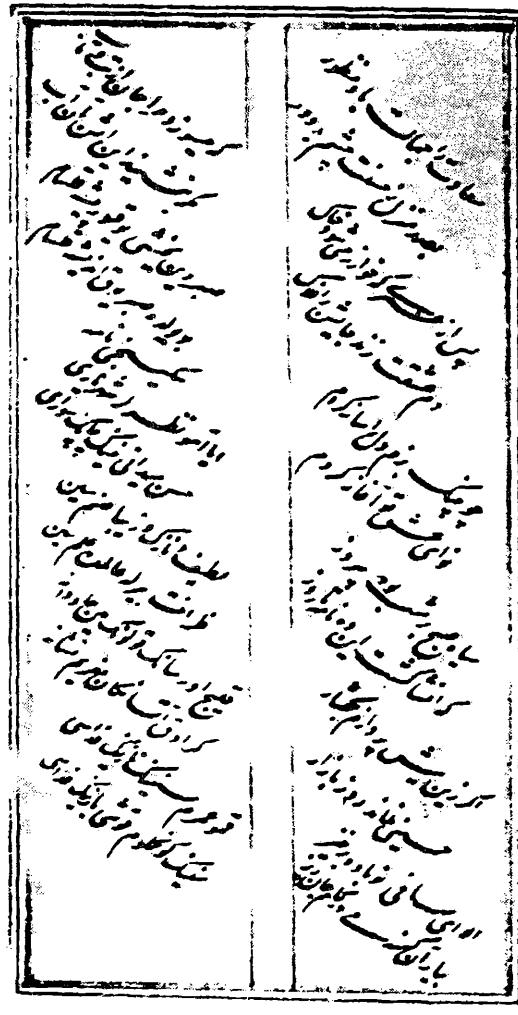
143 Tüken-mek-lik-ke ḥaḳ ḳıldı ʿināyet
İşit-kil imdi hem bir ḫoş ḥikāyet

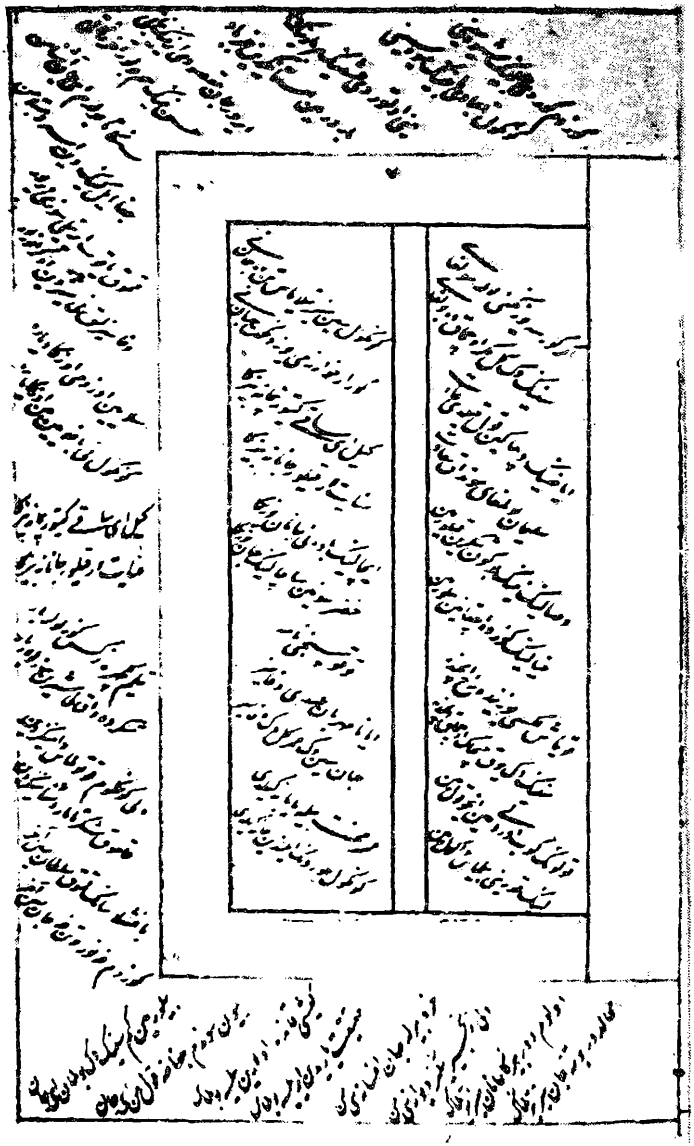
144 Munı ʿışḳile kim kim bir oḳı-ġay
Ḥaḳ'ḳat ʿālemini munda bulġay

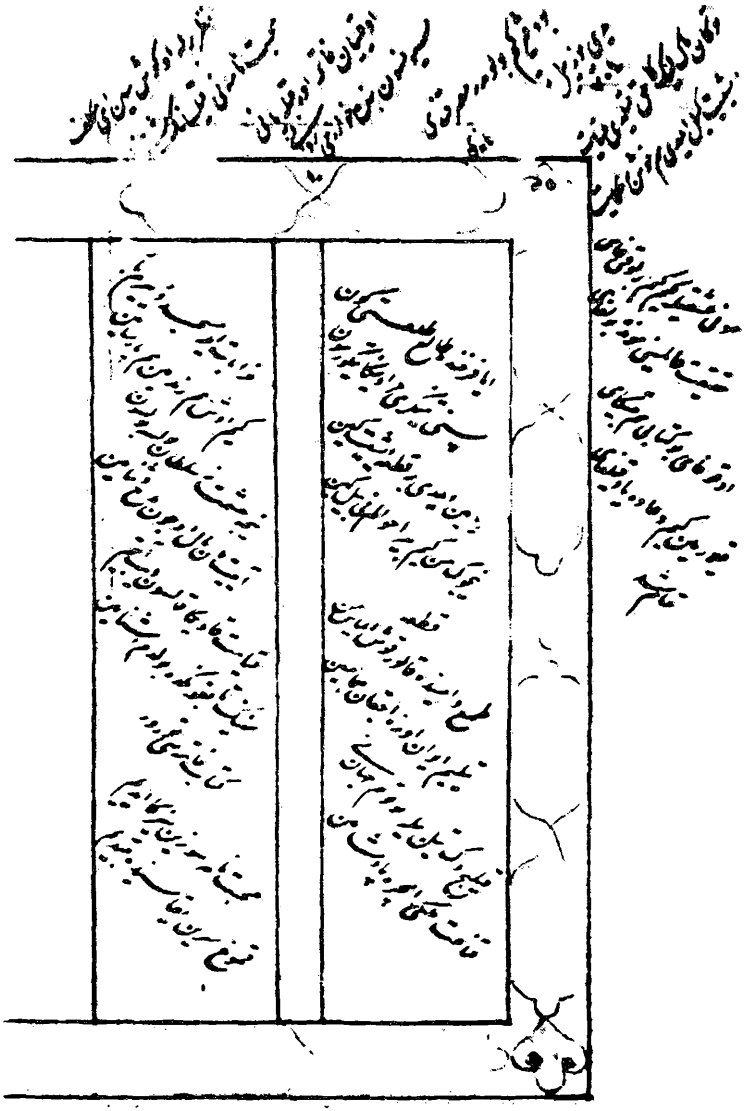
145 Oḳuġay bu kitābı hem bitigey
Tiler min kim duʿāda yād ḳılġay

(17) -nıñg etleri tüşti, sümgükleri köründi, közleri yaşıdın bir qol toldı, cümle ferīşteler Ādam peyġāmbarqa [282] (1) raḥım qıldılar. Ādam peyġambar hemīşe yıġlayu aytur erdi:

ربّنا ظلمنا انفسنا و ان لم تغفرلنا و ترحمنا (2) لنكونن من الخاسرين

Ma'nīsi ol bolur kim: Ey Perverdigārımız, bizler öz nefsümüzke ẓulm qılduq. (3) Eger bizlerni yarlıqamasañg, yazuklarımızını 'afv qılıp örtmeseñg, bizler ziyānkārlardın bolġaymiz, tėp (4) aytur erdi. Andın soñg Ḥaq *tvt* Cebre'īlke buyurdı: Yā Cebre'īl, Ādam peyġāmbar taqı Ḥavvā ėkegü üküş (5) yıġladılar taqı telim zārlıq qıldılar. Anlarnı 'Arafāt tağında keltürgil taqı ėkegüke buyurġıl kim üç kün rūza (6) tutsunlar, men anlarnıñg tevbelerini qabūl qılayın, tėdi erse, Cebre'īl taqı barıp ḫabar bėrdi erse, Ādam peyġāmbar taqı (7) sewündi, taqı 'Arafātqa bardı taqı Ḥavvānı anda kördi. Taqı ay ortası erdi, eyyāmu'l-biyż erdi. Bir kün rūza (8) tuttı erse, kiprikinge tegi aqardı. Ėkinçi kün rūza tuttı erse, tizinge tegi aqardı, üçinçi kün rūza tuttı erse, (9) cümle teni aqardı. Ol cihettin bu üç künge eyyāmu'l-biyż tėp aydılar. 'Arab tilinçe eyyāmu'l-biyż, aq künler (10) tėmek bolur. Bu üç künnüñg kėçeleri yaruq bolġan üçün bu künlerke eyyāmu'l-biyż tėp aydılar, tėmişler. (11) Andın soñg Ḥaq te'ālā tevbelerini qabūl qıldı taqı burunqı teg ağırladı taqı üḍürdi. Neteg kim Kelāmı içinde ḫabar (12) bėrü yarlıqar, *qt*: وعصى آدم ربّه فغوى ثم اجتباه ربه فتاب (XX : 121) عليه وهدى Ma'nīsi (13) ol bolur kim وعصى آدم ربّه 'Ādam peyġāmbarnı yıġġandın yıġılmadı فغوى taqı ḫālı müteġayyir boldı ثم اجتباه ربّه (14) andın soñg Rebbi Ādam peyġāmbarnı üḍürdi فتاب عليه tevbesini qabūl qıldı وهدى taqı Ādamnı tevbe qılmaqġa (15) köndürdi, tėp Ḥaq te'ālā ḫabar bėrdi.

ALTINÇ FAṢL

Ata anaqa ḫıdmat qılmaq fażāyilinıñg beyānı içinde turur.

(16) İmām Ġazālī *raḥmhi* Eḥyā'u'l-'ulūm atlıġ kitabında bu ḥadīşni keltürmiş. Ḥadīş bu turur: قال رسول الله صلى الله عليه وسلّم (17) برالوالدين افضل من الصّلوة والصوم والحج والعمرة والجهاد فى سبيل الله

Ma'nīsi [283] (1) ol bolur kim ata anaqa eḍgülük qılmaqnıñg şavābı namāz qılmaqnıñg şavābıdın ziyāda turur, hem taqı rūza tutmaq (2) şavābıdın taqı ziyāda turur, hem taqı ḥec ve 'umra qılmaq şavābıdın taqı ziyāda turur, tėp yarlıqadı. Peyġāmbar *'as* (3) aydı: Mi'rāc tüninde uçtmaḥda teferrüc qılur erken uçtmalı maqāmlarında bir yüksek maqām bar, ol maqāmġa (4) aştım. Baqar-men: Bir kimerseniñg āvāzını eşittim

erse, aydım kim, bu kim turur kim munuñg teg yüksek maqāmda turur? tėp (5) su'āl qıldım erse, mañga aydılar kim: Bu Ni'mān-i Enṣārī turur. Aydım kim: Ne 'amel birle bu maqāmnı buldı? tėdim erse, (6) mañga aydılar kim: Bu Ni'mānnıñg anası bar erdi. Ol anasınġa eḍgü ḫıdmat qılur erdi. Ol anası mundın rāżī (7) erdi. Ol cihetdin Ḥaq te'ālā Ni'mānqa bu maqāmnı rūzī qıldı, tėdiler erse, Peyġāmbar 'as aydı: Ḥaq te'ālānıñg (8) ḫoşnūdluqı ata ana ḫoşnūdluqı içinde turur. Ḥaq te'ālānıñg ġażabı ata ananıñg ġażabı içinde turur, tėdi. (9) Peyġāmbar 'as'qa su'āl qıldılar: Yā Resūlallāhi, ata ana ḥaqqı neteg turur? tėp. Peyġāmbar 'as aydı: Ata ana (10) ḥaqqı ol turur kim, ataqa ölginçe terbiyet qılsañg taqı hėç āzārlatmasañg. Andın soñg yana su'āl qıldılar: Yā Resūlallāhi, (11) ana ḥaqqı neteg turur? tėdiler erse, Peyġāmbar 'as aydı: Heyhāt heyhāt, eger bir kimerse anasınġa ḫıdmat (12) qılsa, bir yüksek töpe qumı sanınça yā taqı yaġmurlar sanınça yā taqı bu dünyānıñg künlerinińg sanınça anası (13) ileyinde örü turup ḫıdmat qılmış bolsa, ana oġulnı yā qızını bir kün kim qarnında köterip emgendi, ol (14) bir kün ḥaqqını ötemiş bolmaġay, tėdi. Yana su'āl qıldı kim bir kimerse taqı aydı: Yā Resūlallāhi, atam taqı anam uluġ (15) yaşqa tegdiler. Men taqı ḫıdmatları içinde hėç taqṣīr qılmadım. Taqı mañga anlar nėçe yılqa tegi kim ḫıdmat (16) qıldılar erse, men taqı anlarqa ḫıdmat qıldım; ḥaqlarını ötemiş bolmaġay-mu-men? tėp su'āl qıldı erse, (17) Peyġāmbar 'as aydı: Ötemiş bolmaġaysen. Ol kimerse aydı: Yā Resūlallāhi, nişe ötemiş bolmaġaymen? tėdi erse, [284] (1) Peyġambar 'as aydı: Ol ma'nīdin ötrü kim ol ėkegü sañga cān ve ten birle maḥabbat birle ḫıdmat qılur erdiler taqı (2) seniñg yaşıñg uzunluqını tilep ḫıdmat qılur erdiler. Velīkin sen nėçeme kim yaḫşı ḫıdmat qılsañg, könglüñgde (3) keçürür-sen, kāşki munlar ölseler taqı men bu zaḥmatdın qurtulsam, tėp. Andaġ erse, bu ėkki ḫıdmat arasında uluġ (4) tefāvut boldı, tėp aydı. Yana su'āl qıldılar: Yā Resūlallāhi, hėç dünyāda ata ana ḥaqqı ötemekke imkān bar mu? tėp (5) su'āl qıldılar erse, Peyġāmbar 'as aydı: Qaçan kim ata ana taqı bir kimerse ėlginde qul qaravaş bolsalar, bu oġul (6) yā taqı qız ol atası anasını öz mālını bėrip anlarnı satġın alsa taqı āzād qılsa, ata ana ḥaqqın ötemiş bolġay, tėp (7) aydı. Ol ma'nīdin kim bu oġul qıznı nėçeme kim Ḥaq te'ālā yarattı, velīkin bu oġul qız tiriglikinge ol ėkegü sebeb (8) boldılar. Anlar biri biringe cem' bolmaqı sebebidin Ḥaq te'ālā oġul qıznı yarattı. Taqı ata ana qaçan kim qul qaravaş bolsalar, (9) ölüg ḥisābında bolurlar. Ol ma'nīdin kim almaqı satmaqı şer'an revā bolmas ḫōca destūr bėrmedin. İqrārı dürüst (10) bolmas, tanuqluqı dürüst bolmas safarqa barmaqı, ġazāt qılmaqı, qāżīlıq qılmaqı, imāmluq qılmaqı, bu taṣarrufları dürüst (11) bolmas. Qaçan kim bu oġul yā qız munları alsa, āzād qılsa, bu cümle taṣarrufları dürüst bolur, tirig ḥisābında bolurlar. (12) Neteg kim oġul qız tiriglikinge ata ana sebeb bolmış tėg, ata ana tiriglikinge taqı oġul qız sebeb boldı erse, ol yöndin (13) oġul qız, ata ana

ḥaqqın ötemiş bolġay, tėp aymışlar. Peyġāmbar *'as* aydı: Ata anaqa eḍgü qılġan, anlarnı ḫoşnūd (14) qılġan nėçeme üküş yazuqlar qılsa, hergĭz tamuġqa kirmegey. Taqı ata ananı āzārlaġan nėçeme üküş ṭā'at ve 'ibādat (15) qılsa, hergĭz uçtmaḥqa kirmegey, tėp aydı: Ey ümmetlerim, zĭnhār ata anaqa sökmeñg, tėdi erse, ṣaḥābalar aydılar: Kim bolġay (16) kim atası anasınġa sökkey? tėdiler erse, Peyġāmbar *'as* taqı aydı: Bir kimerse taqı bir kimerse birle ḫuṣūmat qılsa taqı anıñg (17) atası anasınġa sökse, ol taqı munuñg atası anasınġa sökse, bu kimerse kendü atası anasınġa sökmiş bolur, taqı ata anaġa olar tü **[285]** (1) tėse, gażab birle ata ananı āzārlamış bolur. Ata ana oġul qızqa bir iş buyursa, bu oġul qız uf tėse āzārlamış bolur. (2) Ata anaġa uf tėmek kerekmez. 'Arab 'ādatı ol turur bir neerseni yigrense, sewmese, uf kelimesin aytur. Ḥaq *tvt* andın (3) ḫabar bėrü yarlıqar, *qt*: وقضى ربك الا تعبدوا الا ايّاه وبالوالدين احساناً إمايبلغن عندك الكبر أحدهما أوكلاهما فلاتقل لهما أفّ ولاتنهرهما وقل لهما قولاً كريما (4) واخفض لهما جناح الذّل (5) من الرحمة وقل ربّ ارحمهما كما ربّيانى صغيرا (XVII:23-24) ma'nĭsi ol bolur kim *wa qażā rabbuka*, Yā Muḥammed, seniñg Rebbüñg fermānladı (6) taqı vācib qıldı kim, *allā ta'budu wa illā iyyāhu*, hėç kimserske qulluq qılmasañgız, meger ol bir ve bar Tañgrıqa qulluq qılsañgız *wa bilwālidayni* (7) *iḥsānan* taqı ata anaqa eḍgülük qılsañgız, *immā yabluġanna 'indak alkibra aḥaduhumā aw kilāhumā* eger seniñg qatıñgda ata anadın ėkegüde biri (8) her ayna uluġ yaşqa teger bolsa yā taqı ėkegüde uf kelimesini ya'nĭ yigrenmek sözini anlarġa sözlemeñg *wa lā tanhar humā* taqı ata ananı (9) irig söz birle yā taqı çaqırmaq birle sarsıtmaġıl *wa qul lahumā qawlan karĭman* ayġıl ol ėkegüke ḫürmetlig sözni taqı (10) ḫoş sözni, tėp Ḥaq te'ālā yarlıqadı. Yana aydı *wa aḫfiż lahumā canāḥ allazill min arraḥmati* ya'nĭ ataġa taqı anaġa şefaqat (11) ve raḥmat ėt ḫörluqnuñg qanatını aşaq qılġıl ya'nĭ ataqa taqı anaqa alçaqlıq qılġıl taqı şefaqat qılġıl, neteg kim (12) quş, balası üçün qanatını aşaq qılur, sen taqı anıñg teg qılġıl, *wa qul rabbi arḥam humā kamā rabbayānĭ saġĭran* Yā Rebbĭ, atamqa taqı (13) anamġa sen raḥmat qılġıl, neteg kim kiçiglikde ėkegü mėni terbiyet qıldılar.

Bir kün Peyġāmbar *'as* ḥażratınġa (14) bir kimerse keldi taqı öz atasıdın şikāyat qıldı taqı aydı: Yā Resūlallāhi, men atamġa ḫıdmaṭ qılur-men, taqı nafaqa-(15)-sını hėç taqşĭr qılmadın tamām tegürür-men. Özi men yoqumda ėwümge kirip mėndin destūrsız mālımnı alur (16) taqı ḫarc qılur, tėdi erse, Peyġāmbar *'as* atasını ündetti. Baqar bir abuşqa ermiş, arqası bükrermiş (17) saçı saqalı aqarmış, ėlginc 'aşāsını almış, keldi taqı Peyġāmbarqa salām qıldı erse, Peyġāmbar *'as* cevāb yarlıqadı **[286]** (1) taqı aydı: Ey abuşqa, bu oġluñg sendin şikāyat qılu turur, tėdi erse, bu abuşqa aydı: Yā Resūlallāhi, vaqtĭ men bir (2) qavĭ erdim taqı bu oġlum ża'lf erdi. Taqı men bay erdim taqı bu oġlum çıġay erdi.

Taqı men muñgsuz (3) erdim taqı bu oğlum mañga muḥtāc erdi. Yā Resūlallāhi, ol vaqtın menim mālımnı bu oğlumdın darlġ tutma- (4) -dım, bu oğlumqa ḫarc qıldım taqı quvvatımnı darlġ tutmadım, bu oğlumġa terbiyet qıldım. Maḥabbat ve şefaqat (5) birle asradım. Ėmdi bu oğlum qavī boldı, men ża'īf boldum taqı bu oğlum bay boldı, men dervīş (6) boldum taqı bu oğlum muñgsuz boldı, men muñglıġ boldum, bu oğlumqa muḥtāc boldum. Men mundın (7) darlġ tutmadım erdi, bu mālını mėndin darlġ tutar taqı mālını mėndin baḫīllıq qılur, köñglüm tilegınçe (8) terbiyet, şefaqat qılmaz, tėdi erse, Peyġāmbar *'as* ol abuşqa sözini eşitti taqı közindin qaṭarāt (9) ve 'abarāt yaş aqtı taqı aydı: Eger bu abuşqa sözini taşlar taqı kesekler eşitür bolsa, yıġlaġaylar, tėdi. (10) Üç qata aydı: Ey oğlum, sen taqı mālıñg atañgnıñg sen, tėp aydı. ZInhār mālıñgnı atañgdın darlġ tutmaġıl, (11) tėp fermānladı.

Yana bir kün bir kimerse Peyġāmbar *'as*'qa keldi taqı anasıdın şikāyat qıldı taqı aydı: (12) Yā Resūlallāhi, anam yawuz qılıqlıġ turur, tėdi erse, Peyġāmbar *'as* aydı: Anañg sėni toquz ay emgenip (13) kötürmişde yawuz qılıqlıġ ermes erdi, ėmdi mü yaman qılıqlıġ boldı? tėdi erse, ol kimerse aydı: (14) Yā Resūlallāhi, ḫaqIqat taqı rāst aytur-men kim anam yawuz qılıqlıġ turur, tedi erse, Peyġāmbar *'as* yana aydı: (15) Tatlıġ uyqusın özinge ḫarām qılıp oyaġlıq qılıp kendü özini emgetip suwsatıp sañga terbiyet qılmışta (16) yaman qılıqlıġ ermez erdi, ėmdi mü yaman qılıqlıġ boldı? tėdi erse, ol kimerse aydı: Yā Resūlallāhi, ol mañga (17) terbiyet qıldı erse, men taqı añga yanutı qaytardım, tėdi erse, Peyġāmbar *'as* aydı: Ne qıldıñg? tėdi. Ol kimerse aydı: **[287]** (1) Yā Resūlallāhi, boynumġa kötrüp ḫecke elettim taqı Ka'beke költürüp ṭavāf qıldurdum, tėdi erse, Peyġāmbar aleyhi (2)'s-salām aydı: Ol ananğ sėni tuġurmışda bir tolġaġ zaḫmatı taqı meşaqqatı kim ananğqa tegdi, bu ḫec qıldurġanıñg (3) ol bir tolġaġ zaḫmatınga cezā ermes, tėp aydı.

Bir kün 'Ömer *raẓhu* Ka'be yolında körer: Bir kimerse (4) anasını ėgninge köterip Ka'beke ėletür. Ol kimerse 'Ömerke aydı: Yā Emire'l-mu'minIn, bu anamnı ėkki aylıq yerdin (5) ėgnime köterip Ka'beḫānaqa ėletürmen. Bu anamnı ḫaqqını ötemiş bolġay-mu-men? tėp su'āl qıldı erse, 'Ömer (6) *raẓhu* aydı: Ey aḫmaq, bir tolġaġ emgekini taqı ötemiş bolmaġaysen, tėp aydı.

İmām Gazālī *raḫmhi* (7) Ehyā'u'l-'ulūm atlıġ kitābında keltürmiş kim: Yūsuf peyġāmbar *'as* qaçan kim Mışır padşāhı boldı, bir kün Ya'qūb (8) peyġāmbar *'as* Yūsuf qatınġa kirdi taqı Yūsuf peyġāmbar atası Ya'qūb peyġāmbarqa ikrām ve i'zāz qılu (9) qopmadı erse, Tañgrı te'ālā Yūsuf peyġāmbarqa vaḫy ıda bėrdi taqı aydı: Yā Yūsuf, sen Mışır pādşāhı boldum tėp (10) atañg Ya'qūbnı aġırlamadıñg, ol kirmişde örü qopup añgar ikrām qılmadıñg. Men 'izzetim birle ant yāḍ (11) qılur-men kim seniñg uruğuñgdın hėç peyġāmbar çıqarmaġaymen, tėp 'itāb qıldı.

Bir kün bir abuşqa nārasīda (12) oġlı birle şaḥrāda yöriyür erken bir quş uçup ileyleridin keçti erse, bu nārasīda oġul aydı: Ey baba, (13) bu quş atı ne turur? tėp su'āl qıldı erse, abuşqa aydı: Ey oġlum, bu quş atı ṣalān turur, tėp. Bir ança yöridi- (14) -ler. Yana ol quş köründi erse, oġlı ėkinç qata su'āl qıldı erse, abuşqa yana aydı, luṭf birle kerem birle hēç aġır- (15) -sınmadı. Ol quş yėti qata köründi erse, ol nārasīda oġlı taqı yėti qata su'āl qıldı. Atası hēç sekitmedi, (16) luṭf ve kerem birle cevāb aydı. Andın soñġ bu nārasīda oġul ulġaydı, yigit boldı. Taqı ittifāq andaġ tüşti (17) kim atası abuşqa birle yana yolġa kirdiler. Baru başladılar, ol yerke yettiler kim atasınġa quşdın yėti qata su'āl **[288]** (1) qılmış erdi taqı atası cevāb aymış erdi. Ėmdi abuşqa taqı oġlını tecribe qılmaq tiledi erdi. Ol ḥālda (2) ol quş uça keldi erse, atası aydı: Ey oġlum, bu quş atı ne turur? tėp su'āl qıldı erse, oġlı cevāb aydı. (3) Ėkinç qata ol quş yana köründi erse, atası yana su'āl qıldı. Qaçan kim atası oġulqa ėkinç qata su'āl qıldı erse, (4) oġlı aydı: Ey ata, abuşqa bolduñġ, 'aqlıñġ zāyil bolmış, ḥarīf bolmış-sen. Bu sā'atta bu quşnuñġ atını (5) aydım erdi, ḥālī unutmış-sen, tėp bēmeze sözledi erse, atası ḫāṭırı şikeste boldı, közindin qaṭarāt (6) ve 'abarāt yaşlar aqtı taqı aydı: Ey oġlum, men sėni tecribe qılmaq üçün aydım. Bu ol yer turur kim sen mañġa (7) bu quş atıdın yėti qata sorduñġ. Ol vaqt nārasīda erdiñġ. Men sañġa hēç çoġlamadım, tegme bir sormışıñġda (8) luṭf ve kerem birle cevāb aytur erdim. Ėmdi men sañġa ėkinç qata sordum erse, mañġa mundaġ āzār qıldıñġ. Ma'lūm boldı (9) kim oġul qız maḥabbatı ata ana maḥabbatınga yetmes ermiş, tėdi.

Bir qata Mūsā peyġāmbar 'arşqa naẓar qıldı erse, bir (10) kimerseni kördi, 'arş aḍaqında turur. Mūsā peyġāmbar Ḥaq *tvt* ḥażratında munācāt qılıp aydı: Yā Rebbī, bu kimerse (11) bu maqāmġa ne 'amal birle tegdi? tėp su'āl qıldı erse, Ḥaq *tvt* aydı: Yā Mūsā, bu qulumnuñġ ėkki ḫaṣiyyatı bar erdi. (12) Ol ėkki ḫaṣiyyat bu qulumnı bu maqāmġa tegürdi, tėdi erse, Mūsā peyġāmbar aydı: Yā Rebbī, ol ėkki ḫaṣiyyat ne turur? tėdi (13) erse, Ḥaq *tvt* aydı: Yā Mūsā, bu qulum köñglinde hēç ḥasedi yoq erdi, künilemeki yoq erdi. Taqı atası (14) anasınġa eḍgü ḫıdmat qılmış erdi. Ol ėkegü bu qulumdın rāżī erdiler. Ol yöndin bu qulumġa bu qurbat (15) maqāmını rūzī qıldım, tėp yarlıqadı. Taqı aydı: Yā Mūsā, kim kim atasınġa taqı anasınġa eḍgülük qılsa taqı anlarnı (16) ḫoşnūd qılsa taqı menim fermānımġa muṭī' bolsa, mañġa 'āṣīlıq qılmasa, men anı eḍgü qullarım dīvānında bitiyür-men. (17) Taqı kim kim atasınġa taqı anasınġa taqı menim fermānımqa muṭī' bolmasa, ol kimerse[ni] 'āṣīllar dīvānında bitiyür-men, tėdi.

[289] (1) Ḥasan *rażhu* vālidesi Fāṭıma *rażhā* birle bir tėrgide ṭa'ām tenāvul qılmaz erdi. Bir kün anası (2) Fāṭıma *rażhā* aydı: Ey oġlum, sen menim birle bir tergide ṭa'ānını niçe tenāvul qılmas-sen? tėp su'āl qıldı erse, (3), oġlı Ḥasan aydı: Ey anam, sizinġ birle bir tėrgide ṭa'ām tenāvul

qılsam, sizinğ mubārek közünğüz bir neerseke tüşer (4) bolsa, men taqı anı bilmedin sizdin burunraq alsam taqı tenāvul qılsam, qorqar-men kim ata ana āzārlatġanlardın (5) bolġaymen, tėp aydı erse, Fāṭıma *raẓhā* aydı: Ey oġlum, men sanğa balıll qıldım, kelgil, menim birle bir tėrgide luqma (6) tenāvul qılġıl, tėdi erse, andın soñğ anası birle bir tėrgide ṭa'ām tenāvul qılu başladı.

Bāyazıd-i Bisṭāmī aytur raḥmatu (7) 'llāhi 'aleyhi aytur: Men on yaşar oğlan erdim kim Ḥaq *tvt* maıñğa andağ tevfīq bėrmiş erdi kim hėç közümke uyqu (8) kirmez erdi, erteke tegi namāz qılur erdim. Anam mėndin hemīşe qaḍquluğ erdi taqı aytur erdi: Ey oğlum, sen üküş (9) mucāhida qılur-sen, hėç uḍımas-sen. Kiçig nārasīda turur-sen. Bolmasun kim sanğa bir zaḥmat tegse, tėp aytur erdi. (10) Bir kėçe bayaqı tėg namāzqa şurū' qılayın tėp qaṣd qılmış erdim, anam ant içti kim, sen bu kėçe menim töşekimke (11) kirip yatġıl, tėp. Men taqı anam sözinge muḫālifat qılu bilmedim, anam töşekinge kirip yattım, ėlgim yanı asrasında (12) qaldı taqı hėç közümke uyqu kirmedi. Erteke tegi on miñğ qata قل هو الله احد sūrasını oqıdım taqı ėlgimni (13) asrasıdın tartıp çıqarmadım. Menini sebebümdin anam oyġanmasun tėp. Erte ol ėlgim birle hėç neerse tuta (14) bilmedim.

Peyġāmbar *'as* aydı: Uştmaḥnıñğ ḫoş yıḍığı bėş yüz yıllıq yerdin mu'minlar yüziñğe teggey. Taqı üç (15) türlüg kimerseke uçtmaḥnıñğ ḫoş yıḍığı tegmegey: Biri ol kimerse kim müttekebbir bolsa. Ėkinçi ol kimerse kim yaq yawuqı– (16) –dın kesilse. Üçünçi ol kimerse kim ata anasını āzār qılsa, tėp aydı.

Abū Sa'īd-i Ḫudrī *raẓhu* aydı: Peyġāmbar *'as* (17) ḥaẓratınġa bir kimerse Yemen ėlidin keldi taqı aydı: Yā Resūlallāhi, köñğlüm andağ tileyür kim sizinğ birle ġazātqa barsam, kāfirlar birle **[290]** (1) uruşsam, ġāzīlar ṣavābını ḥāṣil qılsam ve eger taqı ölsem, şehīdler ṣavābını ḥāṣil qılsam, tėdi erse, (2) Peyġāmbar *'as* aydı: Ataıñğ taqı anañğ bar mu? tėp su'āl qıldı erse, ol kimerse aydı kim: Bar, yā Resūlallāhi. (3) Peyġāmbar *'as* aydı: Anlar sanğa ġazāt qılmaqġa destūr bėrdiler–mü? tėp su'āl qıldı erse, ol kimerse (4) aydı: Destūr bėrmediler, tėdi. Peyġāmbar *'as* aydı: Andağ erse, qaytġıl taqı ataıñğ anañğdın destūr tilegil, (5) eger destūr bėrseler, kelgil taqı menim birle cihād qılġıl. Ve eger destūr bėrmeseler, anlarqa ḫıdmat qılġıl taqı (6) anlarqa eḍgülük qılġıl kim qul Tañğrı te'ālānı birlemişdin soñğ hėç ṭa'āt ve 'ibādat ṣavābı ata anaqa ḫıdmat (7) qılmaq ṣavābıqa yetmes, tėdi.

Mālik ibni Rabī'a *raẓhu* aydı: Bir kün Peyġāmbar *'as* ḫıdmatında erdük. Benū Seleme (8) qabīlasıdın bir kimerse keldi taqı aydı: Yā Resūlallāhi, atam taqı anam dünyādın naql qılıp tururlar. Anlarqa (9) eḍgülük qılmaqdın hėç neerse oza manğa bāqī qalıp mu turur? tėp su'āl qıldı

erse, Peyġāmbar *'as* aydı: Bāqī (10) qalıp turur, tėp cevāb yarlıqadı. Andın soñġ ol kimerse aydı: Yā Resūlallāhi, ne neerse bāqī qalıp turur? tėdi (11) erse, Peyġāmbar *'as* aydı: Hemīşe anlarnıñġ yazuqlarını Tañrı te'ālādın yarlıqatu tileyü turmaqıñġ kerek (12) taqı anlar sañġa ne vaşiyyatlar kim qıldılar ol vaşiyyatlarnı qılmaqıñġ kerek taqı anlarnıñġ dōstlarını ikrām ve i'zāz (13) qılmaqıñġ kerek taqı anlarnıñġ yaq yawuqlarını hemīşe isteyü sora turmaqıñġ kerek, tėp aydı.

Bir kimerse su'āl (14) qıldı Peyġāmbar *'as*'qa aydı: Yā Resūlallāhi, kimke eḍgülük qılayın? tėdi erse, Peyġāmbar *'as* aydı: Atañġ (15) anañġqa eḍgülük qılġıl, tėdi erse, ol kimerse aydı: Atam anam yoq, tėdi erse, Peyġāmbar *'as* aydı: Oġluñġ qızıñġ- (16) -qa eḍgülük qılġıl, tėdi. Neteg kim mu'min üze ata ana ḥaqqı bar erse, oġul qız ḥaqqı taqı bar, tėp aydı.

Bir kün Peyġāmbar *'as* (17) minberde ḥalāyıqġa va'ẓ ve naṣīḥat qılur erdi. Taqı Ḥasan *raẓhu* nārasīda erdi. Mescidke kirdi taqı Peyġāmbarnı [291] (1) kördi erse, yügürdi. Peyġāmbar *'as*'qa kelmek üçün taqı yıqıldı. Peyġāmbar *'as* va'ẓını qoydı taqı minberdin (2) tüşti taqı Ḥasannı kötürdi taqı minberke mindi taqı bu āyatnı oqıdı, *qt*: انّما اموالكم و اولادكم (LXIV: 15) فتنة و الله عنده اجر عظيم (3) Ma'nīsi ol bolur kim: Ḥaqīqatta māllarıñġız taqı oġul qızlarıñġız fitne (4) turur taqı belā ve miḥnet turur. Taqı Tañrı te'ālā ḥażratında uluġ ṣavāb bar mu munlarġa terbiyet qılġanıñġız üçün taqı (5) munlarnıñġ belāsınġa ṣabur qılġanıñġız üçün.

Bir kün Peyġāmbar *'as* namāz qılurında secdeke bardı. Ḥasan (6) keldi taqı mubārek boynınġa mindi erse, Peyġāmbar *'as* secde içinde ol miqdār eglendi kim Ḥasan *raẓhu* (7) Peyġāmbar *'as*'nuñġ mubārek arqasıdın tüşmedin Peyġāmbar *'as* mubārek başını qaldurmadı.

Mu'āviya bir kün (8) Yezīddin āzār boldı, ḫāṭırı munġiş boldı. Zamānasında bir 'ālim bar erdi. Aḥnaf bin Qays tėp aytur erdiler. Ol (9) 'azīzni ündedi taqı añġar aydı: Yā Abā'l-Ḥasan, oġul qızlar içinde sözüñġ ne turur? tėp su'āl qıldı erse, ol (10) 'ālim aydı: Yā Emīre'l-mu'minīn, oġul qızlarımız bizinġ köñġüllerimiz mēveleri turur, arqamızınıñġ quvvatları (11) turur, biz anlarga yumşaq yer menġizlig turur-miz taqı kölige qılġan bulut menġizlig turur-miz. Tegme bir belāġa anlar (12) birle quvvat qılur-miz*. Eger dünyāvī neerse tileseler, anlarġa bėrmek kerek ve eger taqı bizlerdin öwke qılsalar, anlarnı (13) ḫoşnūd qılmaq kerek ve eger biz mundaġ şefāqat qılsaq, anlar taqı bizlerdin malḥabbatını darīġ qılmazlar, emgeklerini (14) taqı ḫıdmatlarını taqṣīr qılmazlar ve eger bizler anlar ḥaqqınġa baḫīllıq qılsaq taqı şefaqat qılmasaq, anlar (15) bizlerke yawuq kelmekni yigrenürler taqı bizim tiriglikimizdin melūl bolurlar

taqı bizim ölgenimizni tileyürler. Peyġāmbar (16) *'as* andaġ yarlıqadı kim bu oġul qıznıñ ḫoş yıdığı dln turur, tėdi.

Peyġāmbar *'as* ḥażratında Aqra' bin (17) Ḥābis *raẓhu* olturup turur erdi kim Ḥasan *raẓhu* keldi. Nārasıda erdi. Taqı Peyġāmbar *'as* ileyinde **[292]** (1) olturdı erse, Peyġāmbar *'as* Ḥasange qubla qıldı yüzindin öpti erse, Aqra' bin Ḥābis aydı: Yā Resūlallāhi, (2) menim on oġlum qızım bar, munlarda biringe taqı öpmişim yoq, tėdi erse, Peyġāmbar *'as* aydı: Kim kim taqı (3) bir kimerseke raḥmat ve şefaqat qılmasa, añgar taqı raḥmat ve şefaqat qılmaġaylar, tėdi erse, Mu'āviya aydı: (4) Yā Abā'l-Ḥasan, sizinñ qatınñgızġa kirmişiñgizde oġlum Yezlddin qatıġ öwkelep turur erdim. Èmdi siz bu sözlerni (5) aydınñgız erse, hēç öwkem qalmadı, tėdi. Taqı Alınafke ėkki yüz miñg yarmaq taqı ėkki yüz tonluq bėrdi taqı ikrām (6) ve i'zāz birle uzattı. Bu sözni Yezld eşitti erse, ol taqı yüz miñg yarmaq bėrdi taqı yüz tonluq bėrdi.

İbni 'Ömer *raẓhu* (7) aydı: Bir kün Peyġāmbar *'as* bizlerke ḫikāyat qılu andaġ yarlıqadı kim: Üç kimerse şaḥrāda yöriyür (8) erken yaġmur yaġa başladı erse, bir taġnıñg üñgüringe kirdiler. Yaġmur qatıġ boldı taqı ol taġdın bir uluġ (9) taşnı sėl keltürdi taqı bu taġ üñgürinińg aġzınġa tayadı erse, bu üç kişiniñg yolı baġlandı. Bu taşnı (10) tepretmekke imkānları yoq. Bu yerde açlıq birle ölgeymiz, tėp qaḍġurup yıġlaştılar. Andın soñg biri (11) aydı: Biz üçegü endlşe qılalıñg. Tegme birimizdin bir eḍgülük kelmiş bolsa, ol eḍgülükni Tañgrı te'ālāqa (12) şefl' qılıp yalbarıp Tañgrıdın nacāt tilegeliñg, tėp meşveret qıldılar. Biri aydı: Men ėkinçi erdim, tuturġan (13) eker erdim. Bir kimerseni terke tuttum, sekkiz batman tuturġan bėrgey-men, tėp. Ol taqı qabūl qıldı. İşni tamām qıldı (14) taqı sekiz batman tuturġannı qabūl qılmışdın soñg menim qatımda amānat qoydı taqı üküş yıllar kelmedi. Men tegme (15) bir yıl ol tuturġannı eker erdim. Üküş tuturġan yıġıldı erse, anı satıp bir qul taqı bir inek satġın aldım. (16) Ol qul taqı ol inekni saqlar erdim ançaqa tegi kim bir sürüg cānvarlar boldı. Tuturġan eḍesi keldi taqı ol (17) amānatını mėndin tiledi. Men añga qıṣṣanı aytu bėrdim erse, sewündi. Ol bir sürüg cānvarlarnı quḥ birle añgar **[293]** (1) tesllm qıldım. Yā Rebbl, eger bu'amalımnı mėndin qabūl qıldıñg erse, bizlerke bu belādın nacāt bėrgil, temiş erdi. Ḥaq te'ālā (2) qudratı birle bu uluġ taş teprendi taqı bir pāra yaruqluq köründi. Yana biri aydı: Menim atam qarındaşınıñg bir qızı (3) bar erdi. Ṣāḥib-cemāl erdi. Men añgar 'āşıq erdim. Bir kün ḫalvat boldum taqı iñgen zārllıq qıldım erse, (4) ol aydı: Mañga yüz altun bėrgil, andın soñg men sañga özimni tesllm qılayın, tėdi erse, yüz altun bėrdim taqı (5) zināke qaṣd qılmış erdim. Ol aydı kim: Tañgrıdın qorqġıl taqı zinā qılmaġıl, tėdi erse, men taqı yıġıldım, zinā qılmadım. (6) Eger ol 'amalımnı sen qabūl qıldıñg erse, bizlerke nacāt bergil, tėmiş erdi, bu uluġ taş yana teprendi taqı (7) uluġraq açıldı vellkin çıqmaqġa bolmaz erdi. Yana biri aydı:

Menim uluġ yaşlıġ atam taqı anam bar erdi. Anlarġa (8) eḍgü ḫıdmat qılur erdim. Otlaġdın qoylarım kelse, her kèçe öz èlgim birle atamqa anamqa sütdin qandurmadın (9) oġlanlarımqa bèrmes erdim. Bir kèçe qoylar kèç keldiler. Sütlerin saġıp bardım. Baqar-men, atam taqı anam uyquġa (10) barmışlar. Anlarnı tatlıġ uyqularıdın oyġartmaqnı revā körmedim, èlgimde süt birle ileglerinde erteke (11) tegi* örü turdum. Qaçan oyansalar, anuq bolayın, tèp. Oġlanlarım nèçeme yıġladılar erse, hēç anlarġa bèrmedim. (12) Qaçan kim oyandılar erse, mañga du'ā qıldılar. Yā Rebbī, eger ol 'amalımnı mèndin qabūl qıldıñ erse, bizlerke bu belādın (13) nacāt bergil, tèmiş erdi. Ḫaq te'ālā qudratı birle ol taş yerindin teprendi taqı yol boldı, çıqtılar, tèdi.

YÈTİNÇ FAṢL

(14) Ḫalāl yemek faẓāyiliniñ beyānı içinde turur.

İmam Ġazālī aytur *raḥmhi* Eḥyā'u'l-'ulūm atlıġ kitābında (15) bu ḥadīṯni keltürmiş. Ḫadīṯ bu turur: روى إبن مسعود رضى الله عنه انه قال قال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (16) طلب الحلال فريضة على كل مسلم ومسلمة Ma'nīsi ol bolur kim: Peyġāmbar *'as* ḫabar bèrü yarlıqar: Ḫalālnı (17) istemek farīża turur tegme bir er üze taqı tegme bir tişi üzè. Bu ḥadīṯske taqı Ḫaq *tvt*'nıñ Kelāmı muvāfiq turur, [294] (1) *qt*: (XXIII : 51) كلوا من الطيبات واعملوا صالحاً Ma'nīsi ol bolur kim: Ey mu'minlar, ḥalāl ṭa'āmlar (2) tenāvul qılıñ taqı eḍgü 'amallar qılıñ, tèp emr qılıp turur.

Yana Peyġāmbar *'as* ḫabar bèrü yarlıqadı kim, qayu (3) kimerse özi üçün taqı oġlanları üçün taqı chli üçün ḥalāl ṭalab qılsa, ol kimerse Ḫaq rizāsı (4) üçün kāfir birle ġazāt qılmış teg bolġay taqı qıyāmat kün bolsa *āvṣ*, şehīdler maqāmında (5) bolġay, tèp aydı. Taqı Sa'd atlıġ, ṣaḥāba *raẓhu* Peygāmbar *'as*'dın dèrḫōst qıldı taqı aydı: (6) Yā Resūlallāhi, Tañgrı te'ālādın tilesèñgiz kim menim du'ām mustacāb bolsa, nè kim Ḫaq te'ālādın tilesem, anı mañga (7) rūzī qılsa, tèdi erse, Peyġāmbar *'as* aydı: Eger tilesèñg, yā Sa'd, du'āñg mustacāb bolsa, ṭa'āmuñgnı (8) ḥalāl qılġıl. Eger ṭa'āmuñg ḥalāl bolsa, hēç du'āñg Ḫaq te'ālā ḥażratında merdūd bolmas, maqbūl bolur, tèdi. (9) Qayu mu'min ve muvaḥḥid qırq kün ḥalāl yèse, ol qulnuñg köñglini Ḫaq *tvt* münevver qılur taqı ḥikmetniñg çeşmesini (10) köñglindin tilinge yöritür, tèp aydı.

İbni 'Abbās *raẓhu* aydı: Peyġāmbar *'as*'dın eşittim, Peyġāmbar *'as* (11) andaġ aydı kim: Tegme bir kèçe bir ferīşte nidā qılur Beytü'l-muqaddisdin: Qayu mu'min ve muvaḥḥid ḥarām yèyür bolsa, Ḫaq *tvt* (12) ol

* Yazmada: *taqı*.

رحم قیلدی لار آدم بیغامبر حیشه یغلاب ایتور لار دی ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفر لنا وترحمنا
لنکونن من الخاسرین ۵ معنی سی اول بولور کیم ای پروردگار بیز لار اوز نفسوموزکا ظلم قیلدوق
اگر سن بزلارنی یولیقماسانگ یا رد قلاربیز نی عفو قیلیب اورتماسانگ بیز لار زیان کار لاردین بولغای بیز تب
ایتور لار دی اندین سونگ حق تعالی جبرئیل کا بیورودی یا جبرئیل آدم بیغامبرنی تیز حوا ایکا کوا کوش
یغلادی لار تیز تیلیم زار لیق قیلدی لار انلارنی عرفات تاغنده کلتوریکل تیز ایکا کوکا بیورغیل کیم اوچ کون روزه
توتسون لار من انلارنی توبه لارینی قبول قیلایین دیب جبرئیل تیز بریب خبر بیردی لار آدم بیغامبر تیز
سفونردی تیز عرفات تاغردی تیز حوانی اندا کوردی تیز آی اذرا سا ارزدی ایام البیض ارزدی بیر کون روزه
توتسا ارسا کند یکیسکا تکی ارزدی ایا یحیی کون روزه توتسا ارسا یتمیش کا تکی ارزدی او حجی کون روزه توتسا ارسا
جمله سی ارزدی لر جهت دین بو اوچ کون کا ایام البیض تیب ایدی لار عرب تیلیجا ایام البیض آق کونلار
تیماکی بولور بو اوچ کون تونگ کیجا لاری روشن بولغان اوچون بو کون لارکا ایام البیض تیب ایدی لار تیمیش لار
اندین سونگ حق تعالی توبه لارینی قبول قیلدی تیب بیرونقی تا کی اخیر لاری تیه او زوردی تا کلام کلامی ایچنده اخبر
بیرو در لیکار قوله تعالی وعصی آدم ربه فغوی ثم اجتباه ربه فتاب علیه وهدی ۵ معنی سی
اول بولور کیم وعصی آدم ربه آدم بیغامبر بغاز دین یغلادی فغوی تیه حالی متغیر بولدی ثم اجتباه ربه
اندین سونگ آدم بیغامبرنی اوزوردی فتاب علیه توبه توبه سین قبول قیلدی وهدی تیه آدم نی توبه تیلماق غا
کوندوردی تب حق تعالی خبر بیردی الخ فصل انا انا فاخذت قیلماق فصلی بیتکان ایچنده اوزون
اسلم غزالی رحمة الله علیه احیاء العلوم اتلیغ کتابنده بو حدیثنی کلتورمیش حدیث بو تور قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم بر اوا الدین افضل من الصلوة والصوم والحج والعمرة والجهاد فی سبیل الله معنی سی

بسا غضب پیر و اتا انانی آنار لامیش بولور اتا انا اوغول قیزغا پیر ایش بولور سا بو اوغول قیز اف تیما آنار لامیش بولور
اتا انا غا ان یمکل کلمکان عرب عادتی اول بولور پیر نار سانی بکرانسا سا اف کلمه سین ایتور حق تعالی ایدین
خبر بیرور لیقار قوله تعالی وقضی ربک الا تعبدوا الا ایاه وبالوالدین احسانا اما یبلغن عندک
الکبر احدهما او کلاهما فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولا کریما واخفض لهما جناح الذل
من الرحمة وقل رب ارحمهما کما ربیانی صغیرا معنی سی اولدورکیم وقضی ربک یا محمد سن کل بو نکر مانلاری
تقوا وامر قلدی کیم الا تعبدوا الا ایاه صحیح کیم ازسا کا قلوق قیلمسا انکیز مکزا و اینه وبا رسنکری فا قلوق تیمک انکیز والوالدین
احسانا تقی اتا انا غا اذ کلوق قیلمک انکیز اما یبلغن عندک الکبر احدهما او کلاهما اگر سنکل قیسکدا اتا انا دین بیکا کودا بیری
هر ایسه اولوغ یاشقا تکا دیو لسانا تقی ایکا کودا اف کلمه سینی یعنی بکرا تما کل سوزینی ایلا تما سوز لاتما نکز و لا تنهرهما تقی اتا انا
ایر یکل سوزینی ایا تقی جافیر ماق بیرا سرشتا غیل و قل لهما قولا کریما ایغیل اول ایکا کوکا حرمت لیک سوز دیمک
خوش سوز دیمک تب حق تعالی یو لیقاری ایدی واخفض لهما جناح الذل من الرحمة یعنی اتا غا تقی اتا غا شفقت
و رحمت ازهوا ز لوق بو نکل قلینکی اشاقر قیلغیل یعنی اتا غا تقی اتا غا الجا قلوق قیلغیل تقی شفقت قیلغیل تیکل کیم
خوش بلا سی اوجون فا نتی قیلور سن تقی اتا نکل تیلغیل و قل رب ارحمهما کما ربیانی صغیرا یارب اتام فا تقی
اتام غا سن رحمت قیلغیل تاکل کیم لیکدا ایکا کو سینی تربیت قیلدی لار سیز لار بو تغا مبر علیه اللام حضرت تغا
بیز کیم ازسا کلدی تقی اوز اتا سی دین شکایت قیلدی تقی ایدی یا رسول الله من اتا م غا خدمت قیلور من تقی نفقه
سینی صحیح تقصیر قیلمادین تمام تکرور من اوزی من بو قومدا ایقوم کا کیر یب مسند ده تورور سن نی الم نی الور
تقی خرج قیلور تیدی اتا سی بو تغا مبر علیه اللام اتا ری غا اوندا تی بقا ر سن ابو شقا ارمیش ارتا سی بو کلار میش
صحیح سقالی اتا رمیش الکسیکا عصا سی المیش کلدی تقی بو تغا مبر قا سلام قیلدی اتا سی بو تغا مبر علیه اللام جواب بیرلیقاری

تقی ایدی ای اوشقاوا اوغلونکل سندین شکایت قیلیوردی تیدی ارسلان اوشقا ایدی یا رسول الله قتی من سندین
قوی ارضیم تقی یوا اوغلوم ضعیف ارضی تقی من بای ارضیم تقی یوا اوغلوم جیعای ارضی تقی من مونکسوف
ارضیم تقی یوا اوغلوم منکا محتاج ارضی یا رسول الله اول وقتین مینیم مالیم تی یوا اوغلوم دین دریغ تومانا
دیم یوا اوغلوم قاخرج قیلدیم تقی قویتیم تی دریغ تومانا دیم یوا اوغلوم عاتربیت قیلدیم محبت و شفقت
بیرلا ایسراویم ایمدی یوا اوغلوم قوی بولدی من ضعیف بولدوم تقی یوا اوغلوم بای بولدی من درویش
بولدوم تقی یوا اوغلوم مونکسوز بولدی من مونکلوغ بولدوم یوا اوغلوم قا محتاج بولدوم من مالیم تی مونین
دریغ تومانا دیم ارضی یومالینی سندین دریغ تومانا تقی مالینی سندین بخیل لیق قیلوردی کونکلوم تیلا کیتجا
تربیت متفقت قیلمازتیدی ارسلانبغا علیه السلام اول اوشقا سوزینی ایشتی تقی کوزیندین قطرات
وعبرات باش اقتی تقی ایدی اگر یوا اوشقا سوزینی باش لا تقی کیسا لا ایشتوردیوا لسا یغلاغای لا تیدی
اوخ قیا ایمدی ای اوغلوم سن تقی مالینگل انانکز نکل سن تیب ایدی بینهار مالینگلی انانکدین دریغ تومانا غیلک
تیب فرمانلادی سنا بیرکون بیرکیم ارسلانبغا علیه السلام قاکلدی تقی انانی دین شکایت قیلدی تقی ایدی
یا رسول الله انام یقوز قیلیق لیغ تروز تیدی ارسلانبغا علیه السلام ایدی انانکسینی یقوزآی امکا تیب
کوتوزیش دایقوز قیلیق لیغ ارسلان ارضی ایمدی موماز قیلیق لیغ بولدی تیدی ارسلان اول کیم ارسلان ایدی
یا رسول الله حقیقت تی راست ایشوزمن کیم انام یقوز قیلیق لیغ تروز تیدی ارسلانبغا علیه السلام یا ایدی
تا تلیغ اویقوسین اوزینکا حرام قیلیب ایا غیلیق قیلیب کندو اوزینی امکا تیب سقسان تیب سنکا تربیت قیلیش نا
یمان قیلیق لیغ ارسلان ارضی ایمدی موماز قیلیق لیغ بولدی تیدی ارسلان اول کیم ارسلان ایدی یا رسول الله اول سنکا
تربیت قیلدی ارسلان من تقی انکا یتوتی قتا زدیم تیدی ارسلانبغا علیه السلام ایدی نا قیلدینکل تیدی اول کیم ارسلان ایدی

یا رسول اللہ بر یوم غالو ثروب حج کا الا تیم تقی کعبہ کا کولتروب طواف قیلدو ردوم میری ارسا بیغامبر علیہ
اللام ایدی اول انا نکل سینی توغدر میش دا یوتو لغاغ رحمتی تقی مشتقی ایکم انا نکل قائلدی یو حج قیلدو رغا ینکل
اول یر تو لغاغ رحمتینکا جزا ارسا ثر تیب ایدی یر کون عمر رضی اللہ عنہ کعبہ یو لینکا کورا ر یر کیم ارسا
انا سینی ایکینکا کو تا ر یب کعبہ کا ایلا تو ر اول کیم ارسا عمر کا ایدی یا امیر المؤمنین یو انام نی ایکی ایلیق یو دن
ایکیما کو تا ر یب کتبہ خانہ قا ایلا تو ر من یو انا منی حقینی او تا میش یو لغا مؤمن تیب سؤال قیلدی ارسا عمر
رضی اللہ عنہ ایدی ای احمق یر تو لغاغ امکا ایکی تقی او تا میش یو لما غا یش تیب ایدی امام غزالی رحمۃ اللہ علیہ
احیاء العلوم اتلیغ رکنا یندا کلتو ر میش کیم یوسف بغامبر علیہ السلام فخار کیم مصر با دشاهی یو لدی یر کون
بغامبر علیہ السلام یوسف قتغا کیلیر دی تقی یوسف بغامبر انا سی یعقوب بغامبر قا اکرام و اعزاز قیلو
قوغا دی ارسا تنکری تعالی یوسف بغامبر قا وحی ایلا یر دی تقی ایدی یا یوسف سن مصر با دشاهی یو لدوم تیب
انا نکل یعقوب نی اغیر لاما دینکل اول کیر میش دا ور وقو تو ب انکا زاکرام قیلما دینکل من عم تیم یر ا انت یا ذ
قیلو ر من کیم سینکل او ر وغو نکو ر ین هیچ بغامبر حیقا ر ما غا یمن تیب عتاب قیلدی یر کون یر ارسا انا سی رحمۃ
او غلی یر ا صحرا دا یو ر یو ر ارکان یر قوش او خوب ایلا ی لا ری دین کلتی ارسا یو نا رہ سیدہ او غو ل ایدی ای بابا
یو قوش آتی نا تو ر تیب سؤال قیلدی ارسا ابو شقا ایدی ای او غلوم یو قوش آتی فلان تو ر تیب یر ا خبا یو ر یدی
لار ینا اول قوش کو ر و ندی ارسا او غلی ایکنج قتا سؤال قیلدی ارسا ابو شقا ینا ایدی لطف یر ا کیم یر ا هیچ افیر
سنما دی اول قوش یر تی تا کو ر و ندی ارسا اول نا رہ سیدہ او غلی تقی یر تی قتا سؤال قیلدی انا سی هیچ سیکتا دی
لطف و کرم یر ا جواب ایدی ایدین سونکل یو نا رہ سیدہ او غو ل او لغا ندی یکیت یو لدی تقی اتفاق اندغ تو شتی
کیم انا سی ابو شقا یر ا ینا یو لغا کیلدی لار یو ز بتلا دیلار اول یر کا ینی لار ایکم انا سنغا قوش دین قتا سؤال

قیلمیش اردی تقی انا سی جواب ایمیش اردی ایدی ای بوشقا تقی اوغلیق تخربه قیلماق تلاردی اردی اول حالدا
اول قوتوش اوحاکلاری ارسا انا سی ایدی ای اوغلوم بوقوتوش آتی تاتوروتیب سوال قیلدی ارسا اوغلی جواب ایدرک
ایکنخ قتا اول قوتوش ساکورندی ارسا انا سی بنا سوال قیلدی قهان کیم انا سی اوهو لقا ایکنخ قتا سوال قیلدی ارسا
اوغلی ایدی ای انا ابوشقا بولدونک عقیلیکنک ایله بولمیش حریف بولمیش سن بوساعت تا بوقوتوش تونک آتهنی
ایدرم اردی حالی اوتوتمیش سن تیب یمرزه سورلادی ارسا انا سی خاطری شکسته بولدی کوزیندین قطرات
وحبوات یاش لار اقتی تقی ایدی ای اوغلوم من سینی تخربه قیلماق اوچون ایدرم بو اولیوتوزکم سن منکا
بوقوتوش آتی دین بیرقتا سورردونک اول وقت تاناره سیده اردینکن سنکا هیچ جوغدا مادیم تکا بیرولا شکدا
لطف کوم بیرا جواب ایتورار دیم ایمدی من سنکا ایکنخ قتا سوردوم ارسا منکا موندغ ازار قیلدینک معلوم بولدی
رکیم اوغول قیز محبتی انا انا محبتینکا تماش اردیش تیدی بیر قتا موسی بنغامبر عرش قا نظر قیلدی ارسا بیر
رکیم ارزانی کوردی عرش اداقیندا تورموسی بنغامبر حق تبارک وتعالی حضرینده مناجاة قیلیب ایدی یاذی بولکیم ارسا
بومقام غا نا عمل بیرلا تکدی تیب سوال قیلدی ارسا حق تبارک وتعالی ایدی یا موسی بوقلوم تونکا یکی خصیتی یاذاردی
اول ایکی خصیت بوقلوم زیع مقام غا نا کوردی تیدی ارسا موسی بنغامبر ایدی یا رب اول ایکی خاصیت نا تورور تیدی
ارسا حق تبارک وتعالی ایدی یا موسی بوقولوم کوتکلینده اصیح حسدی یوقاردی کوزلاماک یوقاردی تقی انا سی
انا سنغا اذکو خدمت قیلمیش اردی اول ایکا کو بوقلوم دین راضی اردی لار اول بوزدین بوقلوم غا بوقربت
مقامینی روزی قیلدیم تیب یرلیقادی تقی ایدی یا موسی کیم کیم انا سنغا تقی انا سنغا اذکو کول قیلسا تقی تلارنی
خشنود قیلسا تقی سینم فرمانیم غا مطیع بولسا منکا عاصی بولوقیلسا من اذکو قول لارم دیوا یتمدا یتیور من
تکریم کیم انا سنغا تقی انا سنغا تقی سینم فرمانیم قا مطیع بولماسا اول کیم ارسا عاصی لارد یوا یتمدا یتیور من سیدک

حسن رضی اللہ عنہ والدہ سے فاطمہ رضی اللہ عنہما یہ لا یترک الطعام تناول قبلما انا اردی یرکون انا سی
فاطمہ رضی اللہ عنہما ایدی ای اوغلوم سن میم یہ لا یترک الطعام زینا تناول قبلما سن سوال قبلدی ارسا
او غلی حسن ایدی ای انام سوزینکلہ یہ لا یترک الطعام تناول قبلسام سوزینکلہ یارکلو زینکلو یہ نارسا کا توشار
تو لسا تقو من آیہ یلما دین سیزدین نورو زراف السلام تقو تناول قبلسام قوزقارمن کیم انا انا ازار انغان لازدین
تو لغانمن یتب ایدی ارسا فاطمہ رضی اللہ عنہما ایدی ای اوغلوم سن سنکا جیل قبلدیم کلیکیل میم یہ لا یترک الطعام
تناول قبلغیل تدی ارسا انذین سونکل انا سے یہ لا یترک الطعام تناول قبلو بنلادی یا یزید بسطامی انور رحمۃ
اللہ علیہ ایتور من او زینکلہ ازدیم کیم حق تبارک و تعالیٰ سنکا انذی خوف یزیش ازدی کیم صبح کورم کا او یقو
کیرماز ازدی ارتا کا بکی زمانہ قیلور ازدیم انام میندین هیچ قدغو لوغ ازدی تقو ایتور ازدی ای اوغلوم سن او کوش
مجاهده قیلور سن هیچ او دیماس سن جیل کارہ سیدہ تروز سن یو یلا سون کیم سنکا یوز تخت یلا یتب ایتور ازدی
یو کلجا یاتی یلا غار قاشروع قیلا ین یتب قصد قیلمیش ازدی م انام انت اختی کیم سن یو کلجا منیم توشا کیم کا
کیرب شغل یتب من تقو انام سوزینکا مخالفت قیلو یلا دیم انام توشا کینکا کیرب تنم ایلکیم ما انسرا سندا
قالدی تقو صبح کورم کا او یقو کیرماز دی ارتا کا بکی او زینکلہ قل هو الله احد سورہ سین او قیدیم تقو ایلکیم نی
انسرا سے دین تر تیب جیقار ما دیم منیم سبب دین انام او یغانا سون یتب ارتا او ایلکیم یہ لا هیچ نارسا تو تا
یلما دیم یتغامبر علیہ السلام ایدی او شتماح سنکلہ خوش بیدی یتش یوز یل ایچ دین مومن لاین یورینکا یکا تی او ج
تورلو کیم ارسا کا او جتماح سنکلہ خوش یتغامبر کا کی سیری اول کیم ارسا کیم منکر یو لسا ایلکی اول کیم ارسا کیم یو قیقو
دین کلسا او حنجی اول کیم ارسا کیم انا انا سینی آزار قیلسا یتب ایدی ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ ایدی یتغامبر علیہ السلام
حضرتینا یو کیم ارسا من اهل دین کلدی تقو ایدی یا رسول اللہ لو نکلوم انذغ یلا یو کیم سوزینکلہ غزاة قابو سام کافر

کوردی ارسایو کوردی شعائر علیه السلام فاکمال اوجون تقبل دی شعائر علیه السلام وعظمی قویدی تقی منور دیمک
توشتی تقی حسن کوتوردی تقی منبر کاسندی تقی بو آیتنی اوقدی قوله تعالی انما اموالکم واولادکم
فتنة والله عنده اجر عظیم معنی سی اول بولورکه حقیقت تمام الارینکیز تقی اوغول قیز لارینکیز فتنه
تزور تقی بلاو محنت تزور تقی تنکری تعالی حضرتینده اولوغ ثواب بار مونلار غائر بیت قیلغاینکیز اوجون تقی
مونلاری نیکل بلا سنعا صبر قیلغاینکیز اوجون برکون شعائر علیه السلام نماز قیلوریندا سجده کابارسی حسن
کلدی تقی مبارک یوزینی سنعا مسجدی ارسایشعائر علیه السلام سجده ایچیندا اول مقدار اکلادیکه حسن رضی الله عنه
شعائر علیه السلام تونکی مبارک ارقاسی دین توشمادین شعائر علیه السلام مبارک اشی قلدوردی معاویه برکون
یزید دین آرابولدی خاطری منغص بولدی زمانه سیندا میزعالم بارارادی احنف بن قیس تیب اینوزارد یلار اول
عزیز فی الله ندادی تقی انکارایدی یا ابا الحسن اوغول قیز لارایچیندا سوزونکی تورتیب سوال قیلدی ارسا اول
عالم ایدی یا امیر المومنین اوغول قیز لاریمیز بینکدر تونکول لاریمیز میوه لاری تورتارقا میز بینکدر قوه لاری
تورتیز انلارقایو مشاق بیزینکیز لیکتورتیز تقی کولیکا قیلغانبولوت بینکیز لیکتورتیز تکمایبولاغا انلار
بیزلا قوت قیلورمن اکردنیاوی نارسا یتلاسا لارانلار غائر مال لارا کرانلار تقی بیز لاردین ذکا قیلسا لارانلار نف
خشنود قیلماق کرا کرا کوتیز مودغ شفقت قیلساق انلار تقی بیز لاردین محبتی دین قیلماز لارانکار لاریمی
تقی خدمت لاریمی تقصیر قیلماز لارانکار لاریمیز لارانلار حق غا خیل ایتوقیلساق تقی شفقت قیلساق انلار
بیز لارکا یقوق کلماکی کرانلار تقی بیز تیر بکلیکیمیز دین ملول بولور لارتقی بیز لاریم اولکا نیمیز دین تیلا یورلارتقی بیا
علیه السلام انبع یزیقادی کیم بو اوغول قیز بینکخوش بیدیغ دین تورتیدی شعائر علیه السلام حضرتیندا اقرع بن حا
بس رضی الله عنه اولتوردوب تورارادی کیم حسن رضی الله عنه کلدی ناره سیده ارادی تقی شعائر علیه السلام ایلا یندا

اولنور دی ارسا یغامبر علیه السلام حسن کا قتله قیلدی یو زید بن او بنی ارسا اقرع بن حابس ایدی یا رسول الله
مینم اون اوغلوم بیزم بارمونلاردا بیر سنکا تی او نیشیم یوق تدی ارسا یغامبر علیه السلام ایدی کیم کیم تقی
بیزکیم ارسا کا رحمت و شفقت قیلماسا انکا رحمت و شفقت قیلماغای لار تدی ارسا معاویه ایدی
یا ابا الحسن سیزیل کیم بیشیکیزدا اوغلوم یزید دین قتیغ اوغدا ابتدور ارد یم ایمدی سیز بو سوزلار دین
ایدیکیز ارسا حج اوقکام قالماری تدی تقی احنف کا ایکی یوز مینل یرماق تقی ایکی یوز تولوق بیزدی تقی اکرام
و اعزاز بیزلا اوزاتی یو سوز نی یزیدا شتی ارسا اول تقی یوز مینل یرماق بیزدی تقی یوز تولوق بیزدی ابن عمر رضی الله
عنه ایدی بیز کون یغامبر علیه السلام بیزلا ارکا حکایت قیلوا ندغ یز لیقادی کم اوح کیم ارسا صحرادا ایور یوز
ارکان یغور یغاب تلادی ارسا بیر تاغ رینل اونکور سنکا کیر دی لار یغور قتیغ بولدی تقی اول تاغ دین بیر اولوغ
تاشنی سیل کلتور دی تقی بو تاغ او نکوری سنکا اغز یغایا دی ارسا بو اوح کیشی بینکا یول یغلادی بو تاشنی
بترا تمانکا امکان لاری یو ق یو یرد ا اخلیق بیرلا اول کانی میز تیب قدغور وب یغلا شتی لار ایدی سونکا بیر دی
ایدی بیز او جالو انزیشه قیلا لسنکز کما بیر دی میز دین بیر اذکولو کلیشن یو لسا اول اذکولو کانی تنکری تعالی قا
شفیع قیلیب یا الهی رب تنکری دین بخاتم تیلا کا لسنکز تب مشوره قیلدی لار بیر دی ایدی من ایکنجی ایدیم تو تو غان
اکا زاردیم بیر کیم ارسا نی تو تو نوم سیکیز با تمن تو تو غان بیر کا ی من تب اول تقی قبول قیلدی ارسا شتی تام قیلدی ب
تقی سیکیز با تمن تو تو غان تی قبول قیلمیش دین سونکا سیزیم قتیغدا امانت قویدی تقی او کوش بیل لار کلما دی من تکما
بیر بیل اول تو تو غان اکا زاردیم او کوش تو تو غان یغلدی ارسا ان ستیب بیر قول تقی بیر دیا نا کا تو غلدیم
اول قول تقی اول انا کانی سفلا زاردیم انجا قاتی کیم بیر سور وک جانور لار بولدی تو تو غان اذا سی کلدی تقی اول
امانت نی مینوز بیلا دی من انکا قصه ای ایتو بیر دیم ارسا سفوندی اهل بیر سور وک جانور لار نی قولی بیر لا انکار

تسلیم قیلوغ یا رب اولوغ علیم نی منوین قوی قیلدینگ ارسابیز لارکا بو بلادین نجاة بیرگیل تیمیش ارمش حق تعالی
قدرتیدین بیرلا اولوغ تاشن بیرانمش تیگ بیرو بارمه بیرو قیلوق کورمدی یا بیری ایمدی مینم امام قیلمدا شی بیرگیل بیرمش
یا رب ارمش صاحب جمال ارمش من انکا عاشق ارمش بیرکون خلوت بولوغم تیمیش انکا زاری لیق قیلوغم ارسا
اول ایمدی منکا بو الفون بیرگیل الدین سونگل منی سنکا اوزومنی تسلیم قیلا ین سری ارسا بو الفون بیرمش تیگ
زنا کا قصد قیلمیش ارمش اول ایمدی کم منکری دین قورقیغل تیگ زنا قیلما غیل سندی ارسا من تیگ یغلدیم زنا قیلما
اگر اول علیم نی منوین قوی قیلدینگل ارسابیز لارکا نجاة بیرگیل تیمیش ارمش بو اولوغ تاشن یا بیرمنا تبرا ایمدی تیگ
اولوغ راق اچیلدی ولیکن چیقماق غا تولما ارمش یا بیری ایمدی مینم اولوغ یا شیخ اتام تیگ اتام یا رب ارمش ایلا رغا
اذکوخدمت قیلورارمش اولاغ دین قوی لارینم کلسا هر کیجا اوزایلکینم بیرا اتام قا اتام قاسوت دین قاندورمارمش
اوغلان لارینم قا بیرماسن ارمش بیرکیجا قوی لارکیچ کلدی لارسوت لارین سغیب بیرمش بقا رمس اتام تیگ اتام اوتوغا
بو عیش لارا ایلا رنی یا تلیغ اوتقولا دی دین اوتیغا رمامنی روا کورمادینم ایلکینم داسوت بیرا ایلا کلا رینگا
تیگ اورو تورمش خان اویا نسا لارا نوق بولا ین تیب اوغلان لارینم نجا ما یغلا دی لارا رسا صبح ایلا رغا بیرمادینم
خان لکم اویا نمدی لارا رسا منکا دعا قیلدی لارا یا رب اگر اول علیم نی منوین قوی قیلدینگل ارسابیز لارکا بو بلادین
نجاة بیرگیل تیمیش ارمش حق تعالی قدرتیدین بیرلا اولوغ تاشن بیرانمش تیگ بو ایلا رنی حیقی لارتمدی یلغیب فصل
حلال الکمال وصلی علی نبیه الجلیل الامام غزالی النور رحمة الله علیه احیاء العلوم آتلیغ کتابینگ
بو حدیث کلتورمیش حدیث بو تورور روی ابن مسعود رضی الله عنه انه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
طلب الحلال فریضة علی کل مسلم ومسلمة معنی سی اول بولوزکیم تیغا بیر علم اللام حمزه بیر و یا لقار حلال
استاماک فریضه تورور تیمابیز اوزاتی تیمابیز تیمیش اوزا بو حدیث کا تقی حق یارک و تعالی سنگ کلامی موافق تورور

LÜGATÇE

ʿaberāt	(a)	Göz yaşları.
abuşka	(t)	Yaşlı, ihtiyar.
adın	(t)	Başka, diğer.
ağa	(t)	Büyük kardeş, ağabey.
āgāh	(f)	Uyanık; bilgili.
āgāz	(f)	Başlama; başlangıç.
ağırsın-	(t)	Usanmak, bıkmak.
āhū	(f)	Ceylan.
ajun	(t)	Dünya.
ʿāḳıbet-endīş	(a.f)	Sonunu düşünen.
ʿalem	(a)	İz, işaret, bayrak.
anuḳ	(t)	Hazır.
ārām	(f)	Dinlenme, rahat etme.
asığ	(t)	Fayda, kâr, kazanç, yarar.
asra	(t)	Alt.
asra-	(t)	Beslemek; korumak, saklamak.
ast	(t)	Alt.
aşnu	(t)	Önce, evvel.
atan-	(t)	Ad verilmek, isim konulmak.
ayvān	(f)	Köşk, çardak.

bāʿiş	(a)	Neden olan; gerektiren
bala	(t)	Yavru.
barça	(t)	Bütün, hep.
barı	(t)	Hepsi, tamamı.
baṣīr	(a)	Her şeyi görüp bilen.
bayaḳı	(t)	Önceki, evvelki.
bayat	(t)	Allah.
bāz	(f)	Şahin, doğan.
beşāret	(a)	Müjde.
bih	(f)	İyi.
bik	(t)	Sağlam, bek.
bī-meze	(f)	Saçma sapan; yersiz
biti-	(t)	Yazmak.
bitḳer-	(t)	İnanmak, kabul etmek.
bitür-	(t)	Meydana getirmek, ortaya çıkarmak.
böri	(t)	Kurt.
bütker-	(t)	Bükülmek, kambur olmak.
bünyād	(f)	Asıl, temel, esas, bina, yapı.
büt-	(t)	İnanmak, ibadet etmek.

cāvidān	(f)	Daimi, sürekli.
cemāl	(a)	Yüz güzelliği.
çāpük	(f)	Çabbuk, seri.
çeñe	(t)	Uç, taraf.
çep	(f)	Sol, sol taraf.
çerāğ	(f)	Kandil, mum.
çıġay	(t)	Fakir, yoksul.
çıḳır	(t)	Çıkrık.
çıray	(t)	Parlak.
çoġla-	(t)	Çoğunsumak.
çöri	(t)	Asker.
dām	(f)	Tuzak.
destūr	(f)	İzin, müsaade.
deryā	(f)	Deniz.
dil-bend	(f)	Gönül bağlayan.
dür der-güş muraṣṣaʿ püş	(f.a)	: Kulağı incili, elbisesi süslü.
düşvār	(f)	Güç, zor.
egin	(t)	Omuz.
engûşter	(f)	Parmağa takılan yüzük.
erte	(t)	Sabah.
ewür-	(t)	Çevirmek, döndürmek, altını üstüne getirmek.
eymen-	(t)	Çekinmek, korkmak, ürkmek, endişe etmek.
eyyām	(a)	Geceler.
ferḫunde	(f)	Mesut, uğurlu, meymenetli.
ferrāş	(a)	Yayan, döşeyen.
fużūl	(a)	Faziletler, erdemler.
gevher	(f)	Mücevher, değerli taş.
güstāḫ	(f)	Küstah, arsız, hayasız, edebsiz.
güte	(f)	Büyük, yetişkin.
ḥalāvet	(a)	Tatlılık, şirinlik.
ḥalel	(a)	Bozukluk, eksiklik, noksan.
ḥarīf	(a)	Değersiz, adi.
ḥatm	(a)	Mühürleme, bitirme.
hemīşe	(f)	Her zaman.
hergiz	(f)	Asla, katiyyen.
her ḳayan	(f.t)	Her nereye.

ḫīre	(f)	Donuk, fersiz.
ıḏ-	(t)	Göndermek.
ırğa-	(t)	Oynatmak, kımıldatmak; sallamak.
iḏi	(t)	Allah; sahip, efendi.
il-	(t)	Etkilemek, tutulmak, takılmak; değer vermek.
iley	(t)	Kat, huzur, ön.
imget-	(t)	İncitmek; acı ,eziyet, sıkıntı vermek.
ini	(t)	Küçük kardeş.
irig	(t)	Kaba, sert.
ʿitāb	(a)	Azarlama, tersleme.
ḳaḥṭ	(a)	Kıtlık.
ḳand	(a)	Bitkiden elde edilen şeker.
ḳandaḳ	(t)	Nasıl.
ḳaravaş	(t)	Hizmetçi, köle.
ḳarı	(t)	İhtiyar, yaşlı.
ḳarż	(a)	Ödünç verme.
ḳata	(t)	Kez, defa.
ḳaṭarāt	(a)	Damlalar
ḳavla-	(t)	Kovalamak.
ḳayıt-	(t)	Dönmek.
keşīr	(a)	Çok, bol.
kevākib	(a)	Yıldızlar.
ḳılığ	(t)	Yaratılış, huy, tabiat.
ḳıs-	(t)	Sıkmak, kısma , baskı altında tutmak.
ḳıṣṣa	(a)	Hikâye.
kiçür-	(t)	Affetmek, bağışlamak.
kiñg	(t)	Geniş.
kiwür-	(t)	Girdirmek, sokmak.
ḳol-	(t)	Dilemek, istemek.
köni	(t)	Doğru, gerçek.
köter-	(t)	Kaldırmak, yükseltmek; taşımak, götürmek.
közgü	(t)	Ayna.
ḳuble	(a)	Öpme.
ḳurbet	(a)	Yakınlık, yakın.
ḳūt	(a)	Yiyecek.
künile-	(t)	Kıskanmak.
lü'lü'i lālā	(a)	Parlak inci.

mağz	(f)	Beyin, dimağ; akıl, fikir.
mecẕūb	(a)	Deli, divane; Allah sevgisine tutulmuş.
mekşūf	(a)	Açılmış, belli, açık ; bilinen.
mihr	(f)	Güneş; sevgi.
muḳaeṣṣır	(a)	Kusur işleyen, suçlu.
muñgsuz	(t)	Sıkıntısız.
muṭī'un leh	(a)	Kendisine uyulan.
muḳtedā	(a)	Uyulan.
müberrā	(a)	Temiz; uzak.
mühtedā	(a)	Hidayete erişen.
mümtāz	(a)	Seçkin.
mürebbā	(a)	Terbiye görmüş.
müsterāḥ	(a)	Rahat edilecek yer; tuvalet.
nān	(f)	Ekmek.
nā-resīde	(f)	Olgunluk çağına ermemiş.
naẓar	(a)	Bakış.
neñg	(t)	Şey.
neteg	(t)	Nasıl?
nimerse	(t)	Şey.
nīst	(f)	Yokluk, yok.
obrat-	(t)	Yıpratmak.
oḫşa-	(t)	Benzemek, andırmak.
oḫşaş	(t)	Benzer.
orun	(t)	Yer.
oyaġlıḳ	(t)	Uyanıklık, uykuda olmama.
oyġan-	(t)	Uyanmak.
ödür-	(t)	Seçip ayırmak.
öküş	(t)	Çok.
öndür-	(t)	Bitirmek, yetiştirmek (ağaç).
öñgin	(t)	Başka, başkası.
örle-	(t)	Çıkmak, yükselmek.
örü tur-	(t)	Ayakta durmak.
pārsā	(f)	Sofu
peydā	(f)	Ortada, meydanda.
peyker	(f)	Yüz, surat.
pīşe	(f)	Sanat, meslek; iş güç.

rāḥile	(a)	Yük devesi.
rākım	(a)	Yazan, yazıcı.
renc	(f)	Sıkıntı, eziyet.
rüze	(f)	Oruç.
ṣadef	(a)	Sedef, inci kabuğu.
sağın-	(t)	Düşünmek; zannetmek.
san	(t)	Sayı.
ṣanem	(a)	Put; put gibi güzel sevgili.
ṣayḳal	(a)	Cila, parlaklık.
sekit-	(t)	Durmak, ara vermek.
sınıḳ	(t)	Kınk.
sūd	(f)	Fayda, yarar.
suğar-	(t)	Sulamak, su vermek.
sünen	(a)	Sünnetler.
süvār	(a)	Ata binmiş, atlı.
ṣāḫ	(f)	Dal, budak
şehriyār	(f)	Padişah, hükümdar.
şerm	(f)	Utanma.
şeş-/şiş-	(t)	Çözmek.
şikeste	(f)	Kınk, kırılmış.
şunḳar	(t)	Şahin.
şürū‘	(a)	Başlama.
tağyīr	(a)	Değiştirme.
ṭal‘at	(a)	Güzellik; yüz, surat.
tansuḳ	(t)	Acaip, şaşılacak.
tapşur-	(t)	Teslim etmek, vermek, ulaştırmak.
tapuğ	(t)	Hizmet.
tavuş	(t)	Ses.
tefāvüt	(a)	İki şey arasındaki fark; zıtlık.
teferrüc	(a)	Açılma, ferahlama; gezinti.
tekellüf	(a)	Zahmetli iş yapma.
tenāvül	(a)	Alıp yeme.
tendurust	(f)	Sağlam, sağlam vücutlu; sıhhatli.
teñğ	(t)	Denk, eş, benzer.
tepret-	(t)	Kımıldatmak.
terke tut-	(t)	Çalıştırmak, yormak.
tersā	(f)	Hiristiyan.
tevfīḳ	(a)	Allah'ın yardımı; uygunluk.
tezgit-	(t)	Döndermek.

tın-	(t)	Ses çıkarmak, ses vermek.
tir-	(t)	Toplamak, dermek.
tirgi	(t)	Topluluk, birlilik, beraberlik.
top	(t)	Küme.
tuturğan	(t)	Pirinç.
tün	(t)	Gece.
tüş	(t)	Rüya, düş.
tüş-	(t)	İnmek.
uçtmaḫ	(t)	Cennet.
udı-	(t)	Uyumak.
uğan	(t)	Kudret sahibi; Allah.
uḳ-	(t)	Anlamak.
uleşu	(t)	Sürekli.
ulğay-	(t)	Büyümek.
uruğ	(t)	Tohum.
usṭurlāb	(a)	Teleskop.
uşaḳ	(t)	Küçük.
ʿuṭārid	(a)	Merkür gezegeni.
uy	(t)	Ev.
uyal-	(t)	Utanmak.
üngür	(t)	Mağara.
ür-	(t)	Üflemek.
vālā	(f)	Yüce, yüksek.
yaḫtu	(t)	Parlak.
yaḳ yavuḳ	(t)	Eş dost, yakın akraba.
yanut	(t)	Karşılık.
yarlıḳa-	(t)	Bağışlamak, affetmek.
yarmaḳ	(t)	Bir cins para.
yaruḳluḳ	(t)	Parlaklık.
yarut-	(t)	Parlatmak, aydınlatmak.
yaşar	(t)	Yaşında.
yat	(t)	Yabancı.
yazuḳ	(t)	Günah, kabahat, suç.
yıdığ	(t)	Koku.
yığ-	(t)	Engellemek, yasaklamak.
yığıl-	(t)	Engellenmek, çekinmek.
yıra-	(t)	Uzaklaşmak, ayrılmak.
yıyla-	(t)	Koklamak.

yig	(t)	İyi.
yigren-	(t)	İğrenmek, tiksinmek.
yitik	(t)	Keskin, dikkatli.
yügür-	(t)	Koşmak.
ẓarāfet	(a)	Zariflik, incelik.
zer-nigār	(f)	Altınla işlenmiş, yaldızlı.
zībā	(f)	Yakışıklı, süslü.
zinhār	(f)	Sakın.